

TAMPEREEN YLIOPISTO  
Sosiaalitutkimuksen laitos

## Rikollinen, uhri vai varoittava esimerkki?

Diskurssianalyttinen tutkielma suomalaisia hiv-positiivisia käsittelevistä artikkeleista Helsingin Sanomissa ja Iltasanomissa vuosina 2007- 2008.

HAAVISTO, HARRI

Pro gradu- tutkielma

Sosiologia

Syyskuu 2009

TAMPEREEN YLIOPISTO  
Sosiaalitutkimuksen laitos

HAAVISTO, HARRI: Rikollinen, uhri vai varoittava esimerkki?  
Diskurssianalyttinen tutkielma suomalaisia hiv-positiivisia  
käsittelevistä artikkeleista Helsingin Sanomissa ja Iltasanomissa  
vuosina 2007 – 2008.  
Pro gradu – tutkielma, 80 s, 1 liites.  
Sosiologia  
Syyskuu 2009

---

Tutkin pro gradu-tutkielmassani Helsingin Sanomissa ja Iltasanomissa vuosina 2007- 2008 julkaistuja suomalaisia hiv-tartunnan saaneita käsitteleviä artikkeleita. Tarkoitukseni on etsiä, millaisia positioita ja identiteettejä tekstissä heille tuotetaan. Tutkimukseni on laadullinen ja metodina käytän diskurssianalyysiä. Keskityn erilaisten tulkintarepertuaarien löytämiseen aineistostani.

Tutkielmani teoriatausta pohjautuu Foucaultin vallan geneologiaan. Foucault näkee yhteiskunnan läpikotaisin valtasuhteiden läpäisemänä. Hänen mukaansa kaikki poikkeavuus haittaa vallanpitäjien unelmaa konemaisen tehokkaasta yhteiskunnasta, jossa yksilöt sopeutuvat täydellisesti valtaapitävien tahtoon. Tiukan kontrollin avulla vallanpitäjät haluavat kitkeä kaiken poikkeavuuden yhteiskunnasta. Tutkimuksessani pohdin hiv-positiivisuutta myös stigmana Erving Goffmanin ajatusten pohjalta.

Analyysini perusteella aineistosta oli löydettävissä kolme eri pääasiallista repertuaaria: valistus-, uhri-, ja rikollisuusrepertuaarit. Valistusrepertuaarin tarkoitus on valistaa lukijoita hiv-infektion vaarasta ja se on suunnattu ns. terveille. Uhrirepertuaarissa hiv-positiivinen kuvataan kunnan kansalaisena, johon ulkopuolinen paha on tartuttanut vakavan sairauden. Rikollisuusrepertuaarissa luodaan kuva vaarallisesta hiv-tartunnan saaneesta, joka kurittomuutensa tai silkan pahuutensa vuoksi tartuttaa sairauttaan pahaa-aavistamattomiin seksikumppaneihinsa.

Negatiivissävytteiseen kuvaan hiv-positiivisten elämästä lienee syynä median halu toimia lukijoidensa valistajana. Aineistossani hiv-positiivisille oli määritelty hyvin suppea määrä positioita, joissa heitä esiteltiin ja jossa he saivat äänensä esiin. Marginaalisena ryhmänä hiv-positiiviset ovat yhteiskunnallisen vallankäytön kohteina ja siten alistetussa asemassa myös mediassa.

Avainsanat: hiv-tartunta, AIDS, lehdistökirjoittelu - - aids, diskurssianalyysi

1 JOHDANTO	1
2 DISKURSSIANALYYSI TUTKIMUSMETODINA	7
Diskurssit ja tulkintarepertuaarit	8
Hegemoniset diskurssit ja faktuaalistamisen keinot	9
Diskurssin konteksti	10
Tutkijan asema diskurssianalyysissä	11
Analyytikko, asianajaja vai tulkitsija	12
Oma positioni diskurssianalytikkona	13
3 KONTROLLI JA STIGMA	14
Uhattu järjestys ja sen puolustaminen	14
Julkinen häpeä ja varoittava esimerkki	15
Tavoitteena kurinalainen yhteiskunta	17
Poikkeusolosuhteiden siunauksellisuus	20
Valtasuhteiden läpäisemä yhteiskunta	21
Stigma ja hiv	22
Stigman historiaa	23
Stigma arkipäivässä ja selitysvelvollisuus	23
Merkityt ja yhteisöllisyys	24
Salattu stigma	25
Stigmasta vapautuminen ja osittainen stigma	25
Hyväksynnän lunastaminen	27
Valta ja stigma	28

Tutkimustyöni vaiheet	29
4 VALISTUSREPERTUAARI	31
Yleistä	31
Faktuaalistamisstrategiat	33
Asiantuntijuudella ja määrällistämällä vakuuttaminen	35
Sanojen vaikutus mielikuvien luojana	36
Etäännyttäminen	36
Argumentaation vakuuttavuus pettää	37
Vallan ja kontrollin näkökulma	39
Kilpailevat repertuaarit	40
Johtopäätös	41
5 UHRIREPERTUAARI	42
Yleistä	42
Retoriset keinot argumentaation lisäämiseksi	43
Itse todettuun vetoava strategia	45
Muut repertuaarit	47
Romanttinen repertuaari	48
Peitetty stigma	49
Kuva uhrista	50
Sallittu positio	52
6 RIKOLLISUUSREPERTUAARI	53
Yleistä	53
Asiantuntijuus	54
Etäännyttäminen omista intresseistä ja vetoaminen itse todettuun	56
Kategorisointi ja määrällistäminen	57
Kuvallisen ilmaisun vakuuttavuus	59
Kilpailevat repertuaarit ja vaihtuvat identiteetit	60
Humanistinen repertuaari	60
Vastuurepertuaari	61

Epäillyn monet kasvot -katumusrepertuaari	62
Lupa puhua	64
Aktiivinen rikollinen ja passiivinen uhri	65
Stigman kantajan velvollisuus	66
7 PÄÄTÖSLUKU	68
Kuva hiv-positiivisista	68
Valistusrepertuaari	70
Uhrirepertuaari	71
Rikollisuusrepertuaari	72
Median valta ja vastuu	73
Sairaiden kontrolli	75
Johtopäätökset	76
LÄHTEET	79
LIITE 1	81

# 1 Johdanto

Tarkastelen pro gradu-työssäni kahden sanomalehden suomalaisia hiv-positiivisia henkilöitä koskevia artikkeleita. Hiv-positiivisilla henkilöillä tarkoitan ihmisiä, joilla on todettu hiv-tartunta. Tutkin diskurssianalyysin avulla teksteistä löytyviä hiv-positiivisia henkilöitä koskevia diskursseja heidän persoonallisuudestaan ja elämästään – toisin sanoen millaisia identiteettejä hiv-positiivisille suomalaisille tuotetaan artikkeleiden tekstin avulla.

Lyhenne hiv tulee englanninkielisistä sanoista ” *Humane Immunodeficiency Virus*”, joka tarkoittaa suomeksi ihmisen immuunikatovirusta. Hiv-positiivisella tarkoitetaan siis hiv-tartunnan saanutta henkilöä. Aids- vaihe tarkoittaa pitkälle edennyttä hiv-infektiota. Euroopassa, myös Suomessa, käytettävän määritelmän mukaan hiv-positiivinen henkilö on aids-vaiheessa kun hänellä on yksi hiv-infektioon liitettävistä oheistaudeista. Osa niistä voi tulla vaikka potilaan vastuskyky on melko vahva, mutta osa tulee vasta silloin, kun immuunijärjestelmä on selvästi vaurioitunut hi-viruksen takia. ( Rintala 2006, 7-10.)

Suomeen hiv-infektio eteni 1980-luvun alussa – Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen tilastojen mukaan ensimmäinen tartunta todettiin vuonna 1980. Vuonna 1983 todettiin jo 12 tartuntaa ja siitä lähtien todettujen tartuntojen määrä alkoi kasvaa vuosittain (THL tilastot). Alussa hiv-infektiota pidettiin leimallisesti homoseksuaalisesti suuntautuneiden miesten sairautena. Hiv-infektion lääkehoito oli vielä 1980-luvulla kehitteillä ja hiv-potilaiden kuolleisuus oli suuri.

Vuodesta 1996 alkaen Suomessa on ollut käytössä tehokas lääkitys hiv-infektioon: niin kutsuttu HAART -hoito eli yhdistelmä-lääkitys on osoittanut erittäin tehokkaaksi ja se on vähentänyt hiv-potilaiden kuolleisuutta selvästi. Nykyiset lääkkeet eivät pysty parantamaan hiv-tartunnan

saanutta, mutta lääkkeillä on mahdollisuus hidastaa infektion etenemistä ja näin lisätä potilaan elinvuosia huomattavasti. Nykyisin uskotaankin, että jos hiv-tartunta havaitaan ajoissa sen kantajalla on odotettavissa lähes normaalin pituinen elämä. ( Rintala 2006, 75.)

Tällä hetkellä Suomessa on todettu noin 2 400 hiv-tartuntaa, joista elossa olevia hiv-positiivisia on noin 1 980. Hiv-tartuntojen määrä on ollut kasvusuunnassa ja vuonna 2006 uusia tartuntoja todettiin Suomessa jo 193. Vielä 2000-luvullakin muutamia hiv-potilaita on vuosittain menehtynyt sairautensa johdosta, joten mikään vaaraton sairaus hiv-infektio ei edelleenkään ole vaikka sen hoidossa on tehty huimia edistysaskeleita (THL tilastot 4/2009).

Viimeisen kahden vuoden aikana suomalaista lehti uutisointia hiv-infektiosta on leimannut ns. Rovaniemen tapaus, jossa nuorehko mies harrasti suojaamatonta seksiä lukuisten naisten kanssa tietäen omasta hiv-tartunnastaan. Lehtikirjoittelu oli näyttävää ja tutkinnan aikana jopa miehen kasvokuva julkaistiin sanomalehdissä, jotta hänen mahdolliset seksikumppaninsa saataisiin hakeutumaan hiv-testeihin. Kyseinen tapaus toi hiv-tartunnalle mediassa julkisuutta - media ei enää ole viime aikoina ollut niin kiinnostunut hiv-tartunnoista Suomessa, koska uuden lääkityksen myötä hiv-tartunta on muuttunut krooniseksi sairaudeksi eikä sillä ole ollut enää yhtä dramaattisia vaikutuksia tartunnan saaneiden elämään kuin taudin saapuessa maahamme 1980-luvulla.

Tarkastelen lehtiartikkeleista löytyviä tulkintarepertuaareja joita käytetään suomalaisista hiv-positiivisista kerrottaessa. Haluan tutkia erityisesti repertuaareja, joissa tuotetaan hiv-positiiviselle identiteettejä ulkopuolisen kertojan puheen kautta. Pohdin, onko sanomalehtien kuva hiv-positiivisista muuttunut 2000-luvulla positiivisempaan suuntaan ja ollaanko entisestä "kulkutautisen" leimasta pääsemässä eroon. Mielenkiintoni kohdistuu myös siihen, onko hiv-positiivisuudesta kirjoitetuissa artikkeleissa tilaa monille repertuaareille vai dominoiko artikkeleita tietyt repertuaarit? Kuinka monella erilaisella tavalla hiv-positiivista ja hänen elämäänsä voidaan tämän päivän Suomessa kuvata?

Toivon oman tutkimukseni nostavan esille mediassa olevia mahdollisia ennakkoluuloja, jotka liittyvät hiv-positiivisuuteen yhteiskunnassamme. Hiv-infektion hoidon kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että tartunnan saanut saadaan ajoissa hoidon piiriin. Jos media leimaa hiv-positiivisen elämän negatiivisin sävyin niin monelle kynnyks hakeutua hiv-testiin nousee liian korkeaksi ja näin useat tartunnat pääsevät etenemään liian pitkälle ennen hoidon aloittamista. Sanomalehdillä on ensisijaisen tärkeä merkitys ns. yleisen tietoisuuden luomisessa hiv-infektion ympärillä. Ei siis ole

lainkaan merkityksetöntä millä tavalla hiv-infektio tuodaan esille mediassa. Negatiivinen julkisuus ei vain hankaloita tartunnan saaneiden elämää, vaan samalla estää tartuntaa tietämättään kantavia hakeutumaan hiv-testiin ja pääsemään hoidon piiriin. Liian positiivisen kuvan luominen hiv-tartunnasta voi johtaa turvaseksin harjoittamisen laiminlyömiseen ja hiv-tartunnan saaneiden ongelmien vähättelyyn. Joka tapauksessa median roolia informaation jakajana ei sovi vähätellä, eikä lehtiartikkeleiden sisältöä sovi katsoa läpi sormien.

Tutkimukseni aineistona käytän Helsingin Sanomien ja Iltasanomien artikkeleita vuosilta 2007 - 2008. Molemmilla lehdillä on laaja levikki, mutta yleensä iltapäivälehtien uutisointi on näyttävämpää kuin tavallisten sanomalehtien. Rajaukseni olen tehnyt niin sanottua Rovaniemen hiv-tartuttajan tapausta silmälläpitäen – kyseinen tapaus tuli julki loppukesällä 2007. Lisäksi tarkastelen sitä, oliko tapausta edeltävinä kuukausina tai sen oikeuskäsittelyn jälkeen lehdissä artikkeleita hiv-positiivisista Suomessa. Tarkoitukseni ei siis ollut pelkästään keskittyä tähän ns. hiv-tartuttajaa koskevaan uutisointiin vaan myös poimia muita, mahdollisesti myönteisempiä artikkeleita.

Artikkeleita löysin kaiken kaikkiaan 32 kappaletta, joista 20 artikkelia käsitteli joko suoraan tai välillisesti Rovaniemen hiv-tartuntaketjua.

Suomessa on tehty hiv-infektioon liittyvää tutkimusta vuodesta 1983 lähtien, mutta se on ollut aluksi pääosin lääketieteellistä tutkimusta sekä hiv-tietouden ja valistustyön vaikutuksia tutkivaa. ( Huotari 1999, 13.) Keskityn tässä aikaisempaan suomalaiseen hiv-tutkimukseen, sillä Keski-Euroopan ja Amerikan tilanne poikkeaa ratkaisevasti Suomesta hiv-tartunnan saaneiden määrän suhteen. Lisäksi kulttuuriset tekijät vaikuttavat siihen, kuinka sairaudesta kirjoitetaan tai siihen yleisemmin suhtaudutaan sairauden yleisyyden lisäksi.

Olli Stålströmin tutkielma Aids-ilmiö moraalisenä paniikkina. Suomen ja Australian vertailua julkaistiin 1988. Tässä sosiologian pro gradu-työssään Stålström vertaili Suomen ja Australian lääketieteellisten tahojen suhtautumista aids-ilmiöön. Tapio Koskimaan (1993) hoitotieteen pro gradu -työ Kokemuksia hiv-positiivisuudesta ihmisen elämässä oli ensimmäinen tutkimus Suomessa, jossa kuvattiin hiv-positiivisten omia kokemuksia. Koskimaa teemahaastatteli 15 hiv-positiivista hiv-tartunnan merkityksestä heille itselleen ja kuvasi tutkimuksessaan myös heidän kokemuksistaan terveydenhuoltopalveluista. Anssi Peräkylän (1995) sosiologian väitöskirjassa taas kuvataan tartunnan saaneiden ja sairaalahenkilökunnan välisiä neuvontakeskusteluja.



Vaikka median mielenkiinto ei viime vuosina juuri ole kohdistunut tavallisiin hiv-tartunnan saaneisiin, niin hiv-positiivisten elämästä on tehty sosiaalitieteissä monia gradutasoisia tutkimuksia. Useissa näissä on ollut kyseessä haastattelututkimus ja ne on tehty potilasnäkökulmasta. Tärkein Suomessa viime vuosina hiv-positiivisten elämästä tehty sosiaalitieteellinen tutkimus on Kari Huotarin sosiaalipolitiikan alaan kuuluva väitöskirja *Positiivista elämää - hiv-tartunnan saaneiden selviytyminen arjessa* vuodelta 1999. Huotari haastatteli tutkimuksessaan 19 hiv-positiivista henkilöä (17 miestä ja kahta naista) vuosina 1995 - 1996. Haastateltavat hän oli tavoittanut suurimmaksi osaksi Helsingin Aids-tukikeskuksen toiminnan piiristä. Tutkimuskysymyksenä hänellä oli, kuinka hiv-tartunta vaikuttaa arjen elämään ja kuinka hiv-infektion saanut henkilö selviytyy arjessa. Huotarin tutkimus perustui vapaamuotoisiin teemahaastatteluihin. Tuloksena hän totesi, että tartunnan saaneet ovat melko tyytyväisiä elämäänsä selviytyen loppujen lopuksi melko hyvin. Vaikeuksia heillä oli kuitenkin ollut terveydenhuollon kanssa, ja työelämässä heitä kohtaan oli havaittavissa selvää syrjintää. Huotarin tutkimus osoitti, että hiv-tartunnasta huolimatta elämänhallinta voi säilyä vakaana ja hyvä elämänlaatua voi jatkua. Haastateltavat olivat Huotarin tulkin mukaan sopeutuneet elämään hiv-infektion kanssa ja he olivat löytäneet uuden tavan elää. (em. 50- 51, 54, 201- 205.)

Hieman erityyppinen tutkimus viime vuosilta on Tiina Hautamäen sosiologian alaan kuuluva väitöskirja *tuberkuloosin ja aidsin kulttuuriset merkitykset* vuodelta 2002. Tämän tutkimuksen aineistona oli tuberkuloosia ja aidsia käsittelevät kirjoitukset Suomen Lääkärilehdessä ja terveydenhoitolehdessä vuosilta 1946 -1996. Menetelmänä Hautamäki käytti diskurssianalyysiä. Tutkimuksen keskeisimpiä johtopäätöksiä oli, että sairauksista puhuttaessa on siirrytty moraalisia ja kansaa kohtaan velvollisuudentuntoisia toimijoita korostavasta puhetavasta yksilön rationaalisuutta ja omakohtaista harkintaa korostavaan diskurssiin. (em. 19, 28, 213.)

Lähes samasta näkökulmasta kuin oma tutkimukseni on tehty ainakin kaksi pro gradu-työtä: Katri Rintamäen tutkimus *“Kenen on vastuu seksuaaliteitse tarttuneesta hivistä”* vuodelta 1999. Siinä hän tutkii asiantuntijoiden käymää vastuu-keskustelua Iltalehdessä ja Helsingin Sanomissa Steven Thomasin tapauksen ympärillä. Rintamäki käytti menetelmänä yleistä tekstianalyysiä. Hänen mukaansa eniten asiantuntijat vierittävät vastuuta Thomasille ja sen takia, että Thomas ei ollut Suomen kansalainen - vastuu siirrettiin yhteisön ulkopuolelle.

Toinen kiinnostava tutkimus on Sari Karhisen sosiologian pro gradu -työ *“Mustaa makiaa”* vuodelta 1997: siinä Karhinen tutkii Steven Thomakseen liittyviä keskusteluja suomalaisissa sanomalehdissä eli ketkä puhuvat, ketkä puhuvat, mistä näkökulmasta ja mihin puheella pyritään.

Menetelmänä Karhinen käytti diskurssianalyysiä. Hän tuli siihen johtopäätökseen, että mediassa liitettiin kiinteästi yhteen muukalaisuuden ja sairauden pelko. Lisäksi hän kiinnitti huomiota yleiseen negatiiviseen suhtautumiseen vähemmistöihin.

Marjo Hautamäen sosiaalityön pro gradu-tutkielma (1996) tarkasteli hiv-tartunnan saaneiden henkilöiden ydinverkostoja ja niiden mahdollista muutosta tartunnan myötä. Aineistona hän käytti teemahaastattelumenetelmällä kerättyjä viiden hiv-positiivisen miehen haastatteluja analysoiden niitä verkostoaanalyysin avulla. Tutkimuksensa tuloksena Hautamäki totesi, että hiv-tartunta oli ainakin jollain tasolla vaikuttanut tartunnan saaneiden ydinverkkoon ja vaikutukset olivat olleet sekä positiivisia että negatiivisia.

Edellä mainitut tutkimukset ovat kymmenisen vuotta vanhoja Tiina Hautamäen väitöskirjaa lukuun ottamatta, ja siksi katsonkin, että yhteiskunnassa tilanne on muuttunut radikaalisti kyseisten tutkimusten jälkeen sikäli, että hiv-positiivisten lääkehoito on parantunut ja aidskuolleisuus jatkanut laskuaan 2000-luvulla maassamme. Lisäksi Rintamäen ja Karhisen tutkimukset liittyivät Suomessa asuneeseen ulkomaalaisen henkilön hiv-tartuttajasyötötapaukseen. Oma tutkielmani aineisto on kerätty ajalta, jolloin Suomessa tuli ilmi hiv-tartuntaketju, jossa tartuttaja oli Suomen kansalainen eli ei siinä mielessä edustanut toiseutta kuten esimerkiksi Steven Thomas.

Tutkimukseni on laadullinen ja menetelmänä käytän diskurssianalyysiä. Mielenkiintoni keskittyy erilaisiin tulkintarepertuaareihin, joita on löydettävissä artikkeleista. Tutkin myös, mitä faktuaalistamistrategoita artikkeleissa käytetään, eli kuinka lukija vakuutetaan sanoman todenmukaisuudesta. Kielen käytöllähän on monta tehtävää: se ei pelkästään kuvaa tilannetta vaan myös merkityksellistää, rakentaa, uusintaa ja muuntaa sosiaalista todellisuutta (Jokinen ym. 1993, 18). Ei siis ole lainkaan yhdentekevää kuinka jostain marginaalisesta ihmisryhmästä lehdissä kirjoitetaan: yksikin laajaa huomiota saava artikkeli saattaa vaikuttaa monen yksilön elämään joka positiivisesti tai negatiivisesti. Uusien ja outojen asioiden esilletuomisessa on mediallyllä tärkeä tehtävä - sitä voidaan pitää yhtenä tärkeänä kanavana suurten ihmismassojen informoimisessa. Käsittelen tarkemmin diskurssianalyysiä tutkimusmetodina seuraavassa tutkielmani luvussa.

Tutkimukseni teoriapohjana käytän Foucaultin vallan geneologiaa: Kirjassaan Tarkkailla ja Rangaista Foucault kuvaili ihmisiä kohtaan käytetyn ulkoisen vallankäytön siirtymisestä kohti paremmin ja tehokkaammin sisäistettyä valtaa joka toteutetaan kansalaisia tarkkailemalla sekä

normalisoimalla. Yhteiskunnasta haluttiin kitkeä kaikki epäjärjestys ja poikkeavuus joka haittasi sen toimintaa. Foucault näki niin koulun kuin sairaanhoidonkin vallanpitäjien kontrollin apulaisina, joiden tuli muokata yksilöistä yhteiskunnalle hyödyllisiä ja järjestykseen sopeutuvia vallanpitäjien ihannekansalaisia. Itse asiassa Foucault näki koko yhteiskunnan erilaisten näkyvien ja näkymättömien valtasuhteiden läpikotaisin läpäisemänä. Omassa tutkimuksessani Foucaultin vallan ja kontrollin näkökulma on siinä mielessä oikeutettu, sillä hiv-positiiviset edustavat sairauden kantajina epäjärjestystä ja ovat siten kontrollin kohteena. Hiv-positiiviset ovat myös rankaisukeinojen kohde, mikäli he levittävät sairautta, eli Foucaultin näkökulmasta epäjärjestystä, laajemmalle yhteiskuntaan. Pohdin Foucaultin ajatuksia vallasta ja kontrollista laajemmin Diskurssianalyysi tutkimusmetodina -luvun jälkeen.

Seuraavassa eli toisessa luvussa käsittelen käyttämäni tutkimusmetodia, diskurssianalyysiä, tarkemmin. Kolmannessa luvussa käsittelen vallan ja kontrollin kysymyksiä Michel Foucaultin ajatusten pohjalta. Samassa kolmannessa luvussa pohdin myös stigman käsitettä Erving Goffmanin pohdintoihin perustuen. Neljännessä luvussa kerron tutkimukseni etenemisestä ja siitä, kuinka löysin aineistostani tässä tutkielmassani esittelemäni repertuaarit. Viidennessä luvussa aloitan esitellä aineistosta löytämiäni repertuaareja aloittaen valistusrepertuaarista. Seuraavassa, eli kuudennessa luvussa kerron uhrirepertuaarista, ja seitsemännessä luvussa on hahmoteltuna kuvaus rikollisuusrepertuaarista. Päätösluvussa punon tiivistäen yhteen havaitsemieni repertuaarien keskeiset piirteet ja luon niiden pohjalta laajempaa näkökulmaa hiv-positiivisten käsittelystä julkisuudessa.

## 2 Diskurssianalyysi tutkimusmetodina

*”Diskurssianalyysin peruslähtökohtana on kielenkäytön tarkasteleminen tekemisenä joka muotoutuu sosiaalisissa prosesseissa ja rakentaa sosiaalista todellisuutta ” (Jokinen, Juhila ja Suoninen 1999, 17).*

Kielen avulla ei siis vain kuvata todellisuutta, vaan myös rakennetaan sitä. Puhe ja teksti ovat tekemistä eikä vain asioiden kuvaamista. Kertoessaan todellisuudesta yksilöt kuvaavat samalla omaa sisäistä maailmaansa – omia näkökulmiaan ja arvojaan; eli millainen hän on moraalisenä toimijana, mitä arvostaa, mitä ottaa itsestään selvänä asiana ja mitä pitää outona (Jokinen ym. 1999, 19). Maailman rakentaminen sanojen avulla ei ole koskaan arvovapaata vaan se muodostuu sanojen käyttäjän omien arvostusten varaan. Diskurssianalyysillä tarkoitetaan sen yksityiskohtaista analysointia, kuinka ihmiset tuottavat todellisuutta puheessa ja tekstissä. Sosiaalisen todellisuuden tuottaminen on usein moniäänistä, monikerroksista ja taidokasta toimintaa, joten myös sen tutkimisen on oltava sensitiivistä erilaisille pienille yksityiskohdille. Juuri nämä pienet yksityiskohdat tulee usein ohitettua merkityksettöminä, mutta juuri niistä voi muodostua tekstissä tuotettavia valtasuhteita.

Yksinkertaiseltakin vaikuttavat puheet ja tekstit sisältävät monia pieniä osasia, joista saadaan rakennettua sosiaalista todellisuutta osaltaan rakentava kudos. Diskurssianalyysi tutkii näitä kudoksia. Se luo erilaisia johtopäätöksiä niiden tarkoitusperistä, arvoista ja päämääristä, joita on löydettävistä tekstistä tai puheesta. Kuitenkaan diskurssianalyysi ei pyri löytämään tekstin tai puheen takana piilevää todellisuutta, vaan se perustaa päätelmänsä tutkittavissa olevaan aineistoon eli kirjoitettuun tekstiin, puheeseen tai vaikkapa paneelikeskusteluun. Tarkoituksena ei ole ottaa tutkimuksen kohteeksi kielen tuottajaa eikä tulkita hänen sisäistä maailmaansa vaan tutkimuksen kohteena on sosiaalisten käytäntöjen maailma (Jokinen ym. 1993, 37).

Diskurssianalyysi on selkeästi aineistolähtöinen tutkimusmenetelmä, joten aineisto voi myös yllättää tutkijan eikä tällöin tarkkarajainen tutkimusmenetelmä olisikaan paras vaihtoehto haluttaessa löytää aineistosta monia erilaisia vivahteita ja tasoja. Diskurssianalyysi toimii tutkittavan tekstin tai puheen ehdoilla ja pystyy joustamaan sen vaatimusten mukana. Diskurssianalyytikon on siten yritettävä olla mahdollisimman herkkä kielen eri vivahteille, jotta hän saisi esille kielen erilaiset todellisuutta rakentavat muodot.

### *Diskurssit ja tulkintarepertuaarit*

Jokinen, Juhila ja Suoninen (1993, 27) näkevät diskurssit ja tulkintarepertuaarit niin läheisiksi sukulaisiksi toisillensa että määrittävät ne molemmat *verrattain eheiksi säännönmukaisten merkityssuhteiden systeemeiksi, jotka rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä ja samalla rakentavat sosiaalista todellisuutta*. Heidän mukaansa diskurssin käsite sopii repertuaaria paremmin tutkimukseen joiden painopiste on ilmiöiden historiallisuuden tarkastelussa, valtasuhteiden analyysissä tai institutionaalisissa sosiaalisissa käytännöissä. Jokisen, Juhilan ja Suonisen mielestä puhuminen eri repertuaareihin tukeutuvasta kielenkäytöstä soveltuu parhaiten sellaisiin tutkimustehtäviin, joissa spesifioidaan yksityiskohtaisesti arkisen kielen käytön vaihtelevuutta.

Kaikki osatekijät, joiden tarkoituksena on rakentaa samanlaista sosiaalista todellisuutta kuuluvat samaan diskurssiin tai repertuaariin. Tekstin ja puheen lisäksi niihin voi kuulua myös esimerkiksi eleitä tai piirroksia, eli diskurssi tai repertuaari voi muodostua monista toisiaan tukevista osista, joissa ei kaikissa välttämättä käytetä kieltä todellisuuden rakentajana. (Jokinen ym. 1993, 27.) Diskurssit ja repertuaarit eivät elä omaa autonomista elämäänsä jossain todellisuuden ulkopuolella, vaan kielen käyttäjät aktivoivat ne omaan käyttöönsä rakentaessaan sosiaalista todellisuutta kielen avulla. Kielen käyttäjä valitsee itse millaista diskurssia hän kokee parhaimmaksi käyttää kussakin puhetilanteessa, jotta se sopisi mahdollisimman hyvin käytössä olevaan kontekstiin. Diskurssit ja repertuaarit ovat usein rinnakkaisia, esiintyen joskus monessa eri muodossa samassakin puheenvuorossa. On myös huomioitava, että ne kilpailevat keskenään hallitsevasta asemasta ja joistakin diskursseista tai repertuaareista tulee toisia painavampia eli niin sanottuja *hegemonisia diskursseja*. Siten osa diskursseista ja repertuaareista joutuu alistumaan ja vaikenemaan toisten hallitessa kielenkäytön maailmassa. Eli ne eivät ole ainoastaan vallankäytön välineitä tai tuottamassa alisteisia suhteita, vaan myös niiden keskinäisissä suhteissa vallan

kysymykset ovat läsnä.

Diskurssit ovat jännitteisessä suhteessa toisiinsa ja joidenkin hallitsevien diskurssien kriittinen analysointi edellyttää vaihtoehtoisten diskurssien käyttämistä apuna, jotta valta-asemassa olevien diskurssien olemassaolo voitaisiin osoittaa ja niiden ominaisuudet tehdä näkyväksi. Diskurssien purkaminen osiin on osa tutkijan työtä: on kysyttävä, mitä seurauksia olisi toisenlaisesta tavasta kuvata todellisuutta kielen avulla. Tutkija voi diskurssianalyysin avulla tehdä itsestään selvistä todellisuuden kuvaustavoista näkyviä ja kiinnittää huomiota siihen, kuinka hallitsevat diskurssit muokkaavat sosiaalisen todellisuutemme olemusta. Kielen avulla voidaan olla sekä muodostamassa että korjaamassa sosiaalisia ongelmia. Ehkäpä niiden alisteisessa asemassa olevien diskurssien esiin nostamisen seurauksena voisi kenties olla alisteisessa asemassa olevien yksilöidenkin elämän muuttuminen parempaan suuntaan?

Kielenkäytön tilannekonteksti vaikuttaa suurelta osin siihen, minkä diskurssin kielen käyttäjä ottaa käyttöönsä: kulttuuriset tavat määräävät sen, millä diskurssilla kukin kohdeyleisö saadaan haltuun. Kaikkia yleisöjä ei voi saada puolelleen samankaltaista diskurssia käyttämällä. Kielen käyttäjällä pitää olla tunne siitä, millainen kielenkäyttötapa saa yleisön hyväksynnän kussakin tilanteessa. Diskurssi saattaa houkutella kuulijoitaan erilaisiin asemiin: esimerkiksi uhripuhe houkuttelee kuulijoita asettumaan ymmärtäjän rooliin (Jokinen ym.1993, 61). Erilaisiin asemiin johdettu kuulija tai lukija on vastaanottavaisempi kielen merkityksille ja voi olla osana rakentamassa kielen tuottajan haluamaa sosiaalista todellisuutta. Diskurssit esiintyvät puheessa ja tekstissä usein pieninä palasina, kuin johtolankoina, joita analysoimalla tutkija pääsee diskurssin jäljille. Näiden palasten löytäminen vaatii tutkijalta tarkkaa luentaa ja herkkyyttä, jotta hän voi ylittää tavallisen arkisen lukutavan päästäkseen tekstin tai puheen syvemmän olemuksen ytimeen. Diskurssianalyttikolta vaaditaan erityisen sensitiivistä otetta suhteessa tutkittavana olevaan kieleen, jotta hän voisi päästä selville siitä millaista diskurssia kielen käyttäjä on valinnut käyttääkseen.

### ***Hegemoniset diskurssit ja faktuaalistamisen keinot***

Hegemonisia eli hallitsevia diskursseja on tutkijankin joskus vaikea havaita, koska niitä pidetään kulttuurissamme niin itsestään selvästi tosiasioihin perustuvina, että ne voi tutkijakin huomaamattaan ohittaa kiinnostamattomana arkipuheena. Tutkija ei voi ohittaa sitä, että hän on

usein osa sitä sosiaalista todellisuutta, jota hän tutkii itse. Kuitenkin juuri näihin ristiriidattomilta tuntuviin kielen käytön kohtiin pitäisi tutkijan muistaa kiinnittää huomiota, sillä diskurssin vahvuus näkyy juuri siinä, kuinka itsestään selvältä ja ristiriidattomalta se näyttää puheessa tai tekstissä. (Jokinen ym. 1993, 81.) Hegemoninen diskurssi vaikuttaa usein niin vahvana ja luonnollisena asiantilan kuvauksena, että sen kriittinen tarkastelu tuntuu mielettömältä ja sille ei helposti edes lähde etsimään muita vaihtoehtoja.

Juhila (Jokinen ym. 1993) määrittää tällaisen diskurssin vahvistamiseen pyrkivän kuulijoiden vakuuttamiseen tähtäävät keinot *faktuaalistamisstrategioiksi*: Ne ovat sellaisia retorisia keinoja, joita käyttämällä jonkun tiedon totuusarvosta tulee niin suuri että kyseinen versio vaikuttaa itsestään selvältä ja ainoalta oikealta (Jokinen ym. 1993, 152). Faktuaalistamisstrategioita ovat muun muassa esityksensä *tukeminen numeerisesti* puhetta tukevilla numerotiedoilla, taulukoilla tai prosenteilla. Numeerista esittämistapaa pidetään selvänä ja siihen ei usein katsota sisältyvän paljon tulkinnanvaraa, joten se on vaikuttavaa vedottaessa yleisöön ja halutessa saada se puhujan kanssa samalla kannalle. Kuitenkin myös numeerisella esittämisellä on tulkinnanvaraa eikä sen esittäminen ”faktatieto” ole useinkaan kiistatonta. (Jokinen ym. 1999, 146.) Toinen tapa tehdä sanomasta totta on *vaihtoehdottomuusstrategia*: tällöin kuulijat pyritään saamaan vakuuttuneiksi siitä, että asioihin on olemassa vain yksi oikea ratkaisumalli, johon kukaan asiantilan todella ymmärtävä ei edes esitä vaihtoehtoja (Jokinen ym. 1993, 163 -164 ). Kolmas tapa vahvistaa omaa puhettaan on *itse todettuun vetoava strategia*: tässä tavassa puhuja vetoaa siihen että hän on itse ollut paikalla todistamassa tiettyjä tapahtumia tai asioita, eli hän tietää totuuden kuulijoita paremmin koska kuulijat eivät ole tehneet asiasta itse autenttisia havaintoja. Kun kertoja kuvailee yksityiskohtaisesti mitä on itse havainnut niin silloin tarinan totuusarvo myös kokonaisuutena vahvistuu. (Jokinen 1993, 158.) Kohdeyleisö vaikuttaa siihen, minkä vakuuttamisen keinon puhuja katsoo parhaimmaksi – kaikkein tehokkainta on käyttää montaa eri faktuaalistamisstrategiaa samassa puheenvuorossa rinnakkain. Tällöin vaihtoehtoisten diskurssien vastaan on saavutettu niin vahva suojamuuri, että niitä tuskin nousee edes esille haastamaan vallitsevaa diskurssia.

## *Diskurssin konteksti*

Diskurssianalyysiä on siis lähdettävä tarkastelemaan väljänä viitekehyksenä, joka sallii erilaisia painopisteitä ja menetelmällisiä sovelluksia. Diskurssianalyysi menetelmänä sisältää oletuksen kielenkäytön sosiaalista todellisuutta rakentavasta luonteesta, oletuksen useiden erilaisten ja

keskenään kilpailevien merkityssysteemien olemassaolosta sekä olettaa toiminnan olevan vahvasti kontekstisidonnaista. Kenties tärkein diskurssianalyysin taustaoletus on oletus kielen käytön seurauksia tuottavasta luonteesta. (Jokinen, Juhila ja Suoninen 1993, 17.) Puhe tai teksti ei koskaan ole pelkkää kuvausta, vaan se myös tuottaa seurauksia: käyttäessämme kieltä me merkityksellistämme samalla kohteet joita kuvaamme. Asioiden merkityksellistäminen esimerkiksi hyviksi tai pahoiksi tuottaa seurauksia kuinka niihin suhtaudutaan: onko asioiden puolesta toimittava vai niitä vastaan taisteltava. Kuitenkaan kukaan ei luo merkityksiä joka kerta tyhjästä oman mielikuvituksensa syövereissä, vaan ammennamme ne ympäröivästä kulttuuristamme.

Yksilöllä on olemassa valmis varanto, josta hän voi noutaa käsitteistöä tuottaessaan kieltä. Tietysti puheen tai tekstin konteksti tai tuottaja vaikuttaa siihen millaisen painoarvon kyseinen kielenkäyttö saa: oikeussalissa tuomarin puheella on eri arvo kuin esimerkiksi asiakkaan puheella ravintolassa. Konteksti siis osaltaan vaikuttaa siihen kuinka merkityksellinen puheteosta tulee. Diskurssianalyysi ei pidä tilannesidonnaisuutta analyysin tekemistä häiritsevänä seikkana, joka pitäisi pyrkiä eliminoimaan pois tutkimusta haittaavana tekijänä, vaan arvokkaana lisänä analysointiprosessin tekemisessä. Kielen käytön konteksti pyritään ottamaan huomioon diskurssianalyttisessä aineiston tulkinnassa, koska se vaikuttaa tekstin tai puheen tulkintaan. Kaikkein pienimpänä kontekstina diskurssianalyysissä pidetään sanojen yhteyttä lauseeseen. (Jokinen ym. 1993, 30).

### ***Tutkijan asema diskurssianalyysissä***

*”Eräs kielenkäytön tutkijan peruskysymys on, missä määrin hän huomaamattaan tulee uusintaneeksi olemassa olevaa käsitteistöä, vanhoja kategorioita ja dikotomioita.[...]Vaikka hän pääsisikin joistain totunnaisuuksista eroon, ei kaikkea voi kuitenkaan koko ajan laittaa lainausmerkkeihin, kyseenalaistaa jokaista käytettyä sanaa.” (Jokinen ym. 1993, 23- 24.)*

Tutkijan asema diskurssianalyysissä on sikäli poikkeuksellinen, että hän on yllensä osa sitä kulttuuria, johon liittyvää kieltä hän tutkii. Tutkijalla ei ole mahdollisuutta astua ulos omasta persoonastaan ja kulttuuristaan siksi aikaa, kun hän tekee tutkimustaan, vaan hän joutuu tekemään omat tulkinnat ja valinnat arvostustensa sekä ulkoisten vaikutteiden läpi suodattuneina. Toki tutkijan pitäisi pystyä tiedostamaan tämä oman kulttuurin tutkittavalle aineistolle sokeuttava



vaikutus ja pyrkiä mahdollisimman objektiiviseen tutkimusotteeseen. Hänen tulisi pystyä tiedostamaan omat vaikutteensa sekä taustansa ja pystyä luomaan mahdollisimman avoin asenne aineistonsa suhteen. Jokinen, Juhila ja Suoninen kiteyttävät kirjassaan *Diskurssianalyysin aakkoset* tärkeimmän diskurssianalyytikon metodisen valmiuden olevan valmiuden tunnistaa aineistossaan erilaisia ihmettelyn aiheita kuten ristiriitaisia jännitteitä, urautumista tai hienosäätöä (Jokinen ym. 1993, 13).

### ***Analyytikko, asianajaja vai tulkitsija***

Kirsi Juhila (Jokinen ym. 1999) on nimennyt diskurssianalyytikolle kolme erilaista positiota jotka tutkija voi analyysissään ottaa suhteessa aineistoonsa: *analyytikon*, *asianajajan* ja *tulkitsijan* positiot. *Analyytikolla* Juhila tarkoittaa sellaista tutkijaa, joka pyrkii pitämään oman osallisuutensa tutkinnan kohteena olevaan aineistoon mahdollisimman pienenä sekä kontrolloituna. Analyytikko pyrkii katsomaan siten aineistoa mahdollisimman avoimin silmin ja ilman taustaoletuksia. *Asianajajan* position ottaessaan tutkija taas pyrkii edesauttamaan jonkin päämäärän saavuttamista, eli pyrkii toimimaan jonkin asian hyväksi tutkimustaan apuna käyttäen. Asianajaja on sitoutunut muutoksen aikaansaamiseen ja tarkastelee aineistoa kriittisesti motivoitunein silmin. Hän haluaa etsiä vaihtoehtoisia todellisuuden rakentamisen muotoja, eli esittää kritiikkiä olemassa oleville todellisuuksille. Usein asianajajan rooliin asettuva saa pontimensa Michel Foucaultin *vallan geneologiasta*, jonka mukaan vallasta vapaata keskustelukenttää ei ole olemassa, vaan kaikki sosiaalisen todellisuuden osa-alueet ovat erilaisten valtasuhteiden läpäisemiä. *Tulkitsijan* positioon asettuvalle ianalyytikolle taas erilaiset kielenkäytön maailmat näyttäytyvät mahdollisuuksien maailmana, joita on mahdollista kuunnella ja lukea monella eri tavalla – hän pitää tärkeimpänä aineiston ja analysoinnin välistä mahdollisimman hyvää vuorovaikutuksellista suhdetta. Juhila tuo esille myös neljännen kategorian eli *keskustelijan* kategorian johon tutkija voi asettua: tällä hän tarkoittaa tilanteita, joissa diskurssianalyysiä tekevä tutkija on mukana jollain julkisen mielipiteenvaihdon foorumilla ja tämän hänen oman osallistumisensa pohjana ovat kielellisten aineistojen analyysiin perustuvat tulokset. Juhilan mielestä edellä mainitut positiot eivät ole staattisia tiloja joihin tutkija voi jähmettyä, vaan tutkijan tulisi osata muuttaa positiotaan erityyppisten aineistojen ja erilaisten tutkimusten tarpeiden sitä vaatiessa. Tutkijan olisi kuitenkin hyvä tehdä tutkimuksessaan selväksi positionsa ja perustella sen oikeutus myös tutkimuksena lukijoille. (Jokinen ym. 1999, 202- 227.)

## *Oma positioni diskurssianalyttikkona*

Itse koen hiv-positiivisiin liittyvässä tutkimuksessa omimmaksi positiokseni juuri asianajajana toimimisen. Valintani perustuu sille tosiasialle, että hiv-positiivisten omaa ääntä kuullaan harvoin julkisuudessa stigmasta johtuvasta syrjäytymisestä johtuen, ja näin hiv-positiivisia käsitellään julkisuudessa usein jostakin viranomaispositiosta käsin kuten lääkärin tai poliisin asemasta, eli viranomaiset kertovat hiv-positiivisten tilanteesta eivätkä hiv-positiiviset itse. Tällöin tieto hiv-infektion saaneista ei lähde ruohonjuuritasolta, vaan heitä tarkkailevien viranomaisten kerronnasta ja tämä kerronta on usein ylemmässä valta-asemassa olevien puhetta alemmistaan. Lisäksi median kerrontaa hiv-positiivisista koskevassa tutkielmassani pidän teoriapohjana juuri Michel Foucaultin teoksessa *Rangaista ja tarkkailla* olevia yhteiskunnassa olevien valtasuhteiden analysointia koskevia teoreettisia päätelmiä.

### 3 Kontrolli ja stigma

#### *Uhattu järjestys ja sen puolustaminen*

*”Yleisö oli kutsuttu paikalle katsojaksi: se oli komennettu katsomaan rikollisen näytteillepanoa, julkista tunnustusta; häpeäpaalut, hirsipuut ja teloituslavat pystytettiin toriaukiolle tai maanteiden varsille, ja toisinaan asetettiin kidutettujen ruumiit monen päivän ajaksi lähelle rikospaikkaa. Ei riittänyt, että asia oli ihmisten tiedossa, vaan heidän oli myös nähtävä tuo kaikki omin silmin. Tällaisten näkyjen tuli herättää heissä pelkoa, mutta samalla heidän tuli olla rangaistuksen silminnäkijöitä, ikään kuin sen takaajia, ja heidän oli tietyssä määrin myös osallistuttava siihen. Heillä oli oikeuskin olla silminnäkijöinä, ja tällaista oikeutta he myös vaativat itselleen; heiltä kätkeyty kidutus asetti kohteena olevan henkilön etuoikeutettuun asemaan ja tällöin epäiltiin, ettei kidutusta ollut suoritettu asianmukaisen ankarasti.” (Foucault 1980, 69.)*

Oikeuskäytännöt ovat muuttuneet huomattavasti noista Foucaultin edellä kuvaamista 1600 -1700-lukujen ajoista nykyisiin käytäntöihin verrattuna. Länsimaisiin demokraattisiin valtioihin luetuissa maissa ei enää toimiteta julkisia rangaistusten täytäntöönpanoja. Julkisten häpeäpaalujen puuttumista korvaa osittain media: rikosten kuvailu, oikeudenkäyntien kuvailu sekä rikollisten kuvaus on siirretty julkisista paikoista lehtien palstoille. Lehtien ja sähköisen median avulla rikostapaukset saavat laajemman yleisön kuin julkiset oikeudenkäynnit, sillä tärkeimmät rikosuutiset leviävät lähes jokaiseen maailmankolkkaan.

Vankiloiden muuttuessa inhimillisempään suuntaan vankilaan joutumisen pelotevaikutus on vähentynyt myös potentiaalisten rikollisten mielissä - julkisuudessahan moititaan vankiloita liian

lempeiksi lepokeiksi ja väitetään, että kroonikko-osastojen vanhukset elävät huonommissa oloissa kuin vangit. Molemmathan lopulta ovat tarkkaan säädeltyjä valtiollisia laitoksia, osia kurinpitäjärjestelmää kuten Foucault esittää. Molemmissa on tarkoitus hoitaa ja tarkkailla ihmisiä. Molemmissa luokitellaan poikkeavuutta sekä pyritään pitämään asukkaat poissa muun yhteiskunnan järjestystä häiritsemästä. On huomattava, että rikosten julkinen käsittely tiedotusvälineissä ei kohdistu pelkästään rikoksesta epäiltyyn tai rikolliseen vaan myös heidän lähipiirinsä sukulaisiin, ystäviin ja rikollisen tai siitä epäillyn ihmisryhmään. Häpeä ja leimaaminen siis leviää suuremman joukon ylle, ja juuri tähän media vaikuttaa omalla toiminnallaan: mikäli rikollinen tai usein myös vasta rikoksista epäilty kuuluu tiettyyn marginaaliseen ihmisryhmään eli on esimerkiksi hiv-positiivinen, niin rikollisen leima on vaarassa langeta kaikkien ryhmään kuuluvien harteille. Julkisessa keskustelussa kaksi risteävää viiteryhmää on vaarassa sulautua yhdeksi viiteryhmäksi. Tällöin tieto toiseen ryhmään kuulumisesta saattaa epäilyn varjon myös toiseen ryhmään kuulumisesta tai siihen kuulumisen potentiaalisesta mahdollisuudesta. Vaikka hiv-positiivisuutta ei ole kriminalisoitu, niin kuitenkin ainakin julkisuudessa rajanveto sairaan ja rikollisen välillä on joskus kuin veteen piirretty viiva.

### *Julkinen häpeä ja varoittava esimerkki*

Yleisenä periaatteena rikostapausten uutisoinnissa ja yleensäkin oikeustapauksissa on pidetty sitä, että epäilty on syytön kunnes toisin todistetaan eli langettavan tuomion julistamiseen saakka epäillyn henkilötiedot ja tunnistettava kuva on pidetty poissa julkisuudesta. Kuvien julkistamista on pidetty lähinnä apukeinona rikoksiin syylliseksi epäillyn kiinnisaamiseksi ja kuulustelujen aloittamiseksi. Tällöinkin rikoksen pitää olla kyllin vakava, jotta tiedotusvälineiden eli yleisön apuun turvaudutaan. Mielenkiintoisen poikkeuksen tästä käytännöstä muodostaa kesällä 2007 julkisuuteen tullut ns. Rovaniemen hiv-tartuttajan tapaus: siinä hiv-tartunnan levittäjäksi epäillyn miehen kuva annettiin nimen kera julkisuuteen. Tätä poikkeavaa käytäntöä poliisi perusteli teosta epäillyn omalla halulla kuvansa julkaisuun ja kansalaisten hengen, terveyden puolustamisella sekä tutkinnallisilla syillä. Tekijä siis muodosti uhkan kansalaisten terveydelle ja hengelle – millä kuvan julkaisun voisikaan paremmin oikeuttaa? Kuten Foucault toteaa teoksessaan Tarkkailla ja rangaista:

*”Rikoksella yksilö asettuu koko yhteiskuntaa vastaan, ja yhteiskunnalla on puolestaan oikeus nousta koko voimallaan rankaisemaan rikoksentekijää. [...] Täten syntyy mittasuhteiltaan valtava*

*rankaisuoikeus, koska rikosentekijästä tulee yhteinen vihollinen. Oikeastaan vielä pahempaa kuin rikollinen, koska hän iskee yhteiskuntaa sisältä päin – petturi. Hän on ”hirviö”. (Foucault 1980, 104.)*

Tarttuvaa, ja pahimmassa tapauksessa tappavaa sairautta varomattomalla toiminnallaan levittävä on sellainen uhka, jonka vuoksi yksilön intimitettisuojan kuuluu joustaa – näin on asia ainakin poliisin mielestä. Voisi kuitenkin aavistella, että kuvan julkisuuteen laittaminen toimii myös varoittavana esimerkkinä henkilöille, joilla on todettu hiv-tartunta: ”Ellette suojele muita tartunnalta niin myöskään viranomaiset eivät suojele teidän yksityisyyttänne jos tartutatte tautianne toisiin ihmisiin.” Hiv-tartuntaan liittyvä negatiivinen julkisuus on myös omiaan toimimaan turvaseksivalistuksena: kun hiv-tartuntaa kantava saadaan näyttämään ainakin melkein ellei täysin rikolliselta, niin huomattava osa ihmisistä haluaa suojella itseään joutumasta tämän kyseenalaista julkisuutta saavan ihmisryhmän jäseneksi. Kun 1600 -1700-luvuilla rikollinen joutui olemaan häpeäpaaluihin kahlittuna vain tietyn ajan, niin nykyisin rikollinen joutuu kantamaan häpeää kenties kauemmin julkisen leimaamisen tähden. Tämä ei koske pelkästään rikokseen syyllistynyttä vaan myös hänen edustamansa ihmisryhmä saa leiman, joka usein jää elämään yleisessä tietoisuudessa pitkään.

Kuten Foucault (1980) totesi jo edellisessä luvussa lainatussa otteessa, niin yleisö on osa rangaistuksen täytäntöönpanoa. Nykyaikana suurille ihmismassoille tarkoitettujen julkisten oikeudenkäyntien ollessa länsimaissa harvinaisia, niin voisi väittää, että sanomalehtien lukijat ja sähköisen median kuluttajat ovat ottaneet oikeudenkäyntien yleisön roolin. Median uutisointi pyrkii vaikuttamaan yleisön mielipiteisiin ja sitä kautta niin sanottuun yleiseen mielipiteeseen. Kansalaisten oikeustaju voi alkaa vaatia kovempia tuomioita joitakin rikoksia kohtaan, jos niitä tulee esille paljon tiedotusvälineissä eikä rangaistuksen pelko tunnu tehoavan. Lainsäädännölle ei ole myöskään yhdentekevää mitä ympäröivä yhteiskunta rikoksista langetetuista tuomioista ajattelee – kansalaisethan lopulta valitsevat kansanedustajat, jotka säätävät lait eduskunnassa.

*”[...] sen (rikoksen H.H.) herättämä järkytys, sen antama esimerkki, yllyke sen uusimiseen jos se jää rankaisematta, sekä sen yleistymisen mahdollisuus.” (Foucault 1980, 107).”*

Foucaultin mukaan rangaistuksen tulee ulottua rikoksesta mahdollisesti aiheutuvaan häiriösarjaan. Rangaistusta ei tule sovittaa vain kyseiseen rikokseen sopivaksi, vaan sen tulee kyetä estämään myös mahdolliset samankaltaiset rikokset. Vaarana on, että mikäli käytöksestä ei rangaista, se

leviää muihin yksilöihin saaden koko yhteiskunnan sekasorron tilaan. Rangaistuksen tehokkuus perustuu sen kykyyn ehkäistä rikoksia:

*”Rangaistusta mitoitettaessa on sen uusiutumismahdollisuudelle pantava vielä suurempi paino kuin itse rikokselle. Ei pidä niinkään ajatella menneisyyteen kuuluvaa loukkausta vaan tulevaa epäjärjestystä. On toimittava niin, että pahantekijällä ei voi olla halua rikoksen uusimiseen eikä mahdollisuutta seuraajien saamiseen.” (Foucault 1980, 107.)*

Tästä voidaan siirtyä rangaistuksen tehtävään eli siirtymisestä vuosisatojen saatossa rikollisen ruumiin silpomisesta varoittavana esimerkkinä toimimiseen rikoksiin syylistymättömille kansalaisille. Rikosuutiset eivät vain ruoki yleisön tiedontarvetta, vaan ilman yleisöä ja tiedottamista oikeuden jakamiselta puuttuu tarvittava teho. Foucaultin mukaan tuomion tulee tuottaa ikäviä tuntemuksia ei vain syytetyille, vaan sen tulee herättää ikäviä mielikuvia myös muiden kansalaisten ajatuksissa:

*”Rangaistuksen tulee vaikuttaa voimakkaimmin niihin, jotka eivät ole rikosta tehneet. Mikäli voitaisiin olla varmoja siitä, että rikollinen ei pääse uusimaan rikosta, riittäisi oikeastaan se, että vain uskoteltaisiin muille häntä rangaistun.” (Foucault 1980, 109.)*

Edellä esitetty ajatus tekee ymmärrettäväksi sen, miksi rikoksen uusijoita ja paatuneimpiakin ammattirikollisia täytyy tuomita toistuvasti – rangaistus tuskin auttaa heitä parantamaan tapojansa tai ehkei edes tuota heille suuria henkisiä kärsimyksiä, mutta heidän rankaisemisensa toimii pelotteena muille hairahtumasta rikolliseen toimintaan.

### ***Tavoitteena kurinalainen yhteiskunta***

Ennustettava yhteiskunta toimii rationaalisesti ja edellyttää rationaalista toimintaa myös jäseniltään. Jotta yksilö voitaisiin saada toimimaan ennustettavasti hänet on saatava alistumaan kuriin:

*” Kuuliainen on ruumis, joka voidaan alistaa ja jota voidaan käyttää, muuttaa ja täydentää” (Foucault 1980, 156).*

Ihmisen kouluttamien kuuliaiseksi ruumiiksi alkaa koulussa, jossa opitaan ja totutaan kuriin sekä järjestykseen jatkuen mahdollisen armeijan kautta työelämään. Kuriton ja omien viettiensä vietävänä oleva ihminen on uhka yhteiskunnan sofistikoituneelle järjestykselle – hän edustaa luontoa ja sitä kautta ennustamatonta epäjärjestyttä. Kuuliainen ruumis saa palkinnon joka uran tai palkan muodossa – on sitten kysymys urheilukilpailun voitosta joka on saavutettu tiukan dieetin ja tarkan ruumiin harjoittamisen avulla tai vaikkapa henkisestä kamppailusta esimerkiksi tieteen saralla. Kuriton ihminen ei osaa tai halua toimia järkevän rationaalisesti, sillä hän ei ajattele toimintansa pitkäaikaisia seurauksia vaan häntä kiehtoo usein välitön tarpeidensa tyydytys. Vähemmän kuuliainen ruumis on alttiimpi antautumaan häpeilemättömästi omille nautinnoilleen vaarantaen näin lyhytnäköisesti oman sekä joskus myös muiden terveyden ja hengen. Tästä on usein kysymys myös tilanteissa jossa henkilö altistaa itsensä hiv-tartunnan riskille: ihminen ei toimi järkevän rationaalisesti vaan unohtaa, luottaa, rakastaa, on liiaksi päihteiden vaikutusten alaisena jotta kykenisi suojelemaan omaa terveyttään. Joka tapauksessa hiv-tartunnasta tekee erityisen häpeällisen sekä leimaavan sen yhteys ruumiin nautintoihin tai niiden tavoitteluun.

*”Varsinkin sairaalat olivat 1700-luvulla suuria kirjaus - ja aineistonkeruumenetelmien koekenttiä. Rekisterien laatiminen, niiden erittelemine, tietojen siirtäminen rekisteristä toiseen, niiden käyttäminen lääkärikerrosten aikana, niiden keskinäinen vertailu lääkäreiden ja hallintoviranomaisten säännöllisissä kokouksissa, niiden tietojen välittäminen sairaalalle tai sairaalalaitoksen keskusvirastolle, sekä sairaiden, parantumisten ja kuolemantapausten laskeminen sairaalan tai kaupungin ja rajatapauksissa koko kansakunnan tasolla, kaikki tämä kuului olennaisena osana siihen prosessiin, jonka avulla sairaalat saatiin kurinpitäjärjestelmän alaisiksi.” (Foucault 1980, 215.)*

Hiv-infektio on esimerkki sairaudesta, joka on yksi tarkimmin kirjatusta sairauksista sairaanhoitopiireittäin ja koko valtakunnan tasolla. Suomen kaltaisessa yleiseen ja tarkkaan järjestykseen nojautuvassa yhteiskunnassa jokainen todettu hiv-tartunta kirjataan tarkasti tartuntatauti-ilmoitukseen, joka lähetetään Kansanterveyslaitokselle, joka puolestaan pitää valtakunnallisesti kirjaa kaikista hiv-tapauksista. Kansanterveyslaitoksen tilastoista voi nähdä todettujen hiv-tartuntojen määrän sekä niiden potilaiden määrän, joilla on pitkälle edennyt hiv-tartunta eli aids. Tilastoista voi myös lukea tartunnan saaneiden sukupuolen sekä tartunnan lähteen, eli millaisessa kontaktissa tartunnat ovat tapahtuneet. Lopulta myös hiv-positiivisten kuolemista pidetään lukua, josta käy ilmi missä vaiheessa kuolleiden sairaus on kuolinhetkellä

ollut ja mistä he ovat saaneet aikoinaan tartunnan. Koska tilastot ovat tehty lähinnä tutkijoiden tarpeita ajatellen niin potilaiden elämänhistorialla ei olekaan mitään merkitystä. Yksilö on merkityksellinen ainoastaan tartunnankantajana ja siinä huomio kiinnitetään hänen sairautensa historiaan. Yksilöllä ei ole merkitystä, vaan hän on merkityksellinen vain suuremman joukon osana ja siinäkin ainoastaan sen vuoksi, että on sattunut sairastumaan tavallista harvinaisempaan sairauteen.

Joka tapauksessa hiv-infektio luetaan tartuntataudiksi ja on sen vaarallisuuden vuoksi sairaus, jonka leviämistä pidetään tavallista enemmän silmällä eli samalla hiv-potilaat ovat tavallista tarkemman kontrolloinnin kohteena myös terveysturvallisuuden tilastoissa. Tilastot ja rekisterit ovatkin terveydenhuoltojärjestelmässä yhä aivan keskeinen tekijä - niiden perusteella pystytään huomaamaan se, mitkä sairaudet uhkaavat kansakunnan toimintakykyä ja järjestystä. Sairaudet, jotka uhkaavat työikäisten kansalaisten toimintakykyä ovat valtion näkökulmasta kaikkein vaarallisimpia. Valtio edellyttää kansalaistensa olevan työkykyisiä ja sairastavan mahdollisimman vähän, jotta he olisivat mahdollisimman tuottavia. Pitkään työelämän ulkopuolella sairastava yksilö rasittaa kansantaloutta kaikkein eniten ja tällaisten yksilöiden määrä halutaan pitää mahdollisimman alhaisena. Koska esimerkiksi hiv-infektion kaltaisissa tapauksissa poikkeavuuden vähentäminen on mahdotonta, niin terveydenhoito pyrkii minimoimaan hoidollaan poikkeavuudesta johtuvat haitat, eli minimoimaan sairaudesta yhteiskunnalle aiheutuvat haitat. Hoidon avulla potilas pyritään pitämään työkykyisenä ja hyväkuntoisena mahdollisimman kauan sekä saamaan potilas vastuulliseksi muiden ihmisten terveydestä, eli toimimaan taudin leviämisen estämiseksi. Kannattaa myös muistaa, että hoitoonsa (ja samalla kontrolliin) sitoutunut ja elämäänsä tyytyväinen potilas on myös valtiohallan näkökulmasta paras vaihtoehto, sillä yleensä tällainen potilas on työkykyinen, ei rasita terveydenhoitomenoja jatkuvalla sairastamisella sekä huolehtii omalta osaltaan taudin leviämisen estämisestä.

Mitä enemmän valtio menettää kontrollia kansalaisiinsa terveydenhuollon puutteellisen toiminnan vuoksi, sen epävakammaksi ja ennustamattomaksi käy myös valtion yleinen yhteiskuntaelämä. Jotta valtio voisi hyödyntää ruumista paremmin niin ruumiin täytyy olla mahdollisimman terve eli Foucaultin näkökulmasta katsottuna voitaisiin todeta terveen ruumiin olevan hyödyllinen ja parhaiten valtiohallan hyödynnettävissä käyttöönsä.



## *Poikkeusolosuhteiden siunauksellisuus*

Foucault (1980) kuvaa 1600-luvun lopulla voimassa olleita säädöksiä joissa määriteltiin toimintaohjeet kaupungissa puhjennun ruton aikana: niissä perustana oli kaupungin asukkaiden liikkumisvapauden tarkat rajoitukset rangaistuksen uhalla eli asukkaat joutuivat olemaan karanteenissa omilla kodeissaan. Kansalaiset sementoitettiin pysymään paikallaan, jotta epäjärjestyksestä edustava rutto ei saisi enempää jalansijaa kaupungissa. Erityisen tarkasti suoritettiin kaupungin asukkaiden sairastuneiden määrän ja kuolleiden kirjaaminen viranomaisten toimesta, joka raportoitettiin kaupungin ylimmälle johdolle. Foucault toteaaakin että:

*”Jokaisen yksilön suhde sairauteensa ja kuolemaansa kulki vallan instanssien sekä niiden suorittamien merkintöjen ja niiden tekemien päätösten kautta” (Foucault 1980, 222).*

Järjestys nousi epäjärjestyksellä uhkaavaa sairautta eli ruttoa vastaan, ja kontrolli kiristettiin äärimmilleen juuri silloin kun järjestystä uhattiin. Vallalle ja sen asettamalle järjestykselle lienee toimenpiteiden suhteen olevan samantekevää uhkaako sitä kapinallisjoukko tai kulkutauti. Riittää, että jokin asettuu uhkaamaan vallitsevaa yhteiskunnallista järjestystä. On oikeastaan onni vallalle, että jokin häiriötekijä astuu esiin ja sen nojalla voidaan oikeuttaa tiukempi kurinpito. Tiukka valtiovallan kontrolli pyrkii kitkemään pois epänormaalin, eli se pyrkii palauttamaan tilanteen ennalleen – normaaliksi. Poikkeuksellisissa yhteiskunnallisissa oloissa jokainen yksilö pyritään palauttamaan tiukemmin sille paikalle, jolle hänen katsotaan kuuluvan. Vaeltavat ja vallattomat yksilöt ovat uhka järjestykselle – heidän asemansa ei ole tarkasti paikannettavissa. Loppujen lopuksi tiukan hierarkkisesti johdettu ja uskollisesti käskyjä noudattava kansa olisi vallanpitäjien unelma kaikkina aikoina.

*”Kurinpidollisten järjestelyjen takaa on erotettavissa tartuntojen, ruton, kapinoiden, rikosten, irtolaisuuden ja karkuruuden pelko sekä myös sellaisten ihmisten pelko, jotka ilmestyvät ja katoavat, elävät ja kuolevat epäjärjestyksessä. (Foucault 1980, 223.)*

Yhteiskunnan ulkopuolella, siis vallan, kontrollin ja järjestyksen ulkopuolella, elävä yksilö herättää usein epäilyksiä sekä vallanpitäjissä että kansalaisissa ja on aina potentiaalinen uhka vallitsevalle järjestykselle. Vallan ulottumattomissa elävää, kuten totaalisen syrjäytyntä henkilöä on vaikeata valvoa ja kontrolloida. Rahalla tai palveluilla hyvinvointiyhteiskunnan on vielä mahdollista ostaa ja oikeuttaa oma vallankäyttönsä kansalaistensa keskuudessa. Vallanpitäjät

haluaisivat lukita yksilöt paikoilleen asuinpaikkaansa, töihin tai kouluun eli yleensäkin paikkaan, josta yksilö olisi tavoitettavissa ja jossa häntä olisi mahdollista tarkkailla mahdollisimman tehokkaasti. Kiertolaiselämää viettävä yksilö asettaa kyseenalaiseksi enemmistön tavan elää ja se tekee hänestä uhkan. Kontrollin ulottumattomissa elävä kiertolainen saattaa syyllistyä myös muunlaiseen rajojen rikkomiseen, eli hän voi olla rikollinen tai levittää sairauksia. Parempi olisi siis valita kuuliaisien palkkatyöläisten elämä, joka noudattaa kuuliaisesti työnantajansa määräyksiä ja taipuu niskoittelematta myös esivallan kuriin. Säädyllinen ja normeja noudattaen eletystä elämästä yksilö voi uskoa saavansa lopulta palkinnon – ellei tässä elämässä niin viimeistään tuonpuoleisessa. Ellei muuta hyötyä kurinalaisesta elämästä yksilölle ole niin ainakin sillä säästyy parhaiten rangaistuksilta ja tiukemmalta tarkkailulta.

*”Kokonaisten keinojen ja instituutioiden joukon olemassaolo, tavoitteenaan epänormaalien yksilöiden mittaaminen, valvominen ja ojentaminen saa toimimaan ne kurinpitovälineet, joita vaati ruton pelko” (Foucault 1980, 225).*

Kuinka paljon yhteiskunta siis lopulta käyttää resursseja ja näkee vaivaa poikkeavien yksilöiden hallitsemiseksi ja kartoittamiseksi? Moni virkamies saa vielä tänäänkin elantonsa poikkeavuuden sääntelyyn liittyvistä tehtävistä miettien toimia sen aiheuttaman epäjärjestyksen minimoimiseksi tai välttämiseksi. Poikkeavat yksilöt täytyy kirjata ja sen jälkeen heitä täytyy valvoa sekä tarvittaessa palauttaa takaisin kohti järjestystä. Jos tästä lipsutaan on vaarana, että koko yhteiskuntajärjestelmä alkaa rapistua ja muuttuu ennustamattomaksi kaaokseksi. Nykyisin keinoja yksilön normalisoimiseksi haetaan lääketieteen avulla, koska selkeää pakkovallan käyttöä pidetään epäeettisenä: on paljon hyväksytympää sulkea oudosti käyttäytyvä yksilö sairaalaan kuin laittaa hänet vankilaan. Mutta yhtä kaikki: tarkoitus on saattaa poikkeava ja häiritsevä pois järjestyksen tieltä ja saada hänet muuttamaan tapansa joko kasvatuksen tai lääkkeiden avulla.

*”Kokonaisvaltaisesti voidaan sanoa, että kurinpitotoimien tarkoituksena on inhimillisen moninaisuuden saattaminen järjestykseen” (Foucault 1980, 245).*

## ***Valtasuhteiden läpäisemä yhteiskunta***

Foucault selventää kirjassaan Tarkkailla ja rangaista kehityskulkua joka johti poikkeavien ruumiin rankaisemisesta henkiseen rankaisemiseen. Yhteiskunnan teollistuessa rangaistustenkin tuli

tehostua ja poikkeavien normalisoinnista tuli tehdä tehokkaampaa. Yhteiskunnan koko väestö tuli integroida mukaan hyödyttämään työllään maansa vaurastumista. Modernissa yhteiskunnassa yhteisöt olivat höltyneet ja yhteiskunnan piti alkaa entistä enemmän pitää yksilöitä kurissa tarkkailun avulla. Suurissa kaupunkiyhteisöissä poikkeavien kontrollia oli tiukennettava, jotta suuret irtolaislaumat eivät pääsisi järkyttämään modernin elämänmenon kurinalaista järjestystä. Foucaultin tarkoitus oli selventää yhteiskunnan piileviä valtasuhteita. Hän kytkee kaikki yhteiskunnan parantamis- ja auttamislaitoksetkin osaksi ”normaalistavaa valtaa” (Foucault 1980, 350). Foucault näkee yksilön monentasoisen ja joka puolella läsnä olevan tarkkailu- ja kurinpitäjärjestelmän alaisena, jotka yhdessä pakottavat yksilön norminmukaiseen käyttäytymiseen tarvittaessa vaikka pakkokeinojen avulla. Irtolaisuus on ollut laissa rangaistavaa, joten tavallisella ihmisellä ei ole ollutkaan muuta vaihtoehtoja elää kontrollin kahleista vapaana. Foucaultin sympatiat ovat selkeästi halveksittujen, poikkeavien ja yhteiskunnan marginaalissa elävien ihmisten puolella. Hän antaa ymmärtää normaalistavan vallankäytön latistavan yhteiskunnan monimuotoisuutta. Se alistaa osattomia yksilöitä ja ryhmiä entisestään.

## *Stigma ja hiv*

Käsiteltäessä hiv-positiivisia ja heidän asemaansa yhteiskunnassa ei voi olla käsittelemättä stigmaa, eli leimaamisen, käsitettä. Hiv-positiivisethan kantavat näkymätöntä stigmaa, jonka paljastuminen voi johtaa sosiaaliseen eristämiseen ja joskus suoranaiseen halveksuntaan ryhmään kuuluvia henkilöitä kohtaan. Toisaalta on ymmärrettävää, että tarttuva sairaus jonka alkuperästä tai tartuntatavoista ei muutama vuosikymmen tiedetty juuri mitään herättää kanssaihmisissä lähes luonnostaan halun pitää sairautta kantavat henkilöt etäällä itsestään varmuuden vuoksi. Hiv-infektioitahan pidettiin alussa jo ennestään stigmatisoitujen ryhmien, kuten narkomaanien ja homoseksuaalien sairautena, joten tartunnan saaminen herättää muissa ihmisissä epäilyksen tartunnan saaneen kuulumisesta johonkin leimattuun marginaaliryhmään.

Vaikka nykyisin hiv-infektio yhä enenevässä määrin ”tavallisten” ihmisten sairaus niin silti ennakkoluulot, syrjintä ja kontrolli tartunnan saaneita kohtaan ovat globaaleja ongelmia. Hiv-tartunnasta on tulossa tappavan tartuntataudin sijaan hoitoa vaativa krooninen infektiosairaus ja hiv-positiivisten elämässä suurin haitta elämänlaadulle on leimaaminen, joka estää elämästä normaalia elämää.

## *Stigman historiaa*

Erving Goffman (1963) on kirjassaan *Stigma: Notes on the management of spoiled identity* käsitellyt laajasti stigmata ja sen vaikutusta ihmisten elämään. Stigmalla tarkoitettiin muinaisessa Kreikassa ruumiissa olevia näkyviä merkkejä, jotka oli tehty henkilölle joko leikkaamalla tai polttamalla. Niiden tarkoituksena oli paljastaa henkilön olevan jotenkin epätavallinen tai paha verrattuna muihin kansalaisiin. Yleensä tällainen merkki tehtiin rikollisen, orjan tai petturin ihoon, jotta kunnialliset kansalaiset pystyisivät välttämään kanssakäymistä näiden moraaliltaan huonompien ihmisten kanssa. Nykyisin stigmalla ei enää tarkoiteta pelkästään näkyvää puutetta, poikkeavuutta tai vammaa, vaan sitä käytetään myös tilanteissa, jossa yksilön poikkeavuus muista aiheuttaa hänelle itselleen esille nousevaa häpeän tunnetta. (Goffman 1963, 11.) Siten myös ihminen, joka ulkoisesti on täysin muiden ihmisten kaltainen voi tuntea olevansa häpeämerkillä leimattu vaikkapa rikollisen menneisyytensä vuoksi. Niin kauan kuin yksilö onnistuu salaamaan tai peittämään stigmansa häntä kohdellaan kuin muitakin yksilöitä. Stigman paljastuessa hänet aletaan nähdä stigmansa kautta ja se vaikuttaa usein sosiaalisessa kanssakäymisessä negatiivisesti.

## *Stigma arkipäivässä ja selitysvastuu*

Stigman aiheuttaja, olkoon se vaikka liikuntarajoitteisuus, tyypistää yksilön muiden silmissä stereotyyppiseksi marginaaliryhmän edustajaksi. Tällä katsotaan olevan tiettyjä stereotyyppisiä ominaisuuksia. Stigmatisoitua ei enää kohdella yksilönä, omana persoonallisuutenaan, vaan vammaisena. Henkilön stigmatisoiva asia tai ominaisuus leimaa ihmisen läpikotaisin ja poistaa hänen yksilöllisyytensä ainutkertaisena ihmisenä. Tällöin häneen ei edes haluta tutustua tarkemmin, vaan häneen suhtaudutaan kyseiseen marginaaliseen ihmisryhmään kuuluviksi liitettyjen stereotyyppien ohjaamina. Monesti stigman paljastuttua muut ihmiset ottavat yksilöön etäisyyttä ja merkitty henkilö jää sosiaaliseen paitsioon poikkeavuutensa vuoksi. Ympäröivä yhteisö voi toiminnallaan joko vahvistaa tai heikentää stigmaa: usein tapahtuu niin, että muiden samalla ominaisuudella tai poikkeavuudella varustettujen henkilöiden kanssa toimiessaan yksilö tuntee olevansa tavallinen ja normaali yksilö, kun taas muualla yhteiskunnassa hän tuntee ominaisuutensa johdosta olevansa leimattu, syrjitty tai puutteellinen. Leimaaminen toimii pahimmassa tapauksessa yksilöä yhteisöstä erottavana muurina, josta on mahdotonta murtautua ulos. Koska stigma muotoutuu sosiaalisessa kanssakäymisessä niin sen poistamisessa sosiaalisella yhteisöllä on tärkeä merkitys. Ympäröivä yhteisö voi omalla toiminnallaan vähentää yksilön

tuntemaa poikkeavuutta ja näin katkaista häpeän tunteesta nousevan huonommuuden tunteen sekä estää yhteisöstä syrjäytymisen.

Ulkoisesti poikkeava ihminen kerää huomiota osakseen kadulla tahtomattaankin. Hän on kuin liikkuva huutomerkki, jota voidaan tuijottaa häpeilemättä tai salaa. Poikkeavan yksilön katsotaan myös olevan aina ja joka tilanteessa halukas, ja jopa velvollinen, vastaamaan muiden ihmisten empaattisille kyselyille vamman tai poikkeavuuden alkuperästä ja sen vaikutuksista arkipäivän elämään. (Goffman, 1963, 27 – 28.) Poikkeavalla ihmiselle on selitysvelvollisuus siitä, miksi hän poikkeaa muista ihmisistä, vaikka poikkeavuuden syntymiseen ei hänellä itsellään olisikaan mitään osuutta. Toisaalta sosiaalisen käyttäytymisnormin mukaan empaattiselle kysymykselle kuuluu antaa empaattinen vastaus, joten vastaamatta jättäminen rikkoo tätä normia. Lunastaakseen ympäristön hyväksynnän poikkeavan henkilön täytyy olla avoin ja sympaattinen, rakastettava persoona. Hänen pitää osoittaa olevansa vähintään yhtä kyvykäs ja mukava ihminen kuin kaikki muutkin. Stigmatisoitu henkilö ei saisi olla koskaan vihainen tai hankala persoonaltaan, vaan aurinkoinen ja helppo vaikeuksistaan huolimatta.

### ***Merkityt ja yhteisöllisyys***

Stigmatoidut henkilöt hakeutuvat usein kaltaistensa seuraan saadakseen jonkun yhteisön hyväksynnän olemassaololleen poikkeavana ja hyväksyäkseen oman erilaisuutensa. On tärkeä tuntee kuuluvansa johonkin sellaiseen ryhmään, jossa saa hyväksynnän omana itsenään. Poikkeavuuden tai muun erityisen ominaisuuden ympärille keskittyneiden ryhmien ja järjestöjen toiminta on usein painottunut jäsenten elämänlaadun ja itsetunnon parantamisen sekä vähemmistön saamiseksi hyväksytyksi ja tunnetuksi valtaväestön keskuudessa. Järjestöt ja ryhmät toimivat siis marginaalisten ryhmien äänitorvena muuhun yhteiskuntaan ja samalla jäsenten etujen ajajina. (Goffman, 1963, 31 – 39.)

Yhteiskunnan marginaalissa olevien yksilöiden ryhmittymillä on ollut usein yhteiskunnallisiakin vaikutuksia esimerkkeinä vaikka vammaisjärjestöjen toimet esteettömän rakentamisen suhteen tai vaikka homo - ja lesbojärjestöjen työ parisuhdelakien aikaansaamiseksi samaa sukupuolta oleville eri maiden lainsäädäntöön. Omaa tutkimusta tehdessäni olen myös todennut sen, kuinka paljon hiv-positiivisten potilasjärjestö on tehnyt edunvalvontatyötä esimerkiksi hiv-positiivisia koskevan terveydenhoidon parantamiseksi ja hiv-positiivisten elämänlaadun kohentamiseksi muillakin

tavoin kuten yrittämällä lievittää hiv-infektion ympärillä olevaa stigmaa valistuksen avulla.

## ***Salattu stigma***

Stigmatisoitu ihminen voi olla joko näkyvästi stigmatisoitu tai sitten hänen stigmansa voi olla helpompi salata. Esimerkiksi eräät vakavat sairaudet eivät näy henkilöstä ulospäin. Jos stigma on piilossa, niin henkilön ei tarvitse aina ajatella sitä, että muut ihmiset näkevät vain hänen vammansa tai poikkeavuutensa. Hiv-positiivisen on verrattain helppo pitää stigmansa salassa normaalissa arkipäivän kanssakäymisessä ihmisten kanssa ja saada näin ”normaalin” ihmisen kohtelun sosiaalisessa ympäristössään. Kuitenkin ihmisellä on luontainen tarve jakaa salaisuuksiaan ja niin myös useat tuntevat tarvetta kertoa omasta sairaudestaan joillekin läheisille ihmisille. Esimerkiksi hiv-positiivinen henkilö joutuu tällöin harkitsemaan tarkkaan, kenelle hän voi sairaudestaan kertoa, koska hiv-infektio on niin vahvasti leimaava stigma. Sairaudesta työpaikalla kertominen voi pahimmassa tapauksessa johtaa työpaikan menetykseen. Hiv-positiiviseen henkilöön liitetty leima voi myös levitä heidän lähipiiriinsä ja jopa heidän lapsiaan saatetaan alkaa kohdella stigmatisoituina. Toisaalta kertomatta jättäminen voi johtaa tilanteisiin, joissa henkilön huonovointisuus aamuisin ja sairauspoissaolot voidaan tulkita merkiksi vaikkapa päihdeongelmista eikä sairauden aiheuttamiksi. Joka tapauksessa sairauden oireet saattavat leimata ihmisen muiden silmissä poikkeavaksi – kertoi hän sitten diagnoosiaan tai ei.

Stigmasta kertominen tekee kanssaihmisistä myös osaltaan stigman kantajia, koska he tietävät asiasta heidän täytyy tehdä kaikkensa jotta he eivät paljastaisi muille poikkeavasta yksilöstä tietämiään arkaluontoisia seikkoja. Stigmasta tietoisuus vaikuttaa, ja luotetuille ystäville tulee tarve suojella piilevästi stigmatisoitua henkilöä. Pahimmassa tapauksessa tietoa tietyn henkilön salatusta stigmasta voidaan levittää laajalle piirille ja saada näin henkilöstä julkisesti stigmalla leimattu. Rehellisyyttä pidetään yhteiskunnassamme yleisesti hyveenä ja oman stigmansa salaaminen tekee stigmatoidusta entistäkin epäilyttävämmän muiden silmissä. Hän on leimattu ja vielä epärehellinenkin, koska pyrki salaamaan ominaisuutensa muilta.

## ***Stigmasta vapautuminen ja osittainen stigma***

Ihmisillä on joskus tarve unohtaa sosiaalinen identiteettinsä, olkoon se sitten stigmatisoitu tai myönteinen arvostus henkilöä kohtaan. Hänellä tulee halu olla paikassa, jossa hän voi olla ”oma

itsensä” ilman, että hänet tunnetaan ja suhtaudutaan tietyn kaavan mukaan. (Goffman 1963, 88.) Tällöin tunnettu tai leimattu henkilö voi matkustaa vaikkapa toiseen maahan tai pienemmässä mittakaavassa vaikka vain suurempaan kaupunkiin, jossa hän voi olla ilman muiden ennakkoodotuksia tai käsityksiä hänen persoonastaan: hänellä on mahdollisuus pelkästään oman käytöksensä perusteella vaikuttaa toisten reaktioihin omaan itseensä. Toisaalta fyysisesti näkyvästi poikkeavalla ihmisellä ei tätä mahdollisuutta ole – hän vie poikkeavuutensa ja siitä johtuvat reaktiot mukanaan sinne missä itse onkin. Toisaalta on tunnettua, että suuremmissa yhteisöissä toleranssi poikkeavuutta kohtaan kasvaa ja se ei leimaa ihmistä kuten pienemmissä yhteisöissä. Esimerkiksi suurkaupungissa ulkoisesti poikkeavakin ihminen sekoittuu massaan eikä ole niin näkyvästi esillä. Tässä lähestytään sosiaalisen kontrollin mahtia: ulkopuolinen ympäristö tarkkailee ja rajoittaa tunnetun henkilön käytöstä jos se on rönsyämässä roolista ulos. On olemassa yleisiä mielikuvia siitä, millainen käytös ja elämäntapa on sallittua vaikkapa vanhukselle, vammaiselle tai psyykkisesti sairaalle. Tämän tunnettavuudesta seuraavan suurennuslasin alta yksilö siis haluaa poistua paikkaan, jossa hän saa olla ilman roolistaan johtuvia oletuksia ja paineita.

Joillakin stigma on näkymättömämpi kuin toisilla ja sen paljastumista halutaan välttää, ettei tulisi kohdelluksi stigman omaavana. Rooli sekä normaalina että stigmatisoituna johtaa joskus kaksoiselämän viettämiseen: esimerkiksi heteroseksuaalisessa parisuhteessa elävä mies jolla on samaa sukupuolta oleva rakastaja omaa tällaisen stigman. Toisaalta samainen mies saattaa esiintyä arkielämässään tavallisena perheenisänä ja toisissa piireissä avoimesti homoseksuaalina. Kuitenkin heteroseksuaalisen perheenisän status on korkeampi kuin homoseksuaalin, joten kyseinen henkilö päättää salata lähipiiriltään salaisen puolensa. Salaisesti stigmaa kantavat henkilöt ovat alttiita kiristykselle: mitä vähemmän stigmasta tietäviä on, sitä paremmin kaksoiselämä säilyy salassa ja sitä vähemmän mahdollisia kiristysyrityksiä tai tietovuotoja on pelättävissä. Kaikki salailu ja peittely on stigmatisoidusta sen arvoista jotta hän ei joutuisi kärsimään siitä, että häneen alettaisiin suhtautua negatiivisesti.

Varjoelämää viettävät, stigmansa salaavat, henkilöt ovat taitavia keksimään erilaisia keinoja peittää salaisuutensa. Heidän täytyy koko ajan olla varuillaan sekä puheilla ja ilmeillä olla paljastamatta todellista olemustaan. Salaisesti stigmaa kantavat joutuvat myös kohtelevaan toisia saman stigman julkisia kantajia samalla tavalla kuin muut ihmiset, eli halveksuen tai syrjivästi. Kaksoiselämää viettävät kokevat monesti juuri tällaiset tilanteet raastavampina. He joutuvat paljastumisen pelossa syrjimään ja halveksumaan oman ryhmänsä jäseniä. Pahimpia tilanteita

stigman peittäville ovat ne, jolloin joku läheinen paljastaa jo kauan aikaa havainneen toisen poikkeavuuden, mutta on näytellyt tietämätöntä antaen stigmatoidun jatkaa peittelyä. Tällöin henkilö tuntee epäonnistuneensa stigmansa peittelyssä ja tuntee kulissiensa romahtaneen. (Goffman 1963, 92 – 107.)

Toisaalta salaisesti stigmatisoitu henkilö yleensä jakaa maailman karkeasti kahtia ihmisiin, jotka eivät tiedä hänen salaisesta piirteestään ja niihin jotka tietävät siitä. Yleensä suurempi yleisö on sellainen, joka ei tiedä henkilön stigmasta ja lähipiiri on se suojamuuri, joka tietää. Mitä vieraammasta ja tuntemattomasta ihmisestä on kyse sen vähemmän hänelle katsotaan tarpeen informoida asiasta, joka muutenkin halutaan salata ympäröivältä yhteisöltä. Yksi tapa pitää stigmasta tietoisien määrä mahdollisimman pienenä on ylläpitää suurempaa etäisyyttä ihmisiin – näin kertomiseen ei tule tarvetta ja salaisuus säilyy muutamien luotettujen läheisten tietona ja sen leviämisen vaara pienenee (Goffman 1963, 122).

Mitä läheisemmäksi stigman kantajan ja toisen ihmisen suhde kehittyy, sitä suurempi tarve stigmatoidulla on paljastaa itsensä: hän voi tulla hylätyksi tämän ominaisuutensa vuoksi, mutta hän saa kuitenkin arvonannon toiselta rehellisenä ihmisenä. (Goffman 1963, 117.) Stigmasta kertominen on siis sosiaalisen normin mukaan ikään kuin pakollista, mikäli suhde kehittyy läheiseksi – stigman on kunniallisempaa tulla esille alussa eikä vasta sitten, kun läheinen suhde on kestänyt jonkin aikaa. Toisaalta toisen salatun stigman takia kariutuva pitkä suhde on vaikea kriisi molemmille osapuolille. Stigmatisoitu osapuoli kokee, että toinen osapuoli ei todella välittänytään hänestä ja toinen osapuoli voi ajatella, että hän ei tuntenut toista ihmistä kokonaan vaan häneltä pidettiin piilossa osa henkilön persoonasta

### *Hyväksynnän lunastaminen*

Jotta poikkeava henkilö lunastaisi kanssaihmissen hyväksynnän hänen tulee olla siinä asemassa, jonka ”normaalit” hänelle osoittavat. Stigmatoidulle henkilölle on varattu yhteiskunnassa roolinsa, paikka joka hänen sallitaan täyttää, mutta jota hänen ei tule yrittää laajentaa. Jos leimattu ihminen yrittää olla jossain, jossa hänen ei kuuluisi olla, tai jos hän tekee jotain sellaista joka on hänen kaltaiselleen sopimatonta, herättää se hämmennystä kanssaihmissen keskuudessa ja samalla poikkeava kutsuu esiin kontrolloivaa suhtautumista muiden taholta häntä kohtaan. Poikkeavuutta siis sallitaan, mutta vain tietyssä mittakaavassa: poikkeava ei missään tapauksessa saa olla liian



poikkeava, vaan hänen tulee mukautua muottiin joka hänen kaltaiselleen on annettu tyytyen siihen kiitollisena. (Goffman 1963, 133 – 134.)

Toleranssi erilaisuutta kohtaan on rajattu, eikä sitä tule yrittääkään venyttää tai seurauksena voi olla se, että menettää senkin suvaitsevaisuuden erilaisuuttaan kohtaan jonka on jo lunastanut ympäristöltään. Vajavaisen tai poikkeavan yksilön tulee kantaa huolta siitä, kuinka ympäristö kestää nähdä ja kuinka kokee heidän erilaisuutensa: stigmatisoidun tulee olla sosiaalisesti tarkkasilmäinen, jotta ei järkyttäisi ympäristönsä tunteita. Poikkeava ei saa olla hankala tai pelotella ulkomaailmaa omilla asioillaan, vaan kantaa taakkansa hymy huulilla.

### *Valta ja stigma*

Stigman voi lopuksi käsittää yhtenä vallan käytön muotona: stigman avulla voidaan osa ihmisistä asettaa toisia alempiarvoiseen asemaan. Stigma toimii myös sisältä käsin leimatun yksilön häpeänä ja huonommuuden tunteina, jotka estävät häntä vaatimasta itselleen tasa-arvoista kohtelua muiden kanssa. Hiv-infektion saaneiden henkilöiden kohdalla usein juuri sairauden stigma invalidisoi heidät ja rajoittaa heidän elämäänsä – itse sairaus ei nykyisin aiheuta useimmille enää toimintakyvyn radikaalia heikkenemistä. Joskus myös se, mikä on syrjintää ja mikä tervettä suojautumista tartunnan riskeiltä on veteen piirretty viiva. On kuitenkin huomattava, että syrjivä käytös saa usein alkunsa tietämättömyydestä ja ennakkoluuloista. Hiv-infektion kohdalla on myös joskus tulkittu niin, että sairastuminen on merkki moraalittomasta käytöksestä ja sairastunut on siis ansainnut rangaistuksensa sairauden muodossa. Tällöin syrjivä käytös stigman omaavaa henkilöä kohtaan on oikeutettua, koska tämä henkilö on ollut jo aikaisemmin turmeltunut.

Stigman murtamisessa tarvitaan asenteen muutosta molemmilta puolin: stigmatisoitujen pitää lopettaa itsensä häpeäminen ja alkaa vaatia syrjinnän lopettamista. Muun yhteiskunnan taas pitää luopua ennakkoluuloistaan ja uskaltaa tutustua leimattuihin yksilöihin ihmisenä, omina persooninaan eikä vain leimatun ryhmän edustajina.

## *Tutkimustyöni vaiheet*

Tutkimussuunnitelmani valmistuttua joulukuussa 2008 aloin kerätä kokoon tutkimusaineistoani, eli Helsingin Sanomien ja Iltasanomien suomalaisia hiv-positiivisia koskevia lehtiartikkeleita. Lehtien internetsivujen hakukoneiden avulla paikallistin lehtien numerot, joissa kyseisiä artikkeleita oli julkaistu. Tein karsinnan joskus lähes pelkkien artikkeleiden otsikkojen perusteella, sillä usein lehtien internetsivuilla ei kuvata julkaistujen artikkeleiden sisällöstä muutamaa sanaa enempää. Toki artikkelit olisi ollut mahdollista lukea kokonaankin lehtien omissa näköislehtiarkistoissa internetissä, mutta se olisi edellyttänyt maksullisen arkiston käyttömaksun lunastamista. Ratkaisuni etsiä konkreettiset painetut lehdet käsiini oli siis myös taloudellinen ratkaisu. Sanomalehtien internetsivut auttoivat aineiston keräämisen alkuvaiheissa antamaan osviittaa tietyistä artikkeleista ilmestymisajankohtineen.

Internetsivuilta saatujen vihjeiden perusteella listasin itselleni kiinnostavien lehtiartikkeleiden otsikot ja ilmestymispäivämäärät. Halusin konkreettisesti nähdä artikkelin painetussa lehdessä ikään kuin olisin ollut tavallinen, arkipäiväinen lehdenlukija. Lisäksi verkkoaineistossa on usein karsittu kuvia ja tilastoja pois, joten painetussa lehdessä artikkeli oli juuri sellainen kuin suuri osa sanomalehden lukijoista oli sen saanut eteensä. Niinpä tilasin haluamani lehtien numerot yliopiston lehtiarkiston lukusaliin ja otin tutkimukseni aineistoksi soveltuvista artikkeleista itselleni valokopiot. Halusin ehdottomasti säilyttää löytämäni artikkelit autenttisenä omassa arkistossani, jotta voisin palata niiden pariin aina tutkimusprosessini edetessä.

Koko artikkeliaineistoni, eli yhteensä 32 artikkelia, kokoon saatuani luin kaikki artikkelit useita kertoja läpi. Ensimmäisillä lukukerroilla kartoitin lähinnä sitä, sopiiko kyseinen artikkeli tutkimukseni aineistoksi. Seuraavilla lukukerroilla aloin tehdä artikkeleihin merkintöjä kohtiin, jotka erityisesti kiinnittivät huomiotani. Tällaisia kohtia olivat joskus yksittäiset sanavalinnat, kuvat ja joskus kokonaiset lauseet, joita artikkeli sisälsi. Halusin tehdä mahdollisimman aikaisessa vaiheessa merkinnät huomioni kiinnittäneisiin kohtiin artikkeleissa, sillä pelkäsin tulevani aineistolleni sokeammaksi sitä mukaa mitä useampia kertoja olin sen lukenut läpi. Joskus riitelin tekstin kanssa ja joskus taas olin täysin ymmälläni sen edessä. Kaikista konflikteista tekstin kanssa tein pienet merkinnät ja useat niistä auttoivat purkamaan tekstiä analyysiä helpottaviin osiin.

Useita kertoja artikkelit luettuani aloin hahmottamaan niistä kolme erilaista repertuaaria, jotka olivat tietyissä kukin tietyissä artikkeleissa hallitsevina. Nimesin nämä repertuaarit

valistusrepertuaariksi, uhrirepertuaariksi ja rikollisuusrepertuaariksi. Pysin repertuaarien nimeämisessä olemaan herkkä artikkelin hengen tunnistamiselle. Toisin sanoen yritin pienien vihjeiden perusteella tunnistaa artikkeleissa vallalla olevan repertuaarin. Joskus vihjeet olivat selviä, mutta joskus ne olivat piilossa erilaisien sanavalintojen takana ja oheiskuvien muodossa.

Esimerkiksi valistusrepertuaarin dominoimissa artikkeleissa oli selvinä vihjeinä erilaiset tilastot, joita käytettiin tekstin vakuuttavuuden takeena. Lisäksi kyseisissä artikkeleissa asiantuntijana oli aina Kansanterveyslaitoksen henkilökuntaan kuuluva henkilö. Usein valistusrepertuaarin hallitsemisissa artikkeleissa tekstin muoto oli yleisöön vetoavaa: asiantuntijat kannustivat yleisöä hakeutumaan ahkerammin hiv-testeihin ja tähdensivät turvallisten seksitapojen tärkeyttä.

Uhrirepertuaarin hallitsemisissa artikkeleissa taas puheenvuoro oli annettu hiv-tartunnan saaneelle. Usein artikkeleissa esille tuotu tartunnan saanut oli hiv- infektion ”riskiryhmien” ulkopuolinen henkilö, kuten nuori heteroseksuaalinen nainen. Uhrirepertuaarin tunnusmerkistöön kuului se, että tartunnan saaneelle hiv-diagnoosi oli yllättävä shokki, johon ei ollut varauduttu etukäteen. Uhrirepertuaarin tarinoissa tekstin kielikuvat olivat lähes poikkeuksetta sydäntä raastavia ja lukijan tunteisiin vetoamaan pyrkiviä.

Rikollisuusrepertuaarin hallitsemien artikkeleiden voisi lukea edustavan sensaatiojulkisuutta: usein näiden artikkeleiden otsikot herättivät sanavalintojensa suhteen lukijan huomion. Tarkoitus lienee ollutkin saada artikkelille mahdollisimman laajaa lukijakuntaa. Kyseisissä artikkeleissa käytettiin lähes poikkeuksetta rikosuutisiin liittyvää sanastoa, kuten ”uhri”, ”epäilty” tai ”tuntomerkki”. Lisäksi asiantuntijan asema oli artikkeleissa annettu poliisille, joka yleensä on tavallista rikoksista kerrottaessa.

## 4 Valistusrepertuaari

### *Yleistä*

Valistusrepertuaaria käyttävien artikkeleiden alussa on yleensä numerotietoa hiv-tartuntojen lukumäärästä Suomessa ja tartuntojen lukumäärän kehityksestä edellisiin vuosiin verrattuna. Numerotiedoilla on tarkoitus herättää lukijoiden huomio varsinkin silloin, jos tartuntojen määrä on kasvusuunnassa. Jos artikkelissa on kysymys tartuntojen määrän kasvamisesta, toimittaja suuntaa tekstiä pohtimaan sitä, mistä noususuunta johtuu. Numerotiedoilla argumentoinnin jälkeen toimittaja siirtyy normaalisti hakemaan vahvistusta huolelle hiv-tartuntojen kasvusta asiantuntijoilta, joiden lausunnoille on yleensä varattu keskeinen sija valistusartikkelin sisältöön. Valistusartikkelissa painotetaan usein turvaseksin harjoittamisen merkitystä hiv-tartuntojen ehkäisyssä:

*”Myös sukupuolitautilien ehkäisyssä on merkkejä välinpitämättömyydestä. Moni hetero ei yksinkertaisesti usko saavansa tartuntaa” (Helsingin Sanomat 5.2.2007)*

Toisaalta puhtaiden neulojen käyttämisestä ei juuri mainita lukijalle – se katsotaan koskevan liian marginaalista joukkoa koskevaksi, tai kenties narkomaanien ei uskota lukevan sanomalehtiä. Yleensäkin hiv-tartunnan saaneita käsitellään valistusartikkeleissa ”toisina”. He ovat usein pelkkiä lukuja, joiden tarkoitus on olla varoituksena yleisölle. Valistusartikkeleiden teksti on puhetta hiv-negatiiviselta hiv-negatiivisille: tartunnan saaneista puhutaan ”tapauksina”, ”ihmisinä”, ”heteromiehinä”, ”homomiehinä”, ”potilaina” tai yksikön kolmannessa persoonamuodossa ”hänenä”. Valistuskurssissa hiv-infektio uhkaa usein jotenkin paheellista elämää viettävää

henkilöä, kuten välinpitämätöntä henkilöä, homoseksuaalia, narkomaania tai turistimatalla vapaata seksiä harrastavaa:

*”Kyse on nimenomaan asenteista ja kondomin käytöstä tilapäissuhteissa, sillä seksisuhteissa saatujen tartuntojen määrä kasvaa.”* (Helsingin Sanomat 1.6.2008)

Valistusartikkelit pohjautuvat siihen ennako-oletukseen että hiv-infektio on yleisön keskuudessa tunnettu vakava sairaus, eikä sen leviämisen estämistä tarvitse juurikaan perustella. Lähtökohtana nähtäneen, että jokainen uusi tartunta on tappio yhteiskunnan kannalta ja tässä mielessä jo pelkästään uusien hiv-tartuntojen määrän julkaiseminen lehdessä toimii valistuksena ja varoituksena kansalle. Laajemmissa valistusartikkeleissa hiv-infektiota kuvaillaan sanoilla ”vakava sairaus” tai ”hiv-epidemia”. Kotimaisia tartuntoja koskevissa valistavaa repertuaaria käyttävissä artikkeleissa ei juuri ole kuvitusta – korkeintaan taulukkodiagrammi tartuntojen lukumäärän kehityksestä. Hiv-infektiolle ei siis anneta kasvoja eikä juuri muutakaan visuaalista kuvausta. Siksi juuri tekstin osaksi jää luoda sairaudesta yleisölle sellainen mielikuva, että he haluavat sitä välttää. Vaikka hiv-infektion vastaisessa tiedottamisessa on edetty 1980-luvun pelottelukampanjoista, niin yhä valistavissa artikkeleissa hiv-tartuntoihin liitetään aids ja kuolema. Kuitenkin tutkimissani artikkeleissa lukijalle luodaan se kuva, että aids-kuolema on vältettävissä tai sen uhkaamista voidaan lykätä menemällä hiv-testiin ennen kuin tauti etenee. Hiv-testausta välttelevä henkilön terveys on siis artikkelien mukaan vaarassa ja hän saattaa myös muut vaaraan mikäli lykkää testiin menemistä:

*”Joissakin tapauksissa ihmisellä on saattanut olla hiv 10-15 vuotta. Silloin hän on voinut tartuttaa myös monia muita tietämättään, Salminen sanoo”* (Helsingin Sanomat 5.2.2007).

Toisaalta riskille altistunut ja hiv-testiin mennyttä henkilöä ei valistusrepertuaarissa odota parempi kohtalo kuin tartunnastaan autuaan tietämätöntä:

*” Hivin omat vaikutukset elämään ovat hankalia ja lääkkeillä on sivuvaikutuksensa, (Mika) Salminen sanoo”* (Helsingin Sanomat 5.2.2007).

Vaikka hiv-positiivisena elämisen kerrotaan siis olevan hankalaa, niin silti ihmisiä rohkaistaan ottamaan hiv-statuksestaan selvää testin avulla: ellei hän saa terveyttä enää palautettua itselleen,

niin hän voi säästää ainakin toiset sairastumasta. Tässä ajatuskuviossa on viittaus kulttuuriseen konventioon, jossa yhteisön edun katsotaan menevän yksilön edun edelle (Jokinen ym. 1993, 94 – 95). Toisin sanoen yksittäisen ihmisen elämän hankaloituminen katsotaan pieneksi hinnaksi siitä, että yhteisön terveys varjeltuu joutumasta alttiiksi parantumattomalle sairaudelle.

### *Faktuaalistamisstrategiat*

Hiv-tartuntojen vaaroista kerrottaessa valistusrepertuaaria käyttävissä artikkeleissa liikutaan kaltevilla pinnalla: Niiden tulisi välittää tietoa hiv-infektion vaarasta ja yleisöä hankkimaan tieto omasta hiv-statuksesta menemällä hiv-testiin. Toisaalta niiden tulisi antaa se kuva, että todettua hiv-tartuntaa voidaan nykyisin hoitaa melko menestyksekkäästi – tätä aspektia ei monissa valistavissa artikkeleissa ole. Kukaan ei varmasti kiistä hiv-tartuntojen estämisen tärkeyttä, mutta hiv-statuksen selvittämisen tärkeys jää hämäräksi jos hiv-tartunnan saaneen elämästä luodaan artikkeleissa synkkä kuva tai heidän katsotaan viettäneen edesvastuutonta elämää:

*”Sitten on tämä ryhmä, joka käyttää sitä Helsinki-Vantaan lentoaseman kuuluisaa tavaralokeroa, jonne voi jättää ne aivot, Meretniemi sanoo”*

(Aurinkomatkojen kaupallinen johtaja naisturistien sukupuolitautilien riskiä ja erityisesti hiviä käsittelevässä artikkelissa Iltasanomissa 2.4.2007)

Tällaisia ääri-ilmaisuja käytetään usein tehostamaan valistustekstin argumentointia – on luotava lukijoille äärimmäinen kuvaus välinpitämättömästä ihmisestä metaforan avulla (Jokinen 1999, 148-152). Toisaalta vanhoja suomalaisia alkoholivalistustekstejä tutkinut Satu Apo (1998) on havainnut, että ystävällisesti tai neutraalisti neuvovan tai positiivisen puheen ohella valistusteksteissä käytetään usein myös ”mustaa pedagogiaa” eli valistuksen kohteen moittimista, jopa häpäisemistä tai käskemistä. Hänen mukaansa valistuksessa oletetaan sen kohde tietämättömäksi ja usein jopa ei-järkeväksi. (Apo 1998, 108.)

Yleisön valistamiseen ja asioista tiedottamiseen pyrkivissä lehtiartikkeleissa on toisaalta käytetty neutraalia ja asiapitoista kieltä ja vältetty käyttämästä liian puhekielistä tekstimuotoa. Usein näissä artikkeleissa kieli on suoraa ja toteavaa. Artikkelit ovat myös lyhyitä ja usein myös kuvattomia sekä sijoitettuina palstan sivuihin. Otsikko valistamaan pyrkivissä artikkeleissa on usein pelkistetty kuten: *”Hiv-tartunnat kääntyneet laskuun”*. Otsikossa pyritään kertomaan artikkelin

sisältö niin selkeästi ja tiivistettynä kuin mahdollista – lukija voi sitten itse päätellä, haluaako hän perehtyä asiaan vai jatkaako toisiin artikkeleihin. Kun tavoitellaan artikkelille suurempaa lukijakuntaa ja artikkelissa on kirjoittajan mielestä jotain poikkeuksellista uutissanomaa, niin jo otsikko voi olla sensaatiohakuisempi kuin kuivakka toteamuslause. Esimerkiksi omassa aineistossani oli selvästi valistamiseen pyrkivä artikkeli jonka otsikko oli ”*Naisturisteja uhkaa hiv-vaara!*”. Tämänkaltainen otsikko herättää taatusti useamman lukijan mielenkiinnon kuin esimerkiksi otsikko ”*Naisturisteilla todettu enemmän hiv-tartuntoja*”. Uhkaava vaara synnyttää lukijassa mielikuvan jostain salakavalasta vaarasta, joka uhkaa pahaa-aavistamattomia naisia ulkomailla. Voi olla, että lukijassa herää mielenkiinto sitä kohtaan, miksi tuo vaara uhkaa juuri naisturisteja ja voisiko vaaralle tehdä jotain sen toiminnan eliminoimiseksi. Samalla naisia uhkaava vaara voidaan nähdä vakavana siksi, että naisten kimppuun hyökkääminen koetaan kulttuurissamme raukkamaisena tekona. Toisaalta naiset voidaan nähdä myös potentiaalisina äiteinä, joten naisia uhkaava tarttuva sairaus voidaan nähdä uhkaavan koko kansakunnan tulevaisuutta.

Tiina Hautamäki (2002) on todennut väitöskirjassaan Tuberkuloosin ja aidsin kulttuuriset merkitykset että riskiin liittyy selvemmin ihmisen tietoisien valinnan mahdollisuus kuin uhkaan tai vaaraan:

*Riski on jotain, minkä ihminen voi ottaa tai jättää ottamatta. [...] Uhka ja vaara ovat vääjäämättömämpiä ilmiöitä, ne ilmestyvät ihmisten eteen kohtalokkaammin kuin riski. Yksilö ei valitse uhkaa tai vaaraa ja niitä on riskeihin verrattuna vaikeampi ohittaa. Uhka ja vaara koskettavat koko yhteisöä, kun riski on ensisijaisesti yksilön valittavissa. (Hautamäki 2002, 218.)*

Huomionarvoista hiv-infektion ympärillä on se, että sitä koskevat positiiviset uutiset, esimerkiksi saavutukset sen leviämisen estävän työn onnistumisesta, saavat lehdissä kohtuullisen vähän palstatilaa tai niistä ei juuri kerrota. Nähtävästi negatiivinen uutinen tai artikkeli on lukijoidenkin mielestä kiinnostavampaa kuin tyytyväinen hymistely jonkin asian ympärillä. Toisaalta lehdistö voi perustella toimituksellista linjaansa myös sillä, että heille on sälytetty tiedottamisen ja valistuksen tehtävä, jota he yrittävät varoittavien esimerkkien avulla noudattaa. Tämän tärkeän tehtävän takia lehtien artikkeleiden on pyrittävä kiinnittämään lukevan yleisön huomio ja saamaan heidät miettimään omaa käyttäytymistään, jotta he eivät omilla toimillaan altistaisi terveyttään vakaville vaaroille. Lehtien artikkeleiden täytyy herätellä lukijoitaan vastuuseen ja saada heidät tietoiseksi mahdollisesti myös heitä itseään koskettavista yhteiskunnan tapahtumista.

Valistusrepertuaari tarjoaa lukijalle positiota vastuuntuntoisena kansalaisena, mutta samalla lukijalle tarjoutuu myös negatiivisempi rooli, jossa omat ennakkoluulot vähemmistöistä vahvistuvat entisestään.

### *Asiantuntijuudella ja määrällistämällä vakuuttaminen*

Yleensä valistusrepertuaaria käyttävissä lehtiartikkeleissa lukijat pyritään vakuuttamaan tekstin todenmukaisuudesta eri alan asiantuntijan avulla: esimerkiksi kotimaisia hiv-tartuntoja koskevissa artikkeleissa asiantuntijoina esiintyy usein Kansanterveyslaitoksen kuten lääkäreitä tai tutkijoita. Joskus asiantuntijana saattaa esiintyä Aidsstudieskeskuksen työntekijöitä tai Positiiviset ry:n henkilökuntaa, mutta kuitenkin he ovat vain erällä tavalla tukemassa Kansanterveyslaitoksen asiantuntijuutta. Kaikissa löytämissäni valistavissa artikkeleissa oli vähintään maininta Kansanterveyslaitoksesta – usein myös lainaus sen henkilökuntaan kuuluvan (esimerkiksi hiv-yksikön johtajan) lausunnosta kyseessä olevasta asiasta. Lehtiartikkeleissa ”virallista totuutta” edustavat juuri laitoksien hierarkian ylimpänä olevat henkilöt kuten ylilääkärit, johtavat tutkijat tai päälliköt. Johtavissa asemissa olevien henkilöiden painoarvo on suurempi kuin muiden samassa laitoksessa olevien ja heidän katsotaan kertovan edustamansa laitoksen virallisen mielipiteen. (Jokinen ym. 1999, 138-139.)

Huomattava on se, että hiv-positiiviset henkilöt eivät esiintyneet tutkimissani valistusartikkeleissa asiantuntijoina. Tartunnan saaneilla ei ole valistuksessa puhevaltaa. Toiseksi hiv-tartunnan saaneen puhevaltaa rajoittaa tautiin liitetty stigma: monikaan tartunnan saanut ei halua esiintyä omalla nimellään julkisuudessa. Tällöin on ymmärrettävää, että asiantuntijoina artikkelissa on uskottavuuden takia parempi käyttää omalla nimellään esiintyviä henkilöitä. Toisaalta artikkeleissa, joissa kerrotaan hiv-positiivisen elämästä potilaan näkökulmasta saavat hiv-tartunnan saaneet henkilöt vapaammin kertoa elämästään ilman tarkkaa rajausta. Hiv-positiivisten syrjinnästä ja vaikeuksista kerrottaessa hiv-tartunnan saaneet kelpaavat medialle asiantuntijaksi.

Toinen retorinen keino saada artikkeli näyttämään totuudelta lukijan silmissä on asioiden numeerinen esittäminen: numeerinen esittäminen katsotaan yleisesti olevan tarkempi asioiden esittämistapa kuin kirjallinen kuvaus. Valistavissa artikkeleissa hiv-tartuntojen määrä kerrotaan numeroina ja usein määrän lisääntyminen kerrotaan prosenttilukuna tai epämääräisemmin tyyliin ”reilu kolmannes”. Usein eri vuosien tartuntalukuja verrataan toisiinsa ja näitä kaikkia lukumääriä



verrataan hiv-positiivisten kokonaismäärään. Yleensä lukijan valistamiseen ja tiedottamiseen pyrkivä uutisointi on melkoista numeraalista sekamelskaa, jossa lukija pyritään vakuuttamaan yhä uudelleen siitä, että vaara on todellinen ja hiv-tartuntojen määrä on reilussa nousussa. Aina siis numeraalinen esittäminen ei lisääkään tekstin painoarvoa, vaan tekee hallaa tekstin valistustarkoitukselle. (Jokinen ym. 1999, 146-148.)

### *Sanojen vaikutus mielikuvien luojana*

Valistusrepertuaariin tukeutuva artikkeli pyrkii joskus elävöittämään asiapitoista tekstiä puhekielestä lainatuilla sanoilla tai vaikkapa ääri-ilmaisujen käyttämisellä: hiv-tartunnoissa sanotaan olevan esimerkiksi ”ennätystasolla” tai että niiden lukumäärässä on saavutettu uusi ”ennätys” maassamme. Toisaalta sanan ”ennätys” voisi katsoa toimivan myös metaforana, joka rinnastaa hiv-infektion vaikkapa nopeasti etenevään urheilijaan. Artikkelissa olisi tällöin luotavissa lukijalle mielikuva hiv-tartuntojen määrän nopeasta kasvusta, joka täytyy saada pysähtymään ennen kuin se saavuttaa uuden ”ennätöksensä”. Puhekielisten tai tekstin tyylistä poikkeavien ilmaisujen voi katsoa sekä merkitsevän halua säilyttää tai herättää lukijan mielenkiinto artikkelia kohtaan sekä tuovan tekstin lähemmäs lukijan arkipäivän kokemusmaailmaa. Tällöin artikkelissa saatetaan kertoa vaikkapa hiv-testeissä käytävän ”nihkeästi” tai sukupuolitautilien ”vaanivan” turisteja. (Jokinen ym. 1999, 148-152.)

### *Etäännyttäminen*

*”Tosiasiapuhe on siinä mielessä vahvan seurauksellista puhetta, että siinä toimijoiden rooli ja vastuu asioiden kulusta syrjäytyy.”* (Jokinen ym. 1999, 140).

Hiv-tartuntoja käsittelevissä artikkeleissa ongelma etäännytetään lukijasta nimittämällä hiv-positiivisia esimerkiksi ”tartunnansaaneiksi”, ”ihmisiksi” tai ”hiv-luvuiksi”. Toisin sanoen hiv-tartunnan saaneet edustavat tekstissä toiseutta, jotain vierasta ja jotain sellaista, joka on olemassa, mutta ei kosketa lukijaa kovin läheltä. Hiv-tartuntojen muutoksista saatetaan kirjoittaa artikkeleita kuin ne olisivat säätilatietoja – jotain, josta täytyy pitää kirjaa, mutta joka on suurelta osin ihmisten vaikutuskentän ulkopuolella. Joissakin tutkimissani valistusartikkeleissa luodaan hiv-infektiosta yhä kuva riskiryhmien sairautena, joiden ongelmia normaali ja kunnollinen keskiluokkainen lukija voi itsekseen päivitellä. Artikkeleissa jää monesti huomioimatta se

tosiseikka, että lähes jokainen aikuinen henkilö on joskus ottanut tarpeettomia riskejä eikä hiv-tartunnan saadakseen tarvitse välttämättä elää kokonaisuudessaan erityisen riskinottohaluisempaa elämää. Tiina Hautamäki totesi Kotilääkäri- lehden aids-artikkeleita tutkiessaan, että niissä ihmisen suhde seksuaalisuuteen tuodaan esiin maallikkorepertuaaria käyttäen asiana, joka koskettaa jokaista ihmistä:

*”Seksuaalisuuden ajatellaan olevan toimintaa, joka on vailla järkeä, epärationaalista. Ihminen ei aina voi haluilleen mitään, hänen on pakko toteuttaa seksuaalisuuttaan tavalla tai toisella: - Järkeväkin ihminen voi välillä olla humalassa, toimia vähemmän järkevästi, rakastua intohimoisesti. Ihmisellä voi olla henkilökohtainen kriisi. Huonolla tuurilla tartunnan voi saada kuka tahansa, jolla on sukupuolielämää ja joka on jotensakin inhimillinen. (Kotilääkäri 11/1990, 44).”* (Hautamäki 2002, 95.)

Toisaalta etäännyttäminen voi edesauttaa sanoman perillemenoa: lukija voi lukea tekstiä jossa joku toinen on pääosassa ja näin turvallisen välimatkan päästä reflektoida omaa elämäänsä suhteessa tekstin ”toisiin”. Myös toisto ja samantyylisten kielikuvien käyttäminen läpi koko tekstin on yksi tapa tehdä tarinasta tosi ja uskottava. Tartuntalukuja kuvataan esimerkiksi ”järkyttäväksi” tai niiden kuvataan kasvaneen ”huimaksi”.

### **Argumentaation vakuuttavuus pettää**

Joskus argumentointi voi romahtaa tekstin edetessä silloin, kun argumentointia yritetään vahvistaa asiantuntijoiden lausuntoihin tukeutumalla (Jokinen ym. 1999, 138-139). Näin on käynyt tutkimassani naisturistien ulkomailta saatuja tartuntoja käsittelevässä valistusartikkelissa *”Naisturisteja uhkaa hiv-vaara”* (Iltasanomat 2.4.2007). Artikkelissa toimittajan esittämä huoli naisten ulkomailta tuomien hiv-tartuntojen hälyttävästä lisääntymisestä ei saanut kaikkien asiantuntijoiden lausunnoissa kovin suurta painoarvoa:

*”Seksitaudit ovat kiistattomasti yksi iso matkailuun liittyvä ongelma. Niitä on tosin muitakin, Kansanterveyslaitoksen pääjohtaja Pekka Puska sanoo.”* ( Iltasanomat 2.4.2007)

Tässä asiantuntija jakaa kohteliaasti toimittajan turistien hiv-tartuntojen johdosta esittämän huolen, mutta samalla antaa ymmärtää että ongelmia on muitakin eikä hiv-tartunnan vaara kenties

olisi niistä suurin turisteja uhkaava yksittäinen vaaratekijä. Asiantuntijan lausunnon jälkeen artikkelin katse kohdistuu muihin turisteja kohtaaviin vaaroihin lomakohteissa kuten alkoholin käyttöön, liikenneonnettomuuksiin tai tappeluihin. Kuitenkin argumentointi lomamatkaan liittyvistä vaaroista kokee toisen tappion kun Kansanterveyslaitoksen akatemiatutkija Hanna Nohynek toteaa artikkelissa lisäksi:

” [...] Emme voi siis varmasti sanoa, uhkaako suomalaista enemmän joku tauti vai tapaturma (ulkomailla H.H.) ” (Iltasanomat 2.4.2007).

Lopulta naisturisteja uhkaava hiv-vaara jää artikkelissa vain irtonaiseksi otsikoksi ja sisältö asiantuntijoiden lausuntoineen pikemminkin suhteuttaa hiv-infektion riskin olevan niitä vähäisempiä turisteja uhkaavia asioita lomakohteessa. Asiantuntijoiden lausuntojen käyttäminen oman argumentoinnin tukena on kertojalle riskialtista varsinkin silloin, kun ei ole aivan varma asiantuntijoiden mielipiteistä. Monesti toimittajat pyrkivät vahvistamaan tekstinsä totuusarvoa usealla eri tavalla kuten numeraalisella aineistolla, asiantuntijoiden lausunnoilla ja myös yksityiskohtaisilla narratiiveilla, eli kertomalla yksityiskohtaisen kuvauksen jonkun hiv-positiivisen sairastumisesta ja elämästä hiv-diagnoosin jälkeen. Valistusartikkeleihin liitetyissä hiv-positiivisten elämäntarinoissa on se puoli, että artikkelin kirjoittanut toimittaja voi myös muokata niitä sellaisiksi, että ne sopivat artikkelin yhteyteen eli tukevat artikkelin argumentaatiota. On myös huomattava, että mitä useammalla keinolla artikkelin kirjoittajan argumentaatiota vahvistetaan, sen vahvempi argumentti on mahdollisten esiin tulevien vastaargumenttien suhteen: mitä useampi eri omaa argumentointia tukeva keino on kertojalla käytössä sen laajempi on myös yleisö joka saadaan vakuutetuksi tarinan todenperäisyydestä. (Jokinen ym. 1999, 154- 155.)

Sanomalehtiartikkelin täytyy pystyä ensin kiinnittämään lukijan huomio otsikollaan, mutta myös sisällön täytyy kyetä vakuuttamaan yleisö. Tällä hetkellä hiv on sanana menettämässä huomioarvoaan, vaikka sitä käytettiin esimerkiksi äsken mainitsemassani artikkelissa selvästi kiinnittämään lukijan huomio artikkeliin: ”*Naisturisteja uhkaa hiv vaara!*”, on varmasti tehokeinona parempi kiinnittämään yleisön huomiota kuin vaikkapa kuvitteellinen otsikko ”Lomakohteiden liikenne vammauttaa turisteja”. Kuvitteellinen otsikko liikenteen vaaroista saattaisi olla jopa enemmän totta ja turistien terveyttä uhkaava asia kuin naisturistien riski saada hiv-infektio lomallaan. Toisaalta on merkillepantavaa sekin, että hiv-tartunta ei herätä enää välttämättä lukijassa mielikuvia nopeasti kuolemaan johtavasta sairaudesta kuin muutamia vuosia

sitten, joten valistusartikkeleissa joissa käsitellään hiv-infektiota kerrotaan usein myös hiv-infektion aiheuttamista kuolemista ja aidsista. Yleisöä täytyy siis herättää ottamaan riskejä koskeva valistus vastaan tuomalla esille tartunnasta mahdollisesti seuraavia rankkojakin seurauksia. Lukijat on saatava huolestumaan omaa terveyttään uhkaavasta vaarasta, jotta heistä tulisi otollinen maaperä valistukselle.

### *Vallan ja kontrollin näkökulma*

Foucaultin vallan ja kontrollin näkökulmasta Kansanterveyslaitos edustaa valtion kontrollikoneistoa yksilön suhteen. Sillä on valta tilastoida terveitä ja sairaita saaden sairaus tällä keinolla kontrollin piiriin. Hoidon piiriin saatu yksilö, tartuntatapaus, on kiinnitetty tiukemman kontrollin alle kuin normaali kansalainen. Lisäksi hiv-tartunnan saanut, mutta diagnosoimaton yksilö edustaa epäjärjestystä monessakin mielessä: häntä itseään ei ole saatettu tiukempaan terveysviranomaisten kontrolliin ja lisäksi hän voi levittää sairautta eli epäjärjestystä laajemmalle yhteiskuntaan. Valistusartikkeleissa terveysviranomaiset edustavat tunnustettua totuutta, joiden lausunnoilla painoarvo on kaikkein korkein. Totuudelle täytyy antaa tilaa kertoa ja muiden pitää sitä kuunnella. Länsimaisissa demokratioissa valtion oletetaan edustavan yleistä hyvää ja sen katsotaan olevan puolueeton tilastoimaan esimerkiksi sairaustapauksia. Ajatellaan vaikka ”kansanterveyslaitosta” sanana – se herättää mielikuvan kansakunnan terveyttä edistävästä laitoksesta tai sen voi myös ajatella edustavan mielikuvaa terveen ja tehokkaan kansan ihanteesta, vaikka se tilastoikin myös kuolemantapauksia tai parantumattomasti sairastuneita, esimerkiksi hiv-tartuntoja ja aids-kuolemia. Foucault toteaa:

*”Kurinpidollisten järjestelyjen takaa on erotettavissa tartuntojen, ruton, kapinoiden, rikosten, irtolaisuuden ja karkuruuden pelko sekä myös sellaisten ihmisten pelko, jotka ilmestyvät ja katoavat, elävät ja kuolevat epäjärjestyksessä.” (Foucault 1980, 223.)*

Sairaus edustaa yhteiskunnan epäjärjestystä ja siten voisi johtaa ajatusta pidemmälle, että parantumattomasti sairas edustaa parantumattomaa, pysyvää epäjärjestystä. Tällainen pysyvästi merkitty henkilö on ikään kuin lopullisesti menetetty epäjärjestykselle. Siksi voisi olettaa, että valistusrepertuaari edustaa järjestyksen ihannetta ja epäjärjestyksen edustajalle eli sairaalle ei niissä anneta puheenvuoroa. Valistaviin repertuaareihin saatetaan liittää oheiskertomus, jossa sairastunut saa äänen. Tosin tässä kertomuksessa sairastuneen on pysyttävä roolissaan pysyvästi

sairaana ja luotava kertomuksessaan kuva elämästään synkkänä, jotta voisi olla varoittava esimerkki menetetyistä yksilöistä terveelle yleisölle. Hiv-tartunta tekee yksilöstä tiukemmin kontrolloidun ja sairauden kantama stigma rajoittaa tartunnan saaneen puhetta sisäisesti. Yksilö sisäistää asemansa kontrolloituna, ja tiukempi kontrolli ulkopuolelta opitaan siis myös sisäisesti. Oikeus osallistua valistuskeskusteluun on sairailta tutkimissani artikkeleissa rajoitettu, ja jos puhevaltaa annetaan, niin sairaan elämästä täytyy luoda ahdistava kuva – muutenhan sairaan tarina veisi pohjaa valistusartikkelin argumentoinnilta. Tällöin hiv-positiivisen elämästä välittyvä lukijoille kuva jatkuvaksi ongelmien kanssa kamppailuksi, jollaista kohtaloa ei kukaan toivo itselleen eikä toisille.

Martti Grönfors (1987) toteaa artikkelissa Aids- ilmiön sosiologiaa, että ”*pelko luontuu varsin hyvin vallankäytön välineeksi. Pelkäämättömyys puolestaan on uhka vallankäytölle. Pelko, tällä tavoin ajateltuna, on osa alistuneisuutta ja pelottelu on osa alistamista.*” (em. 1987, 175.) Asiantuntijuus ja puhevalta valistusrepertuaarissa kuuluvat joka tapauksessa valtion virkamiehille ja laitoksille. Muiden repertuaariin osallistujien rooliksi jää myötäillä auktoriteetiksi nostettua puhujaa tai olla kokonaan vaihi.

### ***Kilpailevat repertuaarit***

Valistusartikkeleissa ei tukeuduta pelkkään valistusrepertuaariin vaan artikkeleissa on nähtävissä sekä eksplisiittisiä että implisiittisiä viittauksia muihin repertuaareihin (Jokinen ym. 1993, 62):

*”Ulkomaalaisten suurta osuutta hivin saaneista selittää osaltaan maahanmuutto. Suomeen on tullut maahanmuuttajia alueilta, joilla hiv on yleinen. Tämä näkyy etenkin nuorten naisten kohdalla.” (Helsingin Sanomat 5.2.2007)*

Tässä katkelmassa hiv-tartuntojen lisääntymistä käsittelevästä artikkelista voi havaita viittauksia globalisaatio - ja maahanmuuttokeskusteluihin. Edellä lainatussa artikkelin osassa on huomattavaa, että se antaa maahanmuuton vastustajille selvän argumentin vastustaa maahanmuuttoa. Toisaalta kohta ”*joilla hiv on yleinen*” antaa ymmärtää, että joillakin alueilla hiv-tartunnalle altistuminen on lähes väistämätöntä riippumatta yksilön omasta käytöksestä. Viittaus nuoriin naisiin, jotka ovat vaarassa saada tai saaneet hiv-tartunnan taas luo mielikuvan jopa sotilaalliseen liitetystä halusta puolustaa naisia ja lapsia viholliselta. Myös suora viittaus

Rovaniemen ”hiv-tartuttajan” tapaukseen on havaittavissa yksittäisessä artikkelissa sekä useampia implisiittisiä viittauksia esimerkiksi prostituutioon ja keskusteluun nuorison käyttäytymisen muutoksista useissa eri valistusrepertuaarin dominoivissa artikkeleissa. Käsiteltäessä seksuaaliteitse tarttuvaa sairautta ei voida olla sivuuttamatta keskustelua moraalista käyttäytymisestä. Myös huumausaineet ja niiden haittavaikutukset tulevat lähes automaattisesti esiin keskusteltaessa hiv-tartuntojen määrän vaihteluista.

## *Johtopäätös*

Omassa tutkimuksessani tulin siihen johtopäätökseen, että valistusrepertuaarille on tyypillistä sen toteavuus: tekstissä esiintyi harvoin epäilevyyttä ja tilastojen luotettavuutta pidettiin ehdottomina. Tiina Hautamäki epäilee väitöskirjassaan, että yhteiskunnallinen todellisuus on käynyt liian abstraktiksi asiantuntijoillekin. Hän havaitsi tutkimuksessaan, että asiantuntijoiden diskurssit esiintyivät edelleen aika varmoina, vaikka käytännössä joudutaan kohtaamaan erilaisia todennäköisyyksiä, tilanteita ja ihmisiä (Hautamäki 2002, 223). Numeraalisen aineiston suuri esittäminen sekä etäännytti lukijaa yksittäisestä hiv-potilaasta sekä antoi artikkelin tekstillä totuusarvoa; toisin sanoen loi kuvan ristiriidattoman tiedon esittämisestä. Valistuspuheessa oli myös monia viittauksia hiv-infektion tartuntatapoihin sekä luotiin lukijalle mielikuva hiv-testin tekemisen tärkeydestä omasta hiv-statuksestaan tietämättömien kohdalla. Valistusartikkelit asettivat lukijan ikään kuin oppilaan asemaan tai vaihtoehtoisesti marginaalisia ryhmiä koskevan ongelman sivustakatsojaksi.

## 5 Uhrirepertuaari

### *Yleistä*

Uhrirepertuaarissa puhevalta ja näkökulma ovat keskittyneet hiv-tartunnan saaneeseen henkilöön. Uhreista kertovat artikkelit ovat elämäkerrallisia tilityksiä olkoonkin, että ne kerrotaan joskus myös toimittajan avulla. Tarina rakentuu henkilön itsensä kuvaukseen omasta elämästä, ja toimittaja on kirjoittanut sen kuin objektiivisena analyysinä henkilön elämästä. Vaikka kysymyksessä on juuri kuvaus pelkästään yhdestä tartuntatapauksesta, annetaan tekstissä ymmärtää, että henkilöä kohdanneet ongelmat koskettavat myös muita tartunnan saaneita vaikkapa esimerkiksi elämänkumppanin löytämisen vaikeuden osalta.

*”Hiv vaikuttaa kumppanin valintaan, varsinkin sen terveen näkökulmasta. Jos on kaksi ihmistä, joista toinen on terve ja toinen ei, on selvää, että kaikkia haluavat terveen”*

*(Helsingin Sanomat 13.11.2007)*

Uhrirepertuaarissa hiv-positiivinen kuvataan lähes aina täysin sattumalta altistuneen hiv-infektiolle. Hänet kuvataan muuten täysin normaaliksi ihmiseksi, mutta hänellä on synkkä salaisuus, jota hän kantaa sisällään. Uhrien tarinoissa hiv-tartunnan stigma näkyy etenkin artikkeleiden kuvituksessa: haastateltuja on kuvattu takaapäin, kasvot käsillä peitettynä tai muuten tunnistamattomina. Lukijalle halutaan luoda kuva yhteiskunnassa olemassa olemasta, mutta kuitenkin piilossa elävästä ihmisryhmästä. Kasvojen peittämisen voi tulkita, ei pelkästään oman identiteettinsä suojelemisena, vaan myös keinolta osoittaa häpeävänsä itseään ja myös suojautua arvostelevan katseen kohteena olemiselta. Samalla pään ja kasvojen peittämisen sekä

pään kumartamisen alaspäin voisi kertoa uhrin alistuneen kohtaloonsa ja asennollaan pyytävän katsojaa, eli tässä tapauksessa artikkelin lukijaa, olemaan myötätuntoinen häntä kohtaan.

### *Retoriset keinot argumentaation lisäämiseksi*

Miten lukija sitten vakuutetaan siitä, että tarinan kuvaus viattomasta uhrista pitää paikkansa? Aineistossani ensimmäisenä huomio kiinnittyi siihen, että artikkeleissa esiintyvä henkilö ei ollut tyypillisesti hiv-tartunnan saava, eli mies, vaan heteroseksuaalisesti suuntautunut nuori nainen. Tätä voi pitää toimittajan valintana, jolla lukija sekä vakuutetaan siitä, että hiv-tartunta uhkaa kaikkia ja toisaalta poikkeava tartunnan saanut kiinnittää paremmin lukijoiden huomion.

*”Ystäväni tunsi hänet ja esitteli meidät toisillemme. Hakkarainen oli avoin ja herttainen herrasmies. Luotin häneen täysin, olihan hän ystäväni tuttu, ja lisäksi hän kertoi avoimesti itsestään.*

*Hän oli hirveän taitava siinä, mitä hän teki. En kutsunut häntä kotiini, vaan hän lähti kävelemään perääni ravintolasta. Hän osasi vetää oikeista naruista ja tilanne jotenkin ajautui seksiin. Voi sanoa, että hän hyödynsi humalatilaaani.” (Iltasanomat 20.10.2007 )*

Nuoreen naiseen liittyvä kulttuurissamme oletus siitä, että hän edustaa kauneutta, seksuaalista koskemattomuutta ja luontaista herkkyyttä. Nuoresta naisesta voi johtaa mielikuvan vaikka Neitsyt Mariaan, jonka esikuvasta seurannee myös se, että kulttuurissamme nuorelle naiselle ulkopuolelta tuleva uhka koetaan teoksi puolustuskyvyttöä kohtaan. Tosiasia, että molemmille naisille joita käsitellään aineistoni uhriartikkeleissa, hiv-tartunta on tullut seksikontaktin kautta, antaa ymmärtää, että tartunta on tullut jonkin ulkopuolisen (pahan) viettelyn seurauksena. Edellä kertoja vahvistaa myös kuvaa siitä, että hän itse oli tapaamisessa pojan kanssa objekti, joka ikään kuin houkuteltiin seksisuhteeseen. Lisäksi hän perustelee seksikontaktiin joutumistaan humalatilallaan – tässä hän antaa ymmärtää, ettei hän normaalisti menisi sänkyyn kenen kanssa tahansa. Artikkelissa kertoja varautuu vetoamisella humalatilansa mahdollisiin vastaargumentteihin, joka on yksi retorinen keino vakuuttaa lukijat kertojan näkökulman totuudenmukaisuudesta (Jokinen ym. 1999, 154 – 155). Yhä vieläkin on kulttuurinen konventio, että mies tekee aloitteen suhteeseen, ja nainen on se, jonka seksuaalisuus on peiteltyä eikä nainen saisi kovin suoraan ilmaista seksuaalista haluaan. Omalla tarinallaan hiv-tartunnan saanut haluaa vahvistaa tätä perinteistä ja hyveellistä kuvaa nuoresta naisesta ja varautuu mahdollisiin syytöksiin



hänen omasta kevytkenkäisyydestään perustelemalla yhden illan suhteeseen ryhtymistään lisäksi kumppanin viekkauksella ja kuulumisesta samaan ystäväpiiriin hänen kanssaan.

Tiina Hautamäki on tutkiessaan Suomen lääkärilehtien aids-artikkeleita tullut siihen tulokseen, että näiden artikkelien kuvauksissa naispotilaat eivät näyttäneet samalla tavoin toimijoina kuin miehet eli naisten toiminta oli passiivisempaa kuin miesten:

*”Toisin kuin kuin homoseksuaalit miehet, naiset eivät harrasta seksiä vaan ”ovat sukupuolilyhteydessä”. Jos naispotilas esitetään toimijana seksuaalisuuden suhteen hän ”harjoittaa prostituutiota”. (Hautamäki 2002, 186.)*

Vaikka Hautamäen aineistona oli niin sanottu ammattilehti ja hänen aineistonsa aids-artikkeleista painottui 1980-luvulle, niin omassa aineistossa oli huomattavissa juuri edellä mainittua naisten seksuaalisuuden peittelyä: nainen oli objekti, jonka miessubjekti sai vieteltyä seksuaaliseen kanssakäymiseen.

Jotta lukijalle ei jäisi muuta positiota kuin ottaa myötätuntoisen henkilön asema uhrirepertuaarissa liikkuvan tarinan täytyy myös kertoa siitä, millaista henkilön elämä oli ennen uhriksi tulemista. Kontrastiparin käyttö on yksi keino vakuuttaa lukija siitä, että hiv-tartunta on tehnyt kuvattuna olevan henkilön elämästä huonompaa verrattuna hänen elämäänsä ennen hiv-tartuntaa (Jokinen ym. 1999, 153)

*”Elämäni oli lähes täydellistä. Edessäni oli valoisa tulevaisuus, menestyin opinnoissa loistavasti ja elämäni oli ilmestynyt ihana romanssi. Olin hyvin rakastunut ja onnellinen. Kesäkin oli alkamaisillaan. Nuoruus tuntui ihanalta. Olin energinen. Olin voimissani. Luulin, ettei mikään voisi minua nujertaa.”(Iltasanomat 20.10.2007)*

Hiv-diagnoosin jälkeen tartunnan saanut taas kuvaa tunteitaan ja oloaan toisena ääripäänä edeltäneelle, onnellista elämää kuvanneelle katkelmalle:

*”Päällimmäisinä tunteina olivat pelko ja häpeä. Sairaus tuntui kohtuuttomalta ja niin lopulliselta. Miksi minä, jolla ei ole koskaan ollut edes yhtä seksitautia, saan kertaheitolla hivin?”(Iltasanomat 20.10.2007)*

Tässä kertoja käyttää kunnollisuusrepertuaaria tukemassa omaa uhridiskurssiaan. Hän todistaa lukijalle, että ei ole aikaisemmin elänyt riskialtista elämää ja kyseinen kerta, jolloin hän sai tartunnan oli hänelle poikkeus – ikään kuin kohtalokas erehdys. Kulttuurissamme on vallalla näkemys, että toistuvasti itsensä riskille altistava henkilö on onnettomuuden sattuessa vähemmän uhri kuin sellainen, joka pyrkii kaikin tavoin minimoimaan riskit elämässään. Yhden kerran on luvallista erehtyä, mutta useamman onnettomuuden sattuessa saman henkilön osaksi aletaan ajatella, että onnettomuuden uhri on kenties itse jotenkin syyllinen tapahtumiin. Uhrirepertuaari ja rikollisuusrepertuaari ovat lukijan kannalta toistensa vastakohtia: lukijan täytyy valita oma positionsa joko syyttäjänä tai myötätuntoisena ymmärtäjänä. Tulkitsijalle on epämieluisaa, ellei peräti mahdotonta, positioida artikkelin kuvauksena oleva henkilö sekä uhriksi että osittain myös syylliseksi. Tosin artikkeli pyrkii tekemään kaikkensa, jotta lukija tulkitsisi kuvatun henkilön uhriksi.

### ***Itse todettuun vetoava strategia***

*”Pääkaupunkiseudulla asuva Aki, 28, sai vuosi sitten kuulla olevansa hiv-positiivinen. Parisuhteessa miehen kanssa elänyt Aki päätti kumppaniaan rauhoittaakseen käydä hiv-testissä. Sen piti olla rutiinitesti, positiivinen testituloks oli täysi yllätys.”* (Helsingin Sanomat 13.11.2007)

Hiv-positiivisten ulkomaisten henkilöiden kumppanin etsimistä internetissä käsitelleen artikkelin jatkeeksi oli liitetty suomalaisen hiv-tartunnan saaneen kertomus kumppanin etsimisen ongelmista. Tällaisen tapauksen tarkoituksena lienee osoittaa lukijalle, että hiv-positiivisten vaikeudet löytää kumppani on globaali ilmiö ja se koskettaa siten myös suomalaisia hiv-tartunnan saaneita. Suomalaisen henkilön omakohtainen kertomus lisää artikkelien vakuuttavuutta. Itse todettuun vetoava strategia on tehokas faktuaalistamisstrategian muoto, koska kertoja on itse kokenut tapahtumat ja lukijalla ei ole ollut tätä positiota josta havainnoida tapahtumia (Jokinen ym. 1993, 158-163).

Oheiskertomuksen alussa ollut toimittajan kuvaus kertojan taustasta vaikuttaa ensilukemalla realistiselta asioiden kuvaamiselta, joka ei sisällä paljon tulkinnanvaraa tai epämääräisyyttä. Kuvauksen syvempi analysointi paljasti kuitenkin outoa vihjailua tai rivien väliin kirjoitettua sanomaa: tarinan päähenkilö oli kategorisoitu varsin epämääräisellä tavalla ”parisuhteessa miehen kanssa eläneeksi”. Lukijalle tällainen kuvaus herättää kysymyksiä: onko ”Aki” mahdollisesti

homoseksuaalisesti suuntautunut vai mahdollisesti bi-seksuaalinen, joka on ollut parisuhteessa myös naisen kanssa? Huomattavaa on se, että koko artikkelin kertomuksessa ei suoraan sanota, mistä ”Aki” on hiv-tartunnan mahdollisesti saanut. Yleensä hiv-positiivisten haastatteluissa lähes poikkeuksetta kerrotaan tartuntatapa vaikka yleisluontoisesti vaikkapa ”sai tartunnan miesystävältään”. Artikkelin kuvauksessa ”Akin” elämäkumppanin sukupuolesta voisi nähdä implisiittisesti kertovan, että ”Aki” olisi saanut tartunnan miesten välisen seksin välityksellä. Tosin tarinassa ei mainita siitä, että päähenkilö olisi suonensisäisten huumeiden käyttäjä tai saanut vaikkapa verensiirron ulkomailla joskus menneisyydessään.

Ehkä hivin tartuntatapa ei ”Akin” kohdalla ole selvillä tai sitä ei haluta kertoa – sillä ei liene artikkelin sanoman kannalta edes merkitystä. Toisaalta ”Akin” positioiminen ”parisuhteessa miehen kanssa eläneeksi” on seikka, joka herättää kysymyksiä. Hiv-tartunnan saaneen entisen kumppanin sukupuoli ei ole kovin merkityksellinen, sillä oletettavasti kumppanin etsiminen hiv-positiivisena on vaikeaa seksuaalisesta suuntautumisesta riippumatta. Toimittajan valinta kertoa ”Akin” entisen kumppanin sukupuolesta asettaa ”Akin” kuitenkin normaalista poikkeavaan asemaan: hän on artikkelin perusteella sekä hiv-positiivinen että mahdollisesti myös homoseksuaali. Hänen tarinansa on kehystetty siis johonkin marginaaliryhmän marginaaliin kuuluvaksi. Se, miksi toimittaja ei suoraan nimeä ”Akiä” homoseksuaalisesti suuntautuneeksi jää arvailujen varaan: ehkä ”parisuhteessa miehen kanssa eläneeksi” määrittely on pehmeämpi kategorisoinnin muoto kuin homoseksuaali. Henkilön nimeäminen parisuhteessa miehen kanssa eläneeksi etäännyttää tarinan henkilön turvallisen välimatkan päähän lukijan kokemusmaailmasta.

Homoseksuaalisuus-sanan välttämistä voi puolustaa sillä tosiseikalla, että sanan loppupääte ”seksuaalisuus” johdattaa lukijan kenties ajattelemaan miesten välistä suhdetta pelkästään seksuaalisuutena eikä rakkauden ja kiintymyksen perustalle rakentuvana ihmissuhteena. Ilmaisuu parisuhteesta miehen kanssa korostaa ihmissuhdetta samaa sukupuolta olevien kesken eikä niinkään seksuaalisuutta. Tällä keinolla lukijan on ehkä helpompi nähdä tarinan ”Aki” myönteisessä valossa, vaikka lukijalla kenties olisikin ennakkoluuloja seksuaalivähemmistöjä kohtaan. Lopulta artikkelissa kerrotun hiv-positiivisen seksuaalisella suuntautumisella ei olisi ollut merkitystä tarinan luettavuuden tai ymmärtämisen kannalta. Kuitenkin artikkelin päähenkilön kategorisointi on teko, jota voidaan peilata valtasuhteen kannalta: määrittely sekä hiv-positiiviseksi että seksuaaliseen vähemmistöön kuuluvaksi sysää tarinan henkilön yhteiskunnan marginaaliin ja kontekstoi tarinan marginaalin ongelmaksi, joka ei juuri kosketa tavallista kansalaista.

## *Muut repertuaarit*

Uhrirepertuaarin kanssa yhdessä esiintyvänä repertuaareina havaitsin aineistoissa olleissa uhripuheen dominoivissa artikkeleissa familistisen repertuaarin, muiden suojelua korostavan repertuaarin ja sinnikkyyttä korostavan repertuaarin. Hiv-tartunnan saaneisiin naisiin liitetään tutkimissani artikkeleissa aina äitiys tai toive päästä äidiksi:

*”Olen aina haaveillut lapsista, urasta, omasta talosta hamstereineen ja koirineen. Yhden yön takia koko loppuelämäni on pilalla. (Iltasanomat 20.10.2007)*

Toinen hiv-tartunnan saanut nainen taas oli helpottunut siitä, että hiv ei ollut tarttunut hänen viisikuukautiseen lapseensa:

*”Kun lapsi paljastui terveeksi, Niinankin olo helpottui.” (Helsingin Sanomat 5.2.2007)*

Tarinan henkilöstä luodaan kuva vastuullisena suojelijana, joka sairaudestaan huolimatta haluaa suojella muiden terveyttä. Uhriudestaan huolimatta henkilö haluaa estää muita kohtaamasta samaa onnettomuutta, johon itse on joutunut. Tässä lähestyttäneen jo eräänlaista arkipäivän sankarin positiota. Sattumalta hiv-tartunnan uhriksi joutuneiden tarinoissa kulkee sivussa jonkin tyyppinen sinnikkyuden repertuaari: vaikeuksista ja sairauden tuomista ongelmista huolimatta henkilöt ovat jatkaneet elämäänsä eteenpäin. Toisin sanoen tarinan päähenkilöstä luodaan myös kuva subjektina, joka toimii päästäkseen tavoitteisiinsa, jotka olivat vaarassa liukua tavoittamattomiin hiv-diagnoosin saamisen jälkeen. Kertomuksissa hiv-tartunnan saaneista ”uhreista” minän eri puolia tuodaan esille, jos ne ovat yleisesti hyveellisenä pidettyjä, kuten esimerkiksi rehellisyys ja sinnikkyys ovat. Toisaalta toimijuuden esille tuominen voi olla myös keino vastustaa ulkoapäin asettavaa uhrin positiota.

Diskurssianalyttinen teoria lähtee siitä perusolettamuksesta, että yksilöllä ei ole yhtä staattista minän positiota, vaan sama henkilö voi rakentaa itselleen useita erilaisia positiota jotka aktualisoituvat tekstissä tai puheessa. Joskus nämä erilaiset positiot saattavat olla toisilleen ristiriitaisia. (Jokinen 1993, 39.) Huomioni kiinnittyi tällaiseen ristiriitaan lukiessani artikkelia, jossa hiv-tartunnan saanut nuori nainen kuvattiin näkyvästi ”hiv-tartuttajan” uhrina. Tämä uhrin

positio oli siis hänen omissa lausunnoissaan sekä myös toimittajan kirjoittamassa tekstissä se ensisijaisesti henkilölle preferoitu positio. Nuori nainen luo tekstissä kuvan itsestään romanttista rakkautta hakevana herkkänä tyttösenä:

*”Pelkään hylätyksi tulemista yli kaiken muun. Pelkään rakastua, koska pelkään menettää.[...]”  
(Iltasanomat 20.10.2007)*

Tekstissä lukijan huomio kiinnittyy siihen, että naisen kerrotaan pitäneen kumppaneistaan päiväkirjaa:

*”Vuodeosastolta päästyään Suvi kaivoi esiin päiväkirjansa. Romanttisena haaveilijana hän oli kirjannut kaikki suhteensa ylös. (Iltasanomat 20.10.2007)*

Havaitsen lukuisissa (seksi) suhteissa ja romanttisen tytön identiteetissä hienoista ristiriitaa. Väitän, että jos ”Suvin” olisi kerrottu pitäneen suhteistaan kirjaa ilman hänen kuvaamistaan ”romanttiseksi” haaveilijaksi olisi lukijalle saattanut tulla kuva, että nuori nainen olikin vaarantanut terveytensä useilla suojaamattomilla seksikontakteilla eikä olisikaan niin itseoikeutetusti uhri kuten nyt annetaan tekstissä lukijan ymmärtää. Uskon myös, että jos vaihtaisimme tarinan päähenkilön sukupuolta mieheksi, niin romanttisen haaveilijan tekemää kumppaneiden kirjaamista ylös ei yleisö hyväksyisi: nuorta miestä, jolla olisi ollut useita kumppaneita saatettaisiin pitää jopa seksihurjastelijana. Tässä tapauksessa romanttisen haaveilijan positio on hyväksyttävä ja uskottava vain toiselle sukupuolelle. Tässä tulee esille kulttuurinen konteksti: nuorta naista pidetään yleisesti enemmän romanttisuuteen ja tunteella elämiseen taipuvaiseksi kuin nuorta miestä – miestä pidetään enemmän laskelmoivana ja rohkeana seikkailijana.

### ***Romanttinen repertuaari***

Vaikka näissä hiv-positiivissa tarinoissa olenkin katsonut uhrirepertuaarin olevan päällimmäisenä, pilkahtelee artikkeleissa myös jotain täysin vastakkaista repertuaaria eli romanttista repertuaaria. Kun hiv-infektio ei enää merkitse tartunnan saaneille välitöntä fyysisen kuoleman vaaraa, tartunnan saaneiden huoleksi alkushokin jälkeen kuvataan pelko sosiaalisesta kuolemasta eli siitä, että ystävät hylkäävät sekä se, että elämänkumppani jää löytymättä oman sairauden vuoksi.

Tartunnan saaneille romanttinen repertuaari edustaa sisäistä toivoa paremmasta elämästä, ja artikkeleissa äänen saaneille hiv-positiivisille näyttää olevan yhteistä romanttisen rakkauden kaipuu – ehkä vielä tarkemmin eräänlaisen sielunkumppanin löytämisen toive. Elämäkumppanin löytäminen hiv-positiiviselle kuvataan työlääksi ja sen eteen ollaan valmiita tekemään paljon työtä:

*”Niina ei taudista lannistunut vaan alkoi etsiä uutta kumppania – Englannista. - Etsin kirjeenvaihtoilmoitusten avulla hiv-positiivista miestä Englannista, koska arvelin, että kukaan ei huoli hiv-positiivista naista Suomessa. Suomessa tukiryhmissä ei käy juuri heteromiehiä, eikä heitä ole helppo tavata. (Helsingin Sanomat 5.2.2007)*

Romanttisella repertuaarilla luodaan kontrasti suhteessa kohtalonomaisen uhrirepertuaariin: ”sen oikean” löytämisestä tulee jonkinlainen unelmien projekti, joka antaa samalla ymmärtää tarinan päähenkilöllä olevan haaveita tulevaisuuden suhteen. Hiv-tartunnan saaneilla näyttää olevan suuri tarve tulla sekä hyväksytyksi hiv-positiivisen ryhmän jäsenenä että myös halu tulla hyväksytyksi ja rakastetuksi henkilökohtaisesti omana itsenään:

*”Miessuhteita Suvi ei halua tällä hetkellä ajatella. Hän pelkää sitä hetkeä ja reaktiota, kun hänen on kerrottava tulevaisuudessa sairaudesta rakkaalleen. Suvi haluaa olla ehdottoman rehellinen, vaikka se särkisikin lisää unelmia. (Iltasanomat 20.10.2007)*

Päähenkilön kuvaaminen rakkautta etsivänä siipirikkona on yksi keino taivutella lukija myötätuntoiseksi päähenkilöä kohtaan, koska lukija saattaa pitää hiv-positiivisia poikkeavana ja myös pelottavana ihmisryhmänä

### ***Peitetty stigma***

Hiv-positiivinen henkilö on näkymättömän stigman kantaja. Uusien, tehokkaiden lääkkeiden ansiosta hiv-positiivisen ulkonäkö ei juuri muuta sairauden vuoksi. Hämmästyttävää oli kuitenkin tutkimissani hiv-positiivisista kertovissa artikkeleissa se, että artikkeleissa hiv-tartunnan saaneen henkilön ulkonäköä keuhuttiin poikkeuksesta joko artikkelin kirjoittaneen toimittajan taholta:

*”Siro ja herttainen Suvi istuu kodikkaan kaksionsa keittiön pöydän vieressä.[...]”*  
(Iltasanomat 20.10.2007)

tai tarinan päähenkilö kehui itse omin sanoin omaa ulkonäköään:

*”En halua kehua itseäni, mutta yleisten standardien mukaan olen ihan hyvän näköinen. [...]”*  
(Helsingin Sanomat 13.11.2007)

Ulkonäön esiin nostaminen voi olla tapa puhua yleensäkin hiv-positiivisten puolesta. Myös kuvien puute tai artikkelin henkilöstä tarkan kuvauksen antavien valokuvien puuttuminen saatetaan korvata kirjallisella kuvauksella. Eräs vaihtoehto hiv-positiivisten miellyttävän ulkonäön korostamisella voisi olla myös implisiittinen viittaus vuosikymmenien takaisiin lehtiartikkeleihin hiv-potilaista, joiden kuvissa oli poikkeuksetta kuolemassa olevia ja riutuneita henkilöitä. Osaksi ulkonäöllä vakuuttaminen voi olla osa valloillaan olevaa menestysrepertuaaria. Hyvännäköisen ihmisen voi olettaa olevan menestynyt myös muuten elämässään. Kauniin henkilön voi olettaa olevan myös menestyvämpi ihmissuhteita etsiessään kuin muut. Herää myös aavistus siitä, että kauniiksi ja herttaiseksi kuvattu uhri kerää helpommin lukijoiden sympatiaa kuin vähemmän puoleensavetävä uhri. Ehkä stigman salassa pysymisen vuoksi moitteeton ulkonäkö on hiv-positiiviselle henkilölle jonkinlainen suojamuurikin: ulkonäön avulla stigman kantaja voi olla suojassa ympäristön uteliailta kysymyksiltä ja välttää joutumisen selityksen antajan rooliin oman sairautensa tähden:

*”Aluksi ajattelin, että tartunta näkyy päällepäin, enkä voi tavata ketään.”*  
(Helsingin Sanomat 5.2.2007)

Ympäröivä yhteiskunta voi myös odottaa hiv-positiivisen peittävän sairautensa: Foucaultin (1980, esim. s. 223) mukaan sairaus uhkaa yhteiskunnan järjestystä ja siksi sairas ihminenkin on osoitus vaarasta. Sairauden merkitsemä ihminen on ikävä osoitus myös ympäröivälle yhteiskunnalle kuoleman väistämättömyydestä, joten merkit sairaudesta pitää sen vuoksi peittää.

## ***Kuva uhrista***

Hiv-tartunnan saaneilla uhrirepertuaarissa liikkuvilla henkilöillä vaikuttaa olevan tarve kertoa oma tarinansa – tulla kuulluksi, mutta pysyä samalla näkymättömänä. Hiv-tartuntaan liittyvä vahva stigma pitää tartunnan saaneet fyysisesti näkymättömänä julkisuudelta. Eräs seikka, joka tuli

vahvasti esille sekä hiv-positiivisten omista kertomuksista että toimittajien luonnehdintana heistä, oli heidän hyveellisten, kulttuurisesti arvostettujen, puolien korostus: esimerkiksi rehellisyys ja toisen kunnioitus, joka ilmeni läheisten sekä henkisenä että fyysisenä suojeluna heidän oman sairautensa tuomilta haittavaikutuksilta tuotiin tekstissä esille vahvana:

*”(Positiivisen) tuloksen saatuaan Aki lopetti parisuhteen säästääkseen kumppaniaan.”*  
(Helsingin Sanomat 13.11.2007)

*”Suvi haluaa olla ehdottoman rehellinen, vaikka se särkisikin lisää unelmia.”*  
(Iltasanomat 20.10.2007)

Hiv-tartunnan saaneilla ja heitä kuvaavilla toimittajilla vaikutti olevan tarve varautua koko ajan mahdollisiin vasta-argumentteihin. Tekstissä käytiin kuin puolustussotaa näkymätöntä syytöstä vastaan läpi koko tekstin ajan: ”vaikka he ovat saaneet tartunnan, he ovat aivan normaaleja ja kunnollisia ihmisiä”. Tekstissä oli esimerkkejä teoista, joissa tartunnan saanut oli omasta edustaan välittämättä uhrautunut terveiden puolesta, jotta heidän ei tarvitsisi kärsiä. Pahimmillaan uhrautuminen hipoo marttyyriutta. Epäitsekkään uhrautumisen ja kärsimyksen kuvauksen tarkoitus näyttää olevan luottamuksen ja hyväksynnän saavuttamisen muilta ihmisiltä, eli tässä tapauksessa artikkelin lukijoilta.

Artikkeleissa kuvatut henkilöt näyttäytyvät yleisestä ennakkoluulosta poikkeavina hiv-tartunnan saaneina: rehellisinä, kauniina ja usein myös heteroseksuaaleina. He ovat henkilöitä, joihin lukijoiden valtaosan uskotaan kykenevän samaistuvan ja kokevan turvallisina. Artikkeleiden päähenkilöiden elämästä tekee tekstin perusteella poikkeavaa vain hiv-tartunta ja siitä johtuvat vaikeudet. He haluaisivat olla avoimia ja rehellisiä, mutta ennakkoluulot tartunnan saaneita kohtaan estävät heitä olemasta avoimesti omia itsejään. Sairaus, ja vielä enemmän siitä johtuva stigma, vaikuttaa tekstin perusteella varastaneen pääosan artikkeleiden henkilöiden elämässä: he haluaisivat tuoda enemmän omaa ainutkertaista persoonaansa etualalle ja työntää sairautensa sivuun. Hiv-tartunta kuitenkin heittää varjonsa koko henkilön ylle:

*”Ehkä joku huolii tällaisena kuin olen ja millainen todella olen sairaudestani huolimatta. Ehkä.”*  
(Iltasanomat 20.10.2007)

Tässäkin puheenvuorossa tartunnan saanut kuvaa itseään jonain, joka hän on sairaudestaan



huolimatta. Henkilö myös itse merkityksellistää hiv-positiivisena olemisen negatiivisena ja antaa ymmärtää olevansa itse pohjimmiltaan jotain parempaa kuin pelkästään hiv-diagnoosin saanut henkilö.

### *Sallittu positio*

Stigman omaavaa hiv-positiivinen henkilö voi tulla esiin vain tietyn roolin kantajana: hiv-tartunnan saaneella on lupa kertoa tarinansa julkisesti, mikäli hän tekee sen esimerkiksi uhirepertuaarin avulla (Goffman 1963, 133 -134). Hiv-tartunnan saaneen pitää tällöin kuvata sairauden tuomia menetyksiä ja sen elämälle aiheuttamia hankaluuksia. Hänen kuuluu kuvata terveen elämän särkyneenä unelmana, jonne ei ole enää koskaan paluuta. Yleisölle hiv-positiivisen sairaustarina on tarkoitettu varoittavaksi esimerkiksi – joksikin, joka saattaa lukijaa uhata jos ylittää rajan tai on liian varomaton. Tarkastelussa olleissa artikkeleissa hiv-positiiviset eivät liittäneet sairauteensa mitään myönteisiä seurauksia. He eivät kuvanneet sitä esimerkiksi elämän arvojen muuttajana tai tervetulleena pysäytyksenä, jollaisena sairaus tai onnettomuus joskus jälkikäteen merkityksellistetään. Hiv-diagnoosin saaminen koetaan niin vaikeana ja murskaavana asiana, ettei sitä haluta nähdä vähimmässäkään määrin positiivisessa merkityksessä. Susan Sontag (1991) väittää, että aids tai syöpä ei antaudu romantisoinnille tai sentimentaalisoinnille siksi, että ne assosioituvat liian voimakkaasti kuolemaan (em. 1991, 113).

Voisi kysyä, millaisia vaihtoehtoisia tapoja kulttuurimme tarjoaa hiv-positiiviselle esittää tarinansa: millaisia vaihtoehtoisia positioita hänellä olisi mahdollista ottaa ja millaisia tapoja merkityksellistää sairautensa hänellä olisi? On mahdollista, että kuva hiv-tartunnan uhrina olemisesta on helpoin ja vakuuttavin tapa saada yhteisön myötätunto puolelleen. Ikävä piirre tässä lienee se, että asettamalla itsensä uhrin asemaan henkilö tekee itsestään passiivisen objektin, joka on vaarassa menettää elämänsä hallinnan sairaudelleen. Toisin sanoen itsensä uhripositioon kuvaaminen saattaa olla hyvä keino saavuttaa yhteisössä hyväksyntä ja myötätuntoa, mutta kertoja itse voi joutua roolinsa vangiksi. Uhripositio vaikeuttaa elämässä eteenpäin etenemistä ja siitä nauttimista sellaisena kuin se on tällä hetkellä. Toiseksi asettaessa itsensä uhrin positioon tarinassaan kertoja joutunee käyttäytymään roolin vaatimalla tavalla yleisön valvovan silmän alla. Yleisö myös valvoo, että henkilö noudattaa omaksumaansa roolia eli vahvistaa roolin pysyvyyttä.

## 6 Rikollisuusrepertuaari

### *Yleistä*

Rikollisuusrepertuaariin tukeutuviissa artikkeleissa pääosassa ovat tekijä sekä uhrit. Artikkeleissa kuvaillaan lyhyesti se, mistä rikoksesta tekijää epäillään ja koska rikokset ovat tapahtuneet. Yleensä myös mainitaan kuinka monta uhria tekijällä on ollut ja usein myös uhrien ikä. Artikkeleiden tarkoitus on informoida lukijaa tapahtuneista rikoksista ja tässä tapauksessa myös saada mahdolliset muut tekijän uhrit ottamaan yhteyttä poliisiin sekä hakeutumaan terveydenhoidon tutkimuksiin. Silmiinpistävintä kaikille tutkimilleni rikollisuusrepertuaarin artikkeleille oli se, että jo otsikossa oli mainittuna tekijän sairaus eli tässä tapauksessa hiv-infektio. Tämä on artikkeleissa perusteltua, sillä rikoksen tekotapa, seksuaalinen kanssakäyminen, ei ole rikosoikeudellisesti kriminalisoitu tapahtuessaan molempien osapuolien vapaasta tahdosta. Tässä tapauksessa toinen osapuoli sairasti kuitenkin tartuntatauti, joka tarttuu suojaamattomassa sukupuolisessa kanssakäymisessä. Suomen lainsäädännön perusteella hiv-tartunnan saaneella on vastuu toisten ihmisten suojelusta hiv-tartunnalta, joten edellä mainitussa tapauksessa toisen osapuolen sairaudesta tietämätön ja tämän kanssa suojaamattomassa seksikontaktissa ollut katsotaan olevan törkeän pahoinpitelyn tai sen yrityksen uhrin riippuen siitä, tapahtuuko tartunta toiseen osapuoleen (Ryynänen 2006, 66- 69).

Juuri rikoksista epäillyn hiv-tartunta oli se avainkysymys, joka johti tapahtumien uutisointiin mediassa ja oikeudenkäyntiin häntä vastaan. Problemaattinen puoli tapauksessa oli se, että artikkeleissa jouduttiin käsittelemään tekijää sekä rikoksen tekijänä että hiv-tartunnan saaneena: sairaus ja rikos kytkettiin väistämättä yhteen. Tämä yksittäistapaus vaikutti muiden hiv-tartunnan saaneiden elämään negatiivisesti ja sai aikaan vaatimuksia tartunnan saaneisiin kohdistuvien

kontrollitoimenpiteiden lisäämisestä julkisuudessa. Rikollisuusrepertuaaria käyttävissä artikkeleissa liitettiin hiv-positiiviseen luonteenpiirteitä, jotka ovat sosiaalisesti negatiivisia kuten välinpitämättömyys ja tunnekylläisyys. Rikollisrepertuaarin luonteeseen kuuluu, että tekstissä hahmottuu paha tekijä ja viaton uhri – tämän repertuaarin luonteeseen ei kuulu tekijän pahuuden kyseenalaistaminen tai uhrin viattomuuden epäily. Rikollinen ja uhri muodostavat repertuaarissa kontrastiparin, joista toinen heijastuu vastakkaisilla ominaisuuksilla varustettuna: ilman toisen olemassaoloa ei voi olla toistakaan.

## *Asiantuntijuus*

Rikollisuusrepertuaarin avulla hiv-tartunnan saaneista kertovat artikkelit nojaavat argumentoinnissaan vahvasti poliisin antamiin asiantuntijalausuntoihin: suomalaisessa kulttuurissa poliisin lausunnoilla on erittäin korkea totuusarvo, sillä poliisia kohtaan tunnettu luottamus on maassamme tavallista korkeampi muihin maihin verrattuna. Erityisesti poliisin virka-asemassa olevan henkilön suorien lausuntojen käyttäminen artikkeleissa takaa tekstin totuusarvon yleisön mielessä täydellisesti, eli on tekstin faktuaalistamisstrategiana täydellinen:

*”Hi-virusta tahallisesti levittäneellä rovaniemeläismiehellä epäillään olevan lisää uhreja eri puolilla Suomea. Poliisin mukaan mies on harrastanut suojaamatonta seksiä ainakin viiden naisen kanssa” (Helsingin Sanomat 5.9.2007)*

Tässä tulee esille poliisin asiantuntijuuden arvostuksen korkeus: jos poliisin katsotaan jotain epäilevän, sen katsottaneen myös todennäköisesti tapahtuneen. Toteamukseen epäilemisestä liittyy implisiittisesti ajatus, että poliisi ei epäile mitään ilman syytä. Poliisin ei myöskään tarvitse argumentoida sitä, miten he ovat tulleet siihen tulokseen, että mies on harrastanut suojaamatonta seksiä viiden naisen kanssa. Artikkeleissa luotetaan siihen, että poliisin sanalla on yleisön luottamus eikä poliisin tarvitse juurikaan perustella lausuntojansa.

Poliisi on yksinoikeutettu luotettavana asiantuntijana silloin, kun mediassa kerrotaan rikosuutisia. Toisaalta rikoksen tekijöitäkin voisi pitää alansa asiantuntijoina, mutta heidän asiantuntemukseensa ei media juuri luota. Virkavalta on statusarvoltaan niin paljon korkeammalla kuin rikolliset, että poliisi valtion virkamiehenä saa usein rikosasioissa puheenvuoron mediassa. Tässä voi myös havaita valtahierarkian – se saa puheenvuoron, joka on hierarkiassa

korkeammassa asemassa (kts. esim. Jokinen ym. 1999, 189 -190). Norman Fairclough (1997) on analysoituaan tiedotusvälineiden käyttämää kieltä todennut, että uutistuotannon silmiinpistävin piirre on toimittajien suunnaton luottamus määrättyjä virallisia tai muutoin legitimoituja lähteitä, eli esimerkiksi hallitus-, viranomais-, tai poliisilähteitä, kohtaan (em. 1997, 69). Poliisi esitetään artikkeleissa tavalla, joka merkityksellistää heidät kansalaisten turvallisuuden ja terveyden suojeleijana sekä asettuu muuriksi pahan ja hyvän välille estäen pahan (epäjärjestyksen) leviämisen laajemmalle yhteiskuntaan:

*”Poliisi päätti perjantaina pitkällisten pohdintojen jälkeen julkistaa tahallista hivin levittämisestä epäillyn rovaniemeläismiehen nimen ja kuvan. Tietojen julkistamisella poliisi haluaa tavoittaa kaikki miehen kanssa suojaamatonta seksiä harrastaneet naiset”*  
(Helsingin Sanomat 6.10.2007)

Edellä olevassa katkelmassa voidaan huomata, kuinka tärkeäksi poliisin tekemä päätös koetaan ja kuinka sen tärkeyttä korostetaan vielä pitkän harkinnan seurauksena. Lisäksi huomio kiinnittyy siihen, kuinka poliisi haluaa saada vaaraan altistuneet hakeutumaan hoitoon, eli tiedollaan haluaa suojella tietämättömiä kansalaisia joutumasta vaaraan. Poliisin auktoriteettiaseman jaloutta korostetaan myös siten, että heidän katsotaan jopa huomioineen rikoksista epäillyn yksityisyyden suojaa harkitessaan kuvan julkaisua pitkään. Tämä luo poliisista asiantuntijana objektiivisen vaikutelman. He katselevat asioita ylhäältä päin, ei ruohonjuuritasolta ja näkevät siten, millainen menettelytapa on yleisön- ja koko yhteiskunnan kannalta paras mahdollinen. Tietyllä tavalla poliisi käyttää asiantuntija-asemaansa portinvartijana rikosten maailman ja julkisuuden välillä: poliisilla on valta antaa lausunto tai vaieta rikoksista. Poliisin aseman vahva asema ja sen luoma mielikuva kansalaisten suojeleijana johtaa myös siihen, että kaikki se mikä asettuu vastarintaan suhteessa poliisin kanssa merkityksellistyy pahaksi yhteiskunnan järjestyksen uhkaajaksi:

*” Tutkinnanjohtaja (poliisin H.H.) Jukka Haatajan mukaan mies ei ole oma-aloitteisesti antanut poliisille mitään tietoja. Hän on kuitenkin myöntänyt teot poliisin saatua yksityiskohdat selville muuta kautta.”* ( Helsingin Sanomat 5.9.2007)

Poliisin toiminnan avustaminen arvotetaan myös kulttuurisesti hyväksi asiaksi, joka on suorastaan velvollisuus kunnialliselle kansalaiselle. Yhteistyöhaluttomuus poliisin kanssa voidaan tulkita epäilyttäväksi ja paheksuttavaksi toiminnaksi, ellei peräti rikollisuuden muodoksi.

Rikollisuusdiskurssin vahvasti dominoivissa lehtiartikkeleissa kysymyksiä herätti se, miksi artikkeleiden ainoana asiantuntijana käytettiin lähes yksinomaan poliisin edustajaa? Olisi voinut odottaa, että artikkeleissa, joissa keskeisellä sijalla oli sairaus, oltaisiin käytetty asiantuntijana myös lääketieteen asiantuntijaa. Olisi ollut ensisijaisen tärkeää, että yleisölle olisi piirtynyt selkeä kuva siitä, millaisesta sairaudesta on kyse ja kuinka se konkreettisesti vaikuttaa tartunnan saaneiden elämään. Tämä olisi kuitenkin inhimillistänyt liikaa kovan uutisjutun tyyliä ja latistanut artikkeleiden luomaa mielikuvaa hiv-tartunnalle toiset altistaneesta miehestä. Humanistinen repertuaari olisi saattanut horjuttaa hegemonista rikollisuusrepertuaaria ja saattanut lukijat miettimään sairauden konkreettisia vaikutuksia tartunnan saaneiden elämään ja tulevaisuuteen.

Artikkeleissa herätettiin lukijoiden mielikuvia 1980-luvun aids-hysteriasta ja muistutettiin, että aikaisemmin hiv-tartunnalle altistaminen on käsitelty oikeudessa tapon yrityksinä. Hiv-infektion historiaan viittaaminen on tehokas tapa saada yleisö kauhistumaan sairautta, sillä reilun kymmenen vuoden takainen uutisointi aids-kuolemista maassamme on vielä hyvin ainakin aikuisväestön muistissa. Parantumattoman sairauden tartuttaminen toiseen henkilöön ei ole vähäpätöinen asia, mutta lääketieteellisen puolen kertominen tämänpäiväisine tehokkaine hoitoineen olisi voinut luoda uutiselle erilaiset mittasuhteet. Toisaalta sairauden vakavuutta lieventävien asioiden esille tuominen olisi voitu tulkita rikoksista epäillyn puolustamiseksi ja näin ollen olisi voinut lieventää kuvaa hänen pahuudestaan.

### ***Etäännyttäminen omista intresseistä ja vetoaminen itse todettuun***

Muita retorisia keinoja hiv-tartuntaa koskevissa rikosrepertuaaria käyttävissä artikkeleissa oli *etäännyttäminen omista intresseistä* (Jokinen ym. 1999, 133):

*”Ex-ystävä ei ollut Hakkaraisen kanssa vuosiin läheisissä väleissä. Hänen mukaansa Hakkaraisella oli tiukkaa rahasta, ja osaksi sen vuoksi välit viilenivät.”*

*(Iltasanomat 6.10.2007)*

Toimittajan tässä käyttämä keino korostaa henkilön lausunnon objektiivisuutta kirjoittamalla selkeästi olen entinen ystävä – voisihan lukija olettaa, että ystäväksi määritelty henkilö kaunistelisi tarpeettomasti rikoksista epäillyn toimintaa ja kuvailla tätä tarpeettoman positiivisin

sanankääntein. Kyseinen entinen ystävä voi myös kokea, että korostamalla katkennutta ystävyyssuhdetta hän luo selkeän eron stigmatisoituun ryhmään kuuluvan henkilön ja oman itsensä välille. Entinen kaveri luo kuvaa kuulumisesta kunnollisiin ihmisiin, jolla on elämä myös taloudellisesti kunnossa.

Toinen keino jolla edellä mainitun henkilön lausunnolle luodaan painoarvoa on *vetoaminen itse todettuun* (Jokinen ym. 1993, 158 – 162 :

*”Kyllä hänellä naisseuraa piisasi. Hän otti kontaktia naisiin ja naiset ottivat häneen. Ilmeisesti hän oli meistä parhaimman näköinen ja olihan hän hyvä puhumaan, rovaniemeläismies hymähtää”*(Iltasanomat 6.10.2007)

Entinen ystävä kuvailee kuinka hän on seurannut sivusta entisen ystävänsä toimintaa ja kertoo siitä, kuinka tämä oli taitava saamaan seuraa ominaisuuksiensa avulla. Edellisessä katkelmassa tulee esille että kertoja on seurannut henkilöä kauemman aikaa ja se lisää entisestään hänen todistamisensa painoarvoa. Kaikista epäilyttävistä seikoista huolimatta rikoksista epäillyn hiv-positiivisen entinen ystävä luo miehestä lopuksi kuvan humanistisen repertuaarin avulla:

*”Arvasin kyllä, kenestä viime aikojen hiv-uutisissa on ollut kyse. Hänellä on ollut tapana mennä joka asiassa vaikeuksiin.”* ( Iltasanomat 6.10.2007)

Kertoja pyrkii luomaan entisestä ystävästään kuvan jatkuvana epäonnistujana, joka kuin tahtomattaan joutuu joka asiassa vaikeuksiin.

### ***Kategorisointi ja määrällistäminen***

Muita retorisen vakuuttamisen keinoja rikollisuusrepertuaarin hallitsemisessa artikkeleissa oli kategorisointi ja määrällistäminen. Käsittelen ensin kategorisointia seuraavan esimerkin avulla:

*”Haatajan mukaan mies oli elänyt kiinniuttoon asti tavallista perheenisän elämää ja käynyt töissä autonkuljettajana.”* ( Iltasanomat 27.9.2007)

Kuvauksessa on käytetty valmista kulttuurista kategoriaa, johon rikoksista epäilty mies on asetettu

(Jokinen ym. 1999, 141- 142). Tällöin on oletettu, että kaikki lukijat jakavat yhteisen mielikuvan siitä, millaista on tavallinen perheenisän elämä: kenties tavallisella elämällä tarkoitetaan lastenhoitoa, kaupassakäyntiä ja työn tekemistä. Perheenisä luo myös mielikuvan vastuullisesta toimijasta, joka huoltaa ja hoivaa perhettään. Mielikuvaa tavallisesta perheenisän elämästä tarvitaan taas kontrastiparina hiv-positiiviselle miehelle, joka harrastaa yhden illan suhteita ja viettää aikaa baareissa seuraa etsien. Hiv-positiivisuus ja baareista seksiseuran hakeminen taas näyttäytyy riitasointuna suhteessa perheenisän elämään. He edustavat jotain muuta kuin tavallista elämää. Voisi tulkita jopa niinkin, että tavallinen perheenisän ideaalityyppi on uskollinen ja hiv-negatiivinen. Joka tapauksessa hiv-positiivinen naistenmies ja tavallinen perheenisä muodostavat poikkeuksellisen roolien kombinaation, jota artikkelissakin halutaan korostaa.

Toinen seikka jonka haluan nostaa esille aineistostani on yksittäisten määrittelyjen merkittävydestä retorisen vakuuttavuuden lisäämiseksi: näissä tapauksissa kyse on numeraalisen ja ei-numeraalisen määrällistämisen keinoista (Jokinen ym. 1999, 146):

*”Rovaniemen poliisi on tähän mennessä tarkistanut yli neljänkymmenen naisen henkilöllisyyden ja mahdollisen kytköksen hi-viruksen sarjatartuttajaksi epäiltyyn Aki Hakkaraiseen, 24. Rikosilmoituksia on kirjattu 27.” (Iltasanomat 26.10.2007)*

Otteessa on nähtävissä, kuinka numeraalista määrällistämistä on vahvistettu kuvainnollisella määrällistämällä, eli nimeämällä rikoksista epäilty *sarjatartuttajaksi*. Tästä määrittelystä sarjatartuttajaksi tulee lukijalle väistämättä miellelyhtymä sarjamurhaajaan, jota pidetään ehkä kauhistuttavimpana rikollisen määritteenä. Tällöin hi-virusta tartuttanutta pidetään kielellisellä tasolla verrattaisena sarjamurhaajaan. Uskon, että artikkelin toimittaja on tällä määrällistämiseen liittyvällä kategorisoinnilla halunnutkin herättää juuri tämän rinnastuksen lukijan mielessä.

*”Tahallisesta hivin levittämisestä epäillyn rovaniemeläisen Aki Hakkaraisen, 24, nimen ja kuvan julkistaminen johti maanantaina neljän uuden naisen tekemään rikosilmoitukseen.”*  
(Helsingin Sanomat 9.10.2007)

Luonnehdinta *levittäminen* luo korostetun mielikuvan tietoisesta toiminnasta joka on lisäksi ollut laajamittaista. Levittäjä korostuu toiminnan subjektiksi ja vastaanottajat passiivisiksi. Ei voi olla luomatta miellelyhtymään maanviljelykseen, jossa siemeniä tai lannoitetta levitetään passiiviseen,

odottavaan maaperään. Joka tapauksessa luonnehdinta levityksestä korostaa tekijän laaja mittaista ja tietoista toimintaa sekä uhrien passiivisuutta.

Toinen faktuaalistamistapa rikosartikkeleissa oli numeraalinen määrällistäminen (Jokinen ym. 1999, 146-148):

*”Varmasti selvitettyjä naisia on 17. Heistä ainakin kolme on saanut hiv-tartunnan, joka kahden kohdalla oli lähellä kääntyä kuolettavaan aids-vaiheeseen ennen kuin naiset saatiin hoitoon.”*  
(*Iltasanomat 29.9.2007*)

Edellä olleessa esimerkissä määrällistäminen oli viety pitkälle: uhrien määrän lisäksi oli määrällistetty myös hiv-tartunnan saaneet sekä vielä kerrottu heidän sairautensa kulku. Nykyhoidolla aids-vaiheeseen edenneet hiv-tartunnan saaneet ovat myös melko hyvin kuntoutettavissa, joten aids-vaiheen kertomisella ei tässä artikkelissa ollut muuta merkitystä kuin lukijoiden mielenkiinnon herättäminen (Rintala 2006, 75).

### ***Kuvallisen ilmaisun vakuuttavuus***

Rikollisen, tai tässä tapauksessa rikoksista epäillyn, kuvan liittäminen osaksi artikkelia voidaan lukea kuuluvaksi osaksi rikollisuusrepertuaarin retorisia keinoja. Tämä tapa liittyyneen varsinkin vakavampiin rikoksiin ja rikollisiin, joista katsotaan olevan vaaraa muille yhteiskunnan jäsenille. Kyseessä on kuitenkin melko äärimmäinen keino leimata jokin henkilö vältettäväksi poikkeavuutensa vuoksi ja yhteiskunnan järjestystä uhkaavaksi. (Foucault 1980, 223.) Samalla henkilön kuvan esille laittaminen on osa kontrollikoneiston vallankäyttöä alaisiaan kohtaan: rikollinen asetetaan yleisön nähtävälle osana rangaistusta. Tässä lähestytään Foucaultin kuvaamaa rangaistuksen täytäntöönpanoa 1600- 1700-luvuilla, mutta nyt paheksuttavaa rikollista ihmetellään sivistyneemmin lehtien sivuilta tai sähköisestä mediasta (Foucault 1980, 69). Kuvatussa, eli näkyvillä olevassa rikollisessa tavoitellaan katsojassa negatiivista tunnetta – hän voi katsoa pahuutta konkreettisesti.

Tutkimissani artikkeleissa rikoksista epäillyn kuvassa konkretisoituu sekä rikollisuus että sairaus – siis kaksi asiaa, jotka molemmat sotivat rationaalisen yhteiskunnan järjestystä vastaan. Joutumista lehteen voisi pitää jokaisen hiv-positiivisen pahimpana painajaisena varsinkin silloin, kun itse on



pyrkinyt salaamaan stigmansa. Uskon, että tämä pelotevaikutus liennee ollut piilofunktiona kuvan julkaisuun liittyneissä motiiveissa, ja julkinen leimaaminen toiminee vastaavia tekoja ehkäisevänä tekijänä. Foucaultin mukaan rangaistuksen tuleekin vaikuttaa eniten niihin henkilöihin, jotka eivät ole vielä horjuneet kaidalta tieltä rikosten poluille.(Foucault 1980, 109.)

## *Kilpailevat repertuaarit ja vaihtuvat identiteetit*

### *Humanistinen repertuaari*

Rikollisuusrepertuaarin hallitsemisissa artikkeleissa oli havaittavissa myös kilpailevan, humanistisen repertuaarin esille nousuja. Tässä tarkoitan humanistisella repertuaarilla sellaista puhetta, joissa Suonisen (Jokinen ym. 1993, 119) mukaan korostuu ihmisten omakohtaisten kokemusten ymmärtäminen ja tähän ymmärtämiseen liittyy tuomitsemattomuus, neuvojen antamisen karttaminen, aitous, inhimillisyys ja avoin puhuminen. Tässä tapauksessa humanistinen repertuaari työntää hetkeksi syrjään rikoksista epäillyn tuomitsemisen ja näkee tämän yhtä inhimillisenä olentona kuin kuka tahansa muukin ihminen, joskin joutuneena hieman sivuraiteelle elämässään:

*”Enemmän menee välinpitämättömyyden puolelle. Mies on jättänyt myös oman hoitonsa huonolle tolalle.” (Iltasanomat 27.9.2007)*

Poliisin tutkinnanjohtajan luonnehdinta rikoksista epäillystä miehestä on ollut aineistossani ainoa, jossa kannettiin huolta myös rikoksista epäillyn omasta terveydestä. Muissa artikkeleissa keskityttiin rikollisen toiminnan uhrien terveyden vaarantumisesta huolehtimiseen. Välinpitämättömyyden nostaminen esille tekojen mahdollisena vaikuttimena on eräs keino lieventää teosta epäillyn syyllisyyden voimakkuutta. Tässä halutaan siis vastata syytöksiin, jossa epäillään henkilön halunneen tietoisesti tartuttaa mahdollisimman monella hiv-infektio. Esitetty lausunto teosta epäillyn laiminlyöneen myös oman hoitonsa antaa mielikuvan tekijän elämänhallinnan lipsumisesta tai sen menetyksestä kokonaan. Samassa artikkelissa samainen poliisin tutkinnanjohtaja kuvailee rikoksista epäiltyä henkilöä myös seuraavasti:

*”Poika on normaali suomalainen, perheellinen työssäkäyvä ihminen, Haataja sanoo.”*  
(Iltasanomat 27.9.2007)

24-vuotiaan miehen nimittäminen pojaksi on omiaan lieventämään henkilön vastuullisuutta. Nimittämistä ”pojaksi” voi ajatella merkitsevän kyseessä olevan henkilön keskenkasvuisuutta ja antavan syyn hieman heikkoon otteeseen elämäänsä. Tällöin ”poika” voi viitata myös seikkailunhaluun ja vilkkauteen, joka johtaa hankaluuksiin. Kulttuurissamme on myös usein selitetty poikien ja miesten normeja rikkovaan käytöstä lausahduksella ”Pojat ovat poikia”, jolloin normien rikkomisen ei katsota olevan merkki henkilön persoonan kieroutumisesta, vaan sukupuoleen liittyvästä halusta rikkoa rajoja käyttäytymällä joskus kurittomasti. Samalla pojaksi kuvaaminen antaa kuvaajalle, eli poliisimiehelle, isällisen position suhteessa rikoksista epäiltyyn – hän rakentaa itselleen ymmärtävän, vanhemman miehen identiteetin.

Edellä lainatun poliisin lausunnon loppu sisältääkin positiiviseksi ymmärrettyjä määritteitä: normaali suomalainen voidaan ajatella merkitsevän rehtiyyttä ja valkoihoisuutta. Merkityksellistä on juuri suomalaisuuden korostus tekijän kuvaamisessa, sillä aikaisemmin tämän tyyppisistä rikoksista on epäilty vain ulkomaista alkuperää olevia, mutta Suomessa asuvia henkilöitä. Perheelliseksi määrittäminen antaa kuvan henkilöstä myös vastuullisena isänä, jolla on lapsia huollettavanaan. Henkilön työssä käyminen taas on omiaan nostamaan hänen sosiaalista arvostustaan, ja näin halutaan tuoda esille, että henkilö ei kuulu työmarkkinoiden ulkopuolella olevaan epäilyttävänä pidettyyn ihmisjoukkoon, jota myös pidetään herkemmin rikolliselle polulle ajautuvana joukkona. Työssäkäyväksi määrittämistä on pidetty kulttuurissamme melkein synonyyminä kunnollisuuden kanssa. Se antaa rikoksista epäillystä inhimillisemmän kuvan ja nostaa hänen asemaansa yleisön silmissä. Ihminen-sanana voisi taas voisi ymmärtää korostavan henkilön inhimillisyyttä ja sitä, että hän on joka tapauksessa yksi meistä vaikka onkin tehnyt poikkeavia tekoja.

## *Vastuurepertuaari*

*”Erilaiset tavat puhua yksilöstä ja yhteisöstä sairauksien yhteydessä liittyvät myös siihen, kenelle sairauksia koskevat vastuukysymykset osoitetaan. Sairausedemian laajetessa ensisijaisiksi vastuunkantajiksi voidaan nimetä tietyt väärin toimineet yksilöt tai ryhmien edustajat. Vastuu voidaan nähdä myös laajemmin koko yhteiskunnan asiana, jolloin vastuunkantajatahoja on useita.”* (Hautamäki 2002, 139.)

Artikkelissa, jossa käsiteltiin Rovaniemen hiv-tartuttajaa oli haastateltu rovaniemeläisiä nuoria

naisia tapauksen tiimoilta. Hallitsevana repertuaarina oli edelleen rikollisuusrepertuaari kuten muissakin kyseistä tapahtumasarjaa käsitelleissä tutkimissani artikkeleissa. Kuitenkin hiv-tartunnan uhreiksi joutuneiden nuorten naisten ikätovereiden haastattelussa tuli esille repertuaari, jota nimitän *vastuurepertuaariksi*. Kyseiselle repertuaarille ominaista on yksittäisten henkilöiden vastuun painottaminen liittyen sukupuolitaudeilta suojautumiseen. Puhujat halusivat korostaa hiv-tartunnan uhreiksi mediassa leimattujen nuorten naisten omaa vastuuta tartunnan saamisestaan eli tavallaan jakoivat vastuuta laajemmalle joukolle:

*”Useat naiset tuntevat tartunnan saaneita kohtaan sympatiaa, mutta monia myös ihmetyttää uhrien edesvastuuttomuus: - Uskomatonta, että naiset lähtevät baarista tuntemattoman mukaan ja vielä harrastavat suojaamatonta seksiä. Siinä on turha sanoa, että tyyppi vaikutti luotettavalta, nimettömänä pysyttelevä nuori nainen sanoo”* (Helsingin Sanomat 28.9.2007)

*Vastuurepertuaarissa* puhuja näytti positioivan itsensä tapahtumien yläpuolelle, josta hän näyttäytyi puolueettomana arvioitsijana. Toisaalta vastuurepertuaarissa kuuluu puhujan saama valistus sukupuolitautilien vaaroista: *vastuurepertuaari* on ikään kuin *valistusrepertuaaria*, joka on suodattunut puhujan ajatusmaailman kautta palaten takaisin samantyyllisenä puheena. *Vastuurepertuaari* lähentyikin *valistusrepertuaaria*, mutta sen tyyli on jälkiviisasta:

*”Pitäisi muistaa, että ehkäisy ei suojaakaan vain raskaudelta, vaan myös paljon pahemmilta jutuilta, yliopistolla ryhmätyön tekemiseen valmistautuva Maaret Posti miettii.”* (Helsingin Sanomat 28.9.2007)

Samassa kaupungissa tapahtuneiden hämmentävien tapahtumien käsitteleminen yleisellä, ehkäisyn tärkeyttä painottavalla puheella on keino etäännyttää tapahtuma omasta ajatusmaailmasta ja saada oma persoona asemoitumaan uhreja vastuullisempaan käyttäytyjänä. Vastuurepertuaarissa puhuja ottaa valistuneen valistajan identiteetin antamalla lukijan ymmärtää, että puhujalle valistus on sisäistynyt ja hän itse on kykenevä välttämään riskitilanteet, joissa hiv-infektio voisi tarttua.

### ***Epäillyn monet kasvot -katumusrepertuaari***

Hiv-tartunnan levittämisestä epäillyn miehen poikkeuksellista kuvan ja henkilötietojen julkaisua mediassa poliisi perusteli *”kansalaisten hengen ja terveyden puolustamisella sekä tutkinnallisilla*

syillä” (Iltasanomat 6.10.2007) sekä sillä tiedolla, että epäilty itse on myöntäväinen julkaisuun:

*”Epäilty oli myöntäväinen kuvan julkaisuun. Hän toivoo, että kaikki mahdollisesti tartunnan saaneet pääsisivät hoitoon, tutkinnanjohtaja, rikosylikomisario Jukka Haataja Rovaniemen poliisista kertoi IS:lle.”* (Iltasanomat 6.10.2007)

Katkelmassa voi havaita, että poliisi luo epäilystä kuvan katuvana rikollisena – hän on ollut *myöntäväinen* ja *toivoo* sitä, että mahdolliset tartunnan saaneet pääsevät hoitoon. Hän ei siis halua, sillä se olisi hänen positioistaan liian vahva ilmaisu, mutta harras toivominen antaa hänestä nöyrän vaikutelman. Poliisin kuvauksesta on ymmärrettävissä, että epäilty on kuulustelujen jälkeen alkanut ymmärtää omien tekojensa seuraukset sekä oman vääjäämättömän asemansa rikollisena, jota hän haluaa yhteistyöhaluisuudellaan lieventää. Nimitän tätä repertuaaria *katumisrepertuaariksi*. Seuraavassa katkelmassa repertuaari tulee esille kehityskulun muodossa:

*”Yhteistyöstä aluksi kieltäytynyt ja sairauteen välinpitämättömästi suhtautunut perheenisä on alkanut kertoa naisten nimiä vasta viimeisen puolentoista viikon aikana. – Siinä mielessä voisi sanoa, että katumusta on alkanut ilmetä.”*

(Iltasanomat 6.10.2007)

Katumus on avainasemassa: se on portti, jonka läpi kuvataan kuljettavan pahasta kohti hyvää. Katuvainen epäilty on siis tunnustanut ulkomaailmalle tehneensä väärin oman suhtautumisensa muuttumisen muodossa ja pyrkii jälkikäteen minimoimaan rikolliseksi nimetyn toimintansa seuraukset. Hänestä on samalla tullut kuuliainen esivallalle ja hän pyrkii olemaan yhteistyössä kontrollijärjestelmän kanssa, jota pidetään hyveenä kunnialliselle kansalaiselle. Poliisi näyttäytyy terapeutina, joka auttaa epäiltyä kulkemaan kohti katumusta ja sitä seuraavaa tekojen sovittamista. Voisi ajatella, että katumusrepertuaarissa näyttäytyy se, mihin rangaistuksilla pyritään, eli henkilön halutaan muuttuvan viranomaisten kanssa yhteistyöhaluiseksi alamaiseksi ja tässä tapauksessa myös alkavan ymmärtää, kuinka vaarallinen hän on muulle yhteisölle sairautensa vuoksi. Katumusrepertuaarissa heijastuu kehitystarina: henkilö on ollut aikaisemmin jotain, joka on ollut yhteiskunnallisesti sanktioitua ja sitten hän on kokenut eräänlaisen kääntymyksen, jonka jälkeen hän on oivaltanut tehneensä väärin ja haluaa hyvittää tekonsa sekä olla tulevaisuudessa parempi ihmisenä että yhteiskunnan jäsenenä.

## *Lupa puhua*

Hiv-infektion tahallisesta tartuttamisesta syytetyn nuoren miehen omaa puhetta ei tutkimissani artikkeleissa ollut esillä yhtä artikkelia lukuun ottamatta: käräjäoikeuden istunnosta kertovassa Iltasanomien artikkelissa syytetyn puheenvuoroista oli jopa suoria sitaatteja. Sitaateissa syytetty pyrki luomaan kuvan itsestään ”kovan onnen lapsena”, jolle oli vain tapahtunut kohtalokkaita sattumuksia:

*”Minulla oli tuolloin (lomamatkalla Thaimaassa 16-vuotiaana H.H.) kaksi seksikontaktia, joissa käytin suojausta. Otin myös tatuoinnin humalapäissäni, joten en tiedä menikö kondomi rikki vai sainko tartunnan tatuointineulasta, mies pohti hiljaisella äänellä.”* (Iltasanomat 2.4.2008)

Nuori mies kuvaa olleensa huoleton teini, joka vietti vauhdikasta lomamatkaa. Havaittavissa on lievää katumusta esimerkiksi tatuoinnin ottamisen suhteen (*otin tatuoinnin humalapäissäni*) ja siitä voisi johtaa, että nyt hän katsoo olevansa aikuistunut ja järkevöitynyt jo noista nuoruusvuosista. Huomattavaa on, että mies kertoo käyttäneensä seksissä suojausta: hän varautuu tällä jo syytöksiin siitä, että hän on aiheuttanut itse varomattomalla seksikäyttäytymisellään oman hiv-tartuntansa. Nuorukainen yritti siis parhaan tietonsa mukaan suojautua taudeilta, mutta kohtalo puuttui peliin ja hiv-tartunta tuli matkan seurauksena. Nimitän tätä miehen käyttämää repertuaaria *kohtalorepertuaariksi*: nuori mies on yrittänyt tehdä asiat kuten kuuluisikin, mutta on tapahtunut ikäviä vahinkoja. Toisaalta nuori mies luo puheessaan kuvaa olleensa tietämätön nuorukainen, joka ei tajunnut hiv-tartunnan vakavuutta, koska koulun seksivalistuskin oli puutteellista:

*”Hakkarainen muisteli eilen oikeudelle, ettei koulun seksivalistuksessa ollut puhuttu hivin vaaroista, ja hän oli vain joskus kuullut kyseisestä sairaudesta”*  
(Iltasanomat 2.4.2008)

Edellä olevassa katkelmassa syytetyn voisi katsoa antavan epäsuoran moitteen koulun seksivalistukselle – häntä ei ollut informoitu tarpeeksi, vaikka nyt häntä pidetään tietoisesti tartuntaa levittäneenä. Syytetty siis puolustautuu sillä, että valistus ei ollut häntä tavoittanut jo nuorempana. Samoin omaa rauhallista suhtautumista omaan hiv-tartuntaansa syytetty pyrkii puolustamaan omalla ymmärtämättömyydellään:

*”[...] Lääkäri oli yllättynyt, että olin ottanut asian (tiedon hiv-tartunnasta H.H.) niin rauhallisesti.*

*Se johtui siitä, että olin niin nuori enkä ymmärtänyt minkälaisesta taudista on kyse, Hakkarainen kertoi.” (Iltasanomat 2.4.2008)*

Kertoja tuo puheessaan esille, että nyt hän on tajunnut asian vakavuuden. Hän käyttää tehokkaasti vetoamista omaan nuoruuteensa. Kulttuurisesti nuoria pidetään hieman epäkypsinä ja heille pidetään normaalina ylioptimistista asennetta elämän suhteen sekä halua ottaa riskejä. Myös pieni haparointi käytöksessä sallitaan nuorille, koska heidän katsotaan vasta opettelevan yhteiskunnan pelisääntöjä. Ehkä juuri nuorille miehille katsotaan ominaiseksi käyttäytyä huolettomasti vakaviakin vaaroja kohtaan. Edellisestä lainauksesta voi myös lukea pienen syytöksen lääkäriä kohtaan: vaikka tämä havaitsi nuorukaisen rauhallisuuden, niin lääkäri ei varmistanut potilaan ymmärtävän millaisen taudin on saanut.

Pelkistetysti siis hiv-tartunnan levittämisestä syytetty mies luo kerronnassan itselleen huolettoman nuorukaisen identiteetin, joka sattuman seurauksena saa lomamatkallaan hiv-tartunnan ja koulun puutteellisen seksivalistuksen sekä lääkärien antaman vähäisen ohjeistuksen vuoksi ajautuu syytetyksi hiv-tartunnan tahallisesta levittämisestä. Syytetty kertoi tajunneensa tilanteen vasta vuonna 2005, jolloin asiantuntija kertoi hiv-infektiosta syytetyn saadessa ensimmäisen tuomionsa törkeän pahoinpitelyn yrityksestä. Eli vasta vanhempana hän kuvaa oivaltaneensa sairautensa laadun ja silloinkin vasta, kun valistus annettiin oikeussalissa. Eero Suoninen (Jokinen ym. 1993, 116) toteaa, että kielen käyttäjä voi positoida itsensä kohtalon uhriksi monella eri tasolla. Hän painottaa, että kohtalopertuaarissa muodostuu ajautujan identiteetti. Niin vaikutti muotoutuvan myös edellä kuvatussa nuoren miehen puheessa: asiat tapahtuivat vain hänelle ilman, että hän juurikaan kykeni tai ymmärsi niihin vaikuttaa.

### *Aktiivinen rikollinen ja passiivinen uhri*

Rikollisrepertuaarin hallitsemisissa artikkeleissa oli silmiinpistävää hiv-infektion tartuttamisesta epäillyn miehen aktiivisen roolin korostaminen. Teksteistä sai käsityksen, että tartunnan saaneet naiset olisivat vain olleet passiivisia teon kohteita. Miehelle on varattu tarinassa aktiivinen rooli niin hyvässä kuin pahassakin mielessä. Tiina Hautamäki (2002) on nimennyt tutkimuksessaan potilaan negatiivisessa mielessä aktiiviseksi toimijaksi silloin, kun hänen mainitaan levittävän tarttuvaa sairautta vastuuttomasti muihin ihmisiin tai kun hänet on kuvattu välinpitämättömäksi sairautensa hoidon suhteen. Rovaniemen tapauksessa nuorta miestä on kuvattu sekä

välinitämättömäksi oman sairautensa suhteen että muiden terveyttä kohtaan. Toisaalta naisten passiivisuuden korostus lisää heidän uhriuttaan: heidät on isketty pahaa aavistamatta tarttuvan taudin kantajiksi. Hiv-tartunnalle naiset altistaneen miehen nimittäminen hiv-tartunnan levittäjäksi antaa mielikuvan aktiivisesta työstä (levittäminen) ja passiivinen kohde, johon jotain levitetään. (vrt. siemenvilja/maaperä) Suhteen osapuolten tasa-arvoisuutta olisi painottanut vaikka kuvaus ”tartunnalle altistamisesta” tai vaikka ”tartunnan saamisesta suhteen seurauksena”. Tällöin uhrille ei olisi luotu tarpeettoman passiivista positiota kielen avulla.

### *Stigman kantajan velvollisuus*

Toinen huomionarvoinen seikka hiv-tartuttajan tapausta käsitelleissä artikkeleissa oli se, että stigmatisoidulla ei ole lupa unohtaa stigmaansa. Hän voi elää kuten toisetkin, mutta samalla varottava altistamalle toisia hiv-tartunnalle ettei tulisi lisää stigman kantajia. (esim. Goffman 1963, 133 -134.) Hiv-diagnoosin saaneen kuuluu hallita ruumiinsa ja kontrolloida omia halujaan muita ihmisiä tarkemmin. Hänen tulee kouluttaa ruumiistaan kuuliaisempi, ettei levittäisi epäjärjestystä ympärilleen yhteiskuntaan. Hiv-tartunnan saaneen kuuluu sisäistää se tosiasia, että hän ruumiineen on joissain tilanteissa vaarallinen kanssaihminen terveydelle ja sitä kautta myös yhteiskunnan järjestykselle. Hiv-tartunnan saaneen tulee sen vuoksi aina valppaasti kontrolloida itseään ja suojella muita – hänen ei sovi esimerkiksi koskaan nauttia niin paljon alkoholia, että sen vuoksi menettäisi halujensa kontrollin. Voisi ajatella, että hiv-tartunnan saamiseen mahdollisesti johtanut kuriton ja ruumiin nautintoja kaihtamaton elämä pitää eräässä mielessä hyvittää yhteiskunnalle hiv-diagnoosin jälkeisellä tiukan kurinalaisella elämällä.

Joka tapauksessa kaikki hiv-tartunnan saaneet joutuvat suojelemaan muiden terveyttä omalta sairaudeltaan kontrolloimalla omaa ruumistaan siitä huolimatta, oli hiv-tartunnan saaminen seurausta omasta varomattomuudesta tai ei. Muita hiv-tartunnalta suojeleva hiv-diagnoosin saanut voi odottaa yhteiskunnalta tukea ja hyväksyntää, kun taas varomaton sekä ruumistaan kontrolloimaton hiv-positiivinen saa yhteisön tuomion ja rikosoikeudellisia sanktioita. (Foucault 1980, 156.) Tiina Hautamäki toteaa väitöskirjassaan, että mikrotasolla potilaat ovat aids-taistelussa sekä vihollisia että viruksen vastaisia taistelijoita:

*”Vihollinen potilas on suhtautuessaan aidsiin tietoisesti välinitämättömästi tai vastuuttomasti, mikä teksteissä tarkoittaa lähinnä turvallisten seksitapojen unohtamista. Viholliseksi potilaan tekee myös ihmisen luonteessa oleva irrationaalisuus, joka voi saattaa järkevänkin ihmisen*

*toimimaan vastuuttomalla tavalla. Aidsin suhteen ihmisen irrationaalisuus edustaa vihollista. Potilaat ovat myös aids-epidemian leviämisen rajoittajia taistellessaan henkisesti sairautta vastaan tai harjoittaessaan turvallista seksiä.” (Hautamäki 2002, 134.)*

Vaikka Hautamäki puhuu tekstissään aidsista niin sama koskee myös hiv-infektiota sairastavaa potilasta. Yhtä lailla taistelussa aidsia vastaan on mukana henkilö, jonka hiv-tartunta ei ole edennyt aids-vaiheeseen asti. Diagnosoitu hiv-tartunta on merkki potilaalle siitä, että hän joutuu tarkkailemaan omaa terveyttään ja suojaamaan muita infektiolta, joka pahimmassa tapauksessa voi johtaa aids-vaiheeseen edetessään kuolemaan.



## 7 Pääösluku

### *Kuva hiv-positiivisista*

Olen edellä tutkinut suomalaisten sanomalehtien kirjoittelua hivistä ja aidsista. Kuvan hiv-positiivisista suomalaisista voisi pelkistää seuraavaksi tarinaksi:

Huolimattomuuden tai välinpitämättömyyden vuoksi henkilö joutuu altistukseen hiv-virukselle saaden tartunnan. Hiv-tartunta tekee henkilöstä parantumattomasti sairaan muuttaen hänen elämänsä väistämättä huonommaksi. Itse hiv oireilee koko loppuelämän ja sen lääkehoito aiheuttaa vakavia sivuoireita tartunnan saaneelle. Hiv-positiivisen ystävät kaikkoavat kuultuaan tämän tartunnasta ja elämäkumppanin löytäminen on vaikeaa, koska kukaan ei huoli hiv-positiivista kumppanikseen. Hiv-tartunnan saaneen elämä on jatkuvaa painimista sairauden aiheuttamien ongelmien kanssa sekä yritystä peittää sairaus kanssaihmisiltä stigman paljastumisen pelossa. Niin sanottu normaali elämä on hiv-positiiviselle saavuttamaton unelma, koska hiv-tartunta on romuttanut hänen tulevaisuudenhaaveensa lopullisesti.

Edellä hahmottelemani tarina antaa varsin lohduttoman kuvan elämisestä hiv-positiivisena Suomessa. Aloin epäillä, onko artikkeleiden antama kuva realistinen, onko hiv-positiivisena eläminen jatkuvaa taistelua ja särkyneitä unelmia? Entä edustavatko hiv-tartunnan uhrit ja hiv-tartuttajat kahta positiota, johon hiv-positiiviset yritetään mediassa mahduttaa? Uskon, että Suomessa olevilta reilulta kahdeltatuhannelta hiv-positiiviselta löytyy monen tyyppisiä elämäntarinoita – positiivisempiakin. Henkilöstä ja elämäntilanteesta riippuen hiv-tartunta voi olla joillekin maailmanloppu kun taas toisille hiv-diagnoosi ei suuremmin heilauta heidän elämänsä perustaa.

Mikä sitten vaikuttaa sanomalehtien luoman negatiivissävytteiseen kuvaan hiv-positiivisten elämästä? Yhtenä vaikuttajana lienee se, että artikkelit on suunnattu lukijoiden hiv-negatiiviselle enemmistölle. Sanomalehti haluaa antaa lukijoille sellaisen kuvan hiv-positiivisista ihmisistä ja heidän elämästään, jonka lukijoiden enemmistö hyväksyy. Toisin sanoen kuvan hiv-positiivisista tulee sopia siihen positioon, joka yleisessä tietoisuudessa heille sallitaan. Tarttuvaa, hieman pelottavaakin tautia kantavasta henkilöstä ei ole soveliasta tehdä liian myönteistä kuvaa lukijoille, sillä silloin saattaisivat terveysviranomaiset älähtää. Hiv-tartuntojen ehkäisyä uskotaan haittaavan juuri liian ruusuisen kuvan antamisen hiv-infektion hoidosta sekä sen vaikutuksista tartunnan saaneiden elämään. Turvaseksivalistus kaikuisi kuuroille korville ellei olisi pahinta uhkaa, joka suojaamattomasta seksistä voi johtaa. Negatiivinen kuva hiv-positiivisena elämisestä auttaa viranomaisia heidän painottaessaan kansalaisille itsekontrollin tärkeyttä toiminnoissa, joissa henkilö tyydyttää omia halujaan. Omille nautinnoille antautuminen ilman kontrollia ei uhkaa pelkästään yksilön terveyttä, vaan pahimmassa tapauksessa laajemman ihmisjoukon terveyttä. Huoleton ja halujaan kontrolloimaton (tai sellainen joskus ollut) henkilö on uhka muulle väestölle ja sitä mukaa koko kansakunnalle.

Toinen syy tutkimusaineistoni luomaan kielteiseen kuvaan hiv-positiivisista ja heidän elämistään on artikkeleissa käytetyt asiantuntijat: lähes kaikki heistä olivat joko lääkäreitä, poliiseja tai Kansanterveyslaitoksen henkilökuntaan kuuluvia. Foucault lukee nämä kaikki asiantuntijat kontrollikoneiston palveluksessa oleviksi ja siten väestön kontrollia harjoittaviksi. Hiv-positiivisten oma asiantuntijuus oman ryhmänsä edustajana oli rajattu joko hiv-tartunnan uhrin tai hiv-tartuttajan positioon. Toisin sanoen hiv-tartunnan saaneiden ääntä rajoitetaan, koska heistä tekee epäilyttäviä ja vajavaisia heidän saamansa tartunta. Hiv-positiivisen ääni annetaan kuulua vain, jos se tukee hiv-infektion ehkäisemistä. Muun kaltaisesta positioista kuuluvat hiv-positiivisten äänet eivät ole tärkeitä vakuutettaessa tutkimieni artikkeleiden kohderyhmää. Enemmistön edun tähden vähemmistön oma asiantuntemus joutuu väistämään.

Hiv-positiivisia koskeneissa artikkeleissa käytetyille asiantuntijoille hiv-tartunta edustaa kansakunnan, ei niinkään yksilön, kohtaamaa uhkaa. Tarttuva tauti voi levitessään uhata yhteiskunnan järjestystä ja toimintaa. Asiantuntijoille jokainen hiv-tartunnan saanut on ikävä merkki tappiosta epäjärjestystä aiheuttavaa sairautta vastaan. Valtiota edustavat asiantuntijat pyrkivät vakuuttamaan kansalaiset siitä, että hiv-tartunta on uhka yksilön terveydelle ja hänen elämänlaadulleen. Huomioitava on, että hiv-tartunnasta luodaan kuva ensisijaisesti yksilöä

uhkaavana vaarana eikä kansakuntaa uhkaavana. Individualisoituneessa yhteiskunnassa yksilön itsekontrolliin vetoaminen saavutetaan esittämällä häntä muuten uhkaavasta elämänlaadun heikkenemisestä. Asiantuntijoiden intresseissä ei ole luoda positiivista kuvaa hiv-positiivisena elämisestä artikkeleissa, joiden yhtenä funktiona on valistaa kansalaisia. Kansanterveyden kannalta ja kontrollin näkökulmasta ei-haluttava kuva hiv-positiivisena elämisestä palvelee parhaiten taistelussa sairautta ja sen luomaa epäjärjestystä vastaan. Hiv-tartunnan aiheuttamat ongelmat yksilön elämälle oikeuttavat yhteiskunnallisen vallankäytön hiv-positiivisia kohtaan ja luovat hiv-negatiivisille syyn kontrolloida omaa käytöstään, jotta heistä ei tulisi merkkiä tappiosta epäjärjestyksen vastaisessa taistelussa

### *Valistusrepertuaari*

Valistusrepertuaarin tarkoituksena on valistaa sanomalehden lukijoita heitä mahdollisesti uhkaavasta hiv-tartunnan vaarasta. On huomattava, että valistusrepertuaarin dominoima artikkeli on suunnattu nimenomaan hiv-negatiivisille henkilöille. Artikkelin argumentaatio on siis kohdistettu vielä terveinä oleville. Hiv-positiiviset henkilöt näyttäytyvät valistusrepertuaarissa jo menetettyinä tapauksina ja vain osana tartuntalukuja tai muuten varoittavana esimerkkinä muille. Koska argumentaation halutaan vakuuttavan hiv-tartunnan uhkaan liian kevyesti suhtautuvia, valistusrepertuaarissa kuvataan hiv-tartunnalle itsensä altistava henkilö negatiivisesti. Hän on välinpitämätön, hölmö ja ennen kaikkea ei-rationaalinen. Valistusartikkeleissa asiantuntijat paheksuvat myös niitä henkilöitä, jotka eivät ota hiv-statuksestaan selvää. Hiv-testiä karttavat henkilöt eivät artikkelien perusteella pelkäävät vaaranna omaa terveyttään kohtalokkaasti, vaan vaarantavat myös läheisten ihmistensä terveyden ja ehkä jopa hengen. Asiantuntijoiden lausuntojen perusteella hiv-tartunnan saaneiden elämä ei diagnoosin jälkeenkään ole helppoa, vaan hiv-infektion vaikutukset elämään ovat haitallisia ja lääkkeiden sivuvaikutukset elämänlaatua heikentäviä. Hiv-infektion lääkehoidon kehittymisestä huolimatta valistusrepertuaarin hallitsemisissa lehtiartikkeleissa luodaan hiv-positiivisena elämisestä onneton kuva, jolloin voidaan katsoa sen kaltaiselle sairaudelle itsensä altistavan olevan täysin vastuuton henkilö. Valistuksen perustella ideaali kansalainen olisi rationaalinen ja aina riskejä harkitseva henkilö. Koska kansalaiset eivät ole vielä sellaisia, heitä pyritään valistusrepertuaarin avulla ravistelemaan rationaalisemmiksi ja samalla myös ennustettavammaksi yhteiskunnan jäseniksi.

Valistusrepertuaarin avulla kansalaisia halutaan ei vain valistaa hiv-tartunnan vaarasta, vaan myös opettaa kontrollimaan itse omaa käytöstään. Kansalaisille on tärkeää opettaa harkintaa ja

kontrollia, jotta he eivät levittäisi epäjärjestystä sairauden muodossa vaikeuttamaan yhteiskunnan rationaalista toimintaa ja järjestystä. Asiantuntijat haluavat painottaa hiv-testauksen tärkeyttä vedoten sairauden hoidon onnistumiseen, mikäli tartunnan saanut saadaan hoidon piiriin mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Yhteiskunnan järjestyksen näkökulmasta hiv-testaus on tärkeätä sen vuoksi, että sen avulla hiv-tartunnan saaneet saadaan tarkemman kontrollin piiriin mahdollisimman pian, jotta estettäisiin sairauden leviämistä laajemmalle. Hiv-valistuksen vaikein kohde liennee viranomaiskontrollin ulkopuolella pysyttelevä ja riskeistä välittämätön ei-rationaalinen yksilö. Omaa nautinnonhaluaan tyydyttävä ihminen ei vain aseta alttiiksi omaa terveyttään, vaan myös koko ympäröivän yhteiskunnan terveyden. Valistusrepertuaarin avulla halutaan ravistella kansalaisia hereille kontrolloimaan itseään, jotta voisivat edetä kohti valtaapitävien ihannekansalaisen mallia – rationaalista riskienhallitsijaa. Susan Sontagin (1991) mukaan pelättyjen sairauksien epidemiat nostattavat äänekkään hyökkäyksen lempeyttä ja suvaitsevaisuutta, eli hölläkätisyyttä, heikkoutta, epäjärjestystä ja epäterveellisyyttä vastaan. Hänen mukaansa ihmisiä vaaditaan alistumaan testeihin ja vaaditaan ”*sairaiden, sairaiksi epäiltyjen tai sairautta tartuttavien eristämistä ja esteiden pystyttämistä ulkomaalaisten edustamalle todelliselle tai kuvitellulle tartuntavaaralle.*” (Sontag 1991, 167.) Suomessa viranomaiset eivät ole esittäneet enää viime aikoina edellä kuvattuja vaatimuksia, mutta hiv-testausta suositellaan vedoten tartunnan saaneen omaan terveyteen. Eristämisestä henkisessä muodossa saattavat pahimmillaan huolehtia hiv-positiivisen lähipiiri ja myös hiv-positiivinen itse.

## *Uhrirepertuaari*

Uhrirepertuaarin artikkelit olivat tutkimuksessani ainoita paikkoja, joissa hiv-positiiviset saivat itse kertoa elämästään ilman asiantuntijoiden apua. Tällöin he kertoivat tarinansa eräänlaisesta piilopaikasta anonyyminä. Kuvattomuus tai kasvojen suojaaminen oli tapa osoittaa, miten hankala ja stigmatisoiva hiv-tartunta on kantajalleen. Erityistä uhrien kertomuksissa oli se, että heidän täytyi alleviivata olevansa kunnollisia ihmisiä sairaudestaan huolimatta. Uhrirepertuaarissa luotiin kuva normaalista (usein heteroseksuaalisesti suuntautuneesta) henkilöstä, jolle hiv-diagnoosi oli tullut odottamatta ja ilman omaa syytä. Uhrirepertuaarissa kertoja oli usein nuorehko nainen, joka ei kuulunut hiv-infektion riskiryhmiin, eli hän ei ollut narkomaani tai homoseksuaalinen mies. Tämän kaltainen poikkeava uhri antoi artikkelille huomioarvoa ja osoittaa lukijoille, että hiv-infektio on myös nuorten, heteroseksuaalisten naisten uhka. Uhrirepertuaarille nuori nainen on taas oiva uhri: hän on jotain hauraampaa verrattuna vaikka keski-ikäiseen mieheen. Yhteiskunnan

kontrollin kannalta nuori nainen edustaa myös potentiaalista äitiä, joten sairaus luo uhkaa myös tulevia sukupolvia kohtaan.

Uhrirepertuaarin hallitsemisissa artikkeleissa negatiiviset seikat olivat etusijalla. Ellei sairaus tuonut muuta hankaluutta haastateltujen elämään, niin se vaikeutti elämänkumppanin löytämistä. Hiv-infektion lääkehoidon kehittymisen myötä sairaus ei yleensä aiheuta välitöntä kuoleman uhkaa tartunnan saaneille. Nykyisin uhkaksi on nousemassa eräänlainen ”sosiaalinen kuolema”. Uhrirepertuaarin hallitsema artikkeli liennee suunnattu valistukseksi nuorille henkilöille ja tässä kohderyhmässä uhkana olevat seuraelämän vaikeudet ovat riittävä syy välttää hiv-tartunnalle altistumista. Toisaalta uhrirepertuaarin avulla luodaan lukijoille mielikuva, että hiv-tartunnan saanut on tartutettu eikä hän oikeastaan lopulta ottanut itse hiv- riskiä. Erottautumalla muista hiv-tartunnan saaneista vähemmän syyllisenä, uhripositiossa oleva haluaa lieventää kantamaansa stigmaa ja kertoa ansaitsevansa vähemmän kontrollia sekä leimaamista yhteiskunnan toimesta.

Uhrirepertuaarin avulla hiv-tartunnan saaneesta luodaan kuva ymmärtämystä ja hyväksyntää ympäröivältä yhteiskunnalta kaipaavana yksilönä. Uhrin asemaan ohjattu yksilö ei uhkaa ympäröivän yhteiskunnan järjestystä eikä haasta muuta yhteiskuntaa muuttamaan menettelytapojaan hiv-tartunnan saaneita kohtaan. Uhripositiossa olevan yksilön täytyy toiminnallaan osoittaa hallitsevansa itsensä ja toimivansa itselleen asetetun roolin mukaan. Toisin sanoen uhrin rooli pakottaa henkilön kontrollimaan tiukemmin itseään yrittäessään lunastaa yhteisön näkökulmasta kunnollisemman stigamatisoidun asemaa.

### *Rikollisuusrepertuaari*

Rikollisuusrepertuaarin avulla luodaan lukijalle kuva hiv-positiivisesta henkilöstä, joka ei ole pysytellyt hänelle määrättyssä tilassa vaan elänyt kuten muutkin henkilöt ottamatta huomioon erityisasemaansa. Tämä kontrolloimattomuus on johtanut epäjärjestyksen leviämiseen laajemmalle yhteiskuntaan ja kontrolloimaton yksilö halutaan eristää yhteiskunnasta. Hiv-positiivien henkilön on kyettävä toteuttamaan seksuaalisuuttaan niin, ettei aiheuta vaaraa muille. Hänen on siis kontrolloitava omaa, sairauden merkitsemää ruumistaan, sekä varjeltava muiden terveyttä hiv-tartunnalta. Jos hiv-positiivinen suostuu kontrolloimaan omaa ruumistaan ja suojelemaan tartunnalta muuta yhteisöä, hän saa elää vapaana kuten toisetkin. Jos hän ei kykene kontrolloimaan itseään ja kieltäytyy suojelemasta muita tartunnalta, hän joutuu pahimmissa

tapauksessa eristetyksi yhteiskunnasta eli vankilaan.

Antti Eskola, Marja Jylhä ja Klaus Weckroth (1987) toteavat, että aids ei sovi yksilönvapautta tähdentävään ajatteluun, vaan julkinen valta löytää sen suhteen perusteluja suurempaan kontrolliin ja valppauteen. Heidän mukaansa hiv-tartunnan saaneella on hallussaan ase, jolla hän voi uhata, kostaa tai pahimmassa tapauksessa murhata. (em. 1987, 156.) Kun hiv-positiivisen kontrolli tietoisesti tai tiedostamatta pettää aseensa suhteen, hänet määritellään rikolliseksi. Ilman hiv-diagnoosia esimerkiksi aineistoni Rovaniemen ”hiv-tartuttaja” ei olisi rikollinen, vaan hän olisi ollut yhdenillan suhteita harrastava nuori mies. Pidän erityisen ongelmallisena tätä artikkeleissa tapahtunutta sairauden ja rikollisuuden yhteen kietoutumista: lukijoiden mielissä tarpeeksi usein toistettu hiv-tartunnan saaneen ja rikollisen määritelmä on vaarassa muuttua yhdeksi. Tällöin kurinalaisesti eläviin hiv-positiivisiin aletaan suhtautua epäilevämmiin ja heiltä aletaan vaatia entistä kurinalaisempaa elämää lunastaakseen oikeutensa elää muiden keskellä. Yleisesti vähemmistöryhmän jäsentä pidetään herkemmin ryhmää edustavana kuin enemmistöryhmän jäsentä (Perelman, 1996, 112). Rikollisuusrepertuaarin avulla luotu (tai vahvistettu) kuva edesvastuuttomasta, ellei peräti vaarallisesta, hiv-tartunnan saaneesta on omiaan oikeuttamaan tiukemman kontrollin hiv-positiivisia kohtaan.

Rikollisuusrepertuaari nostaa esiin sanomalehden lukijoiden uinuvia ennakkoluuloja hiv-tartunnan saaneita kohtaan. Tutkimissani artikkeleissa vahvistettiin eroa normaalin ja poikkeavan yksilön välillä osoittamalla, että ulkoisesti normaalilta vaikuttava henkilö voi olla hiv-positiivinen ja siten vaarallinen. Rikollisuusrepertuaari toimii valistuksena jossa painotetaan, että suojaamaton seksikontakti voi olla vaarallinen. Siitä tekee artikkelin luoman kuvan perusteella vaarallisen se, että kaikki hiv-diagnoosin saaneet eivät kannu vastuutaan. Yleistä ja kaikille kuuluvaa vastuuta sukupuolitaudeilta suojautumisessa ei korosteta. Rikollisuusrepertuaari haluaa painottaa hiv-positiivisen henkilön velvollisuutta suojata muita ja legitimoit hiv-negatiivisen henkilön oikeuden harrastaa suojaamatonta seksiä. Hiv-tartunnan tapahtuessa median syyttävä sormi osoittaa hiv-infektion tartuttajaan, sillä hän edustaa jo valmiiksi toiseutta ja marginaalisuutta.

### ***Median valta ja vastuu***

Median vastuu on suuri sen kuvatessa hiv-positiivisia ja heidän elämäänsä. Hiv-tartunta on salainen stigma, eli se ei näy yleensä henkilöstä ulkopuolelle ja sen olemassaolo pyritään yleensä

salaamaan ulkopuolisilta. Hiv-tartunnan saaneita on Suomessa myös lukumääräisesti melko vähän, joten media on monille ainoa väylä saada informaatiota hiv-positiivisista. Kun hiv-tartunta ei monille sanomalehden lukijoille ole mikään arkipäiväinen asia, niin stigma ei ole päässyt lievenemään. Goffmanin mukaanhan suvaitsevaisuus poikkeavuutta suhteen kasvaa kun poikkeavia on tarpeeksi paljon esillä (Goffman 1963, 69). Median esille nostamat yksittäiset hiv-tartunnan kantajat sekä toimittajien käyttämien asiantuntijoiden arviot hiv-positiivisista voivat helposti saada lukijoilta kriitikittömän vastaanoton, koska heillä ei ole itsellään henkilökohtaista kosketusta hiv-positiivisuuteen. Hiv-positiivisista annettu negatiivinen julkisuuskuva johtaa stigman syvenemiseen ja hiv-tartunnan saaneiden vaikenemiseen julkisuudessa sairaudestaan. Tällöin media voi jatkaa sensaatiohakuista yksittäisten hiv-tapausten esiin nostamista, koska toisenlainen hiv-positiivisuuden kuva on vaiennettu. Negatiivinen julkisuuskuva vaiennaa positiiviset julkisuuskuvat ja pääsee hegemoniseen asemaan. Tämä taas johtaa siihen, että taistelusta hiv-infektiota vastaan tulee käytännössä taistelua hiv-tartunnan saaneita kohtaan vaientaen ja syrjäyttäen heidät yhteiskunnasta. Hiv-infektio konkretisoituu hiv-tartunnan saaneissa henkilöissä ja heitä aletaan pitää, ellei suoranaisena uhkana, niin ainakin vältettävänä riskinä sosiaalisessa kanssakäymisessä.

Median osaltaan aiheuttama hiv-tartuntaan liittyvän stigman syventäminen ei ole ainoastaan hiv-positiivisten henkilöiden elämään vaikuttava seikka vaan vähentää myös hakeutumista vapaaehtoiseen hiv-testiin. Hiv-tartunnan mahdollisuutta epäilevät henkilöt pelkäävät hiv-infektion aiheuttamia ongelmia ja hiviin liittyvää stigmaa valiten mieluummin elämisen epätietoisuudessa kuin ottavat selvää omasta hiv-statuksestaan. Hiv-tartunnan saaneita kohtaan koetut negatiiviset mielikuvat aiheuttavat riskikontakteissa olleiden henkilöiden haluttomuutta hakeutua hiv-testiin ja näin hiv-infektio jatkaa leviämistä tartunnastaan tietämättömien välityksellä. Eskola, Jylhä ja Weckroth totesivatkin jo reilu kaksikymmentä vuotta sitten, että ainoita tehokkaita keinoja löytää hiv-tartunnan kantajat ovat ”*vapaaehtoisuuteen, luottamukseen, syrjinnän vähentämiseen ja tartunnankantajan elämän helpottamiseen perustuvat toimet*” (em. 1987, 155). Lyhyellä tähtäimellä pelottelu hiv-positiivisena elämisen vaikeuksista saattaa johtaa riskikäyttäytymisen vähenemiseen joidenkin henkilöiden kohdalla, mutta jos kuitenkin on jouduttu hiv-tartunnan riskin sisältävään tilanteeseen niin pelko voi tällöin toimia hiv-testiin hakeutumisen välttelynä. Eskola, Jylhä ja Weckroth toteavat:

*”Pelko ja pelottelu rajoittavat marginalisoitujen ihmisten mahdollisuuksia täysipainoiseen elämään. Ne myös lisäävät mahdollista infektiovaaraa. Rangaistuksin tuetut rajoitukset pakottavat ihmiset etsimään keinoja, joilla vältetään leimaantumisen ja mahdollisten*

*pakkotoimenpiteiden vaaraa.”*

(Eskola, Jylhä ja Weckroth 1987, 176.)

Nykyisessä informaatioyhteiskunnassa media valta on suuri – siitä on tullut todellinen valtiomahti. Medialla on tapana nostaa havaitsemiaan asioita julkisuuteen herätellen sekä vallanpitäjiä että kansalaisia huomaamaan erilaisia epäkohtia. Taloudellisista syistä median täytyy miellyttää mahdollisimman laajaa kuluttajakuntaa. Samalla media haluaa pysyä kohtuullisen hyvissä väleissä myös vallanpitäjien kanssa saadakseen mahdollisimman hyvät toimintaedellytykset. Väitän, että vallanhalu saa median nostamaan esille marginaalisia ryhmiä negatiivisessa valossa julkisuuteen. Legitimoimalla oman valtansa näyttämältä valppaalta vahtikoiralta media samalla yrittää varastaa osan valtiovallan kansalaisia kohtaan käyttämästä kontrollista. Mediasta on tullut kansalaisten ja erityisesti marginaalisten ryhmien vahtikoira vallanpitäjien sijaan. Marginaaliset ryhmittymät ovat hyviä välineitä valtapelissä, sillä ne eivät kykene vastustamaan itseensä kohdistuvaa vallankäyttöä tai uhkaa mediakonsernien taloutta. Marginaalisten ryhmien reaktioista ei ole suurta uhkaa vallitsevalle järjestykselle, sillä ne ovat helposti laitettavissa järjestykseen vaikka voimakeinoin.

### ***Sairaiden kontrolli***

Hiv-positiivisuutta käsittelevissä artikkeleissa asiantuntijoiden lausunnot luovat lukijoille kuvan yhteiskunnasta, joka pitää myös epäjärjestyksen järjestyksessä. Sairas ja sairaus ovat viranomaisten seurannan alaisuudessa. Hiv-infektiota ei voi kontrolloida ilman, että puututaan tartunnan saaneiden elämään. Sairauden kontrollin varjolla voidaan tarvittaessa rajoittaa sairautta kantavan yksilön vapautta. Yksilönvapautta arvostavassa yhteiskunnassa tartunnan kantajien fyysinen eristämistä pidettäisiin arveluttavana. Stigmaa syventämällä tartunnan kantajat ja valtaväestö saadaan erilleen: stigman kantajia aletaan karttaa ja stigmatisoidut itse ottavat etäisyyttä heihin negatiivisesti suhtautuvaan yhteiskuntaan. Vallanpitäjien täytyy kuitenkin pitää jollain tavalla hiv-positiiviset kiinni yhteiskunnassa, jotta heitä olisi mahdollista valvoa. Tartunnan saaneiden kytkeminen valvontaan onnistuu terveydenhoidon avulla, jonka kontrolliin hiv-positiivisen on suostuttava saadakseen itselleen elintärkeän hoidon.

Pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli on tuonut universaalit sosiaali- ja terveystalvet kaikille kansalaisille. Tästä syystä sitä on nimitetty holhousvaltioksi. Holhousta voi pitää eräänä kontrollin muotona, sillä ilmaiset tai edulliset terveystalvet auttavat valtiota saamaan kansalaisensa



tiukemman kontrollin alaisuuteen. Kun yksilö on valtion kontrollin ulottuvilla kehdosta hautaan myös poikkeavuudet saadaan paremmin eriteltyä ja valvontaan. Suomessa pitkäaikaissairaiden, kuten hiv-positiivisten, kontrolli on pehmeää koska se tapahtuu valtiollisen terveydenhoidon välityksellä. Tällainen pehmeä vallankäytön muoto on tehokasta, koska potilas ei tule edes ajatelleeksi terveydenhoitohenkilökunnan olevan osa valtiollista kontrollikoneistoa. (kts. Foucault 1980, 215). Toisaalta hiv-positiivisen kohdalla on kyseessä eräänlainen pakkovallan käyttö, sillä hänellä ei ole juurikaan mahdollisuutta kieltäytyä hoidosta hänen elämänsä jatkumisen ollessa kiinni valtion tarjoamasta ilmaisesta lääkityksestä.

### *Johtopäätökset*

Tutkimukseni perusteella sanomalehtien antama kuva hiv-positiivisista ja heidän elämästään oli negatiivissävytteinen. Heidät kuvattiin rikoksen tai laiminlyönnin uhreina tai rikollisina. Suomalaisten hiv-positiivisten elämään näyttää liittyvän enemmän vaikeuksia ja dramatiikkaa kuin muiden yksilöiden. Tavallista ja tasaista arkipäivän elämää viettävää hiv-positiivista ei tapauskertomuksissa kuvata. Lukijoiden mielenkiinnon herättäminen vaati sellaisia aineksia, joita ei löydy tasapainoista elämää viettävältä hiv-diagnoosin saaneelta henkilöltä. Voisi myös ajatella, että tietynlaisen pelottavan salaperäisyyden taakse peitetty marginaalisen ryhmän elämä luo sopivaa pelkoa ja epäluuloa valtaväestön mieliin korostaen oma ryhmän paremmuutta suhteessa vähemmistöön. Ulkopuolinen ryhmä nähdään siis korostetun negatiivisena ja oma ryhmä hyvänä.

Kielteinen kuva vähemmistöstä ja sen elämästä oikeuttaa siihen kohdistuvat kontrollitoimenpiteet. Koska hiv-positiivisena eläminen on raskasta niin enemmistön ryhmään kuuluvia henkilöitä täytyy suojella joutumista negatiivisen marginaaliryhmän jäseneksi. Hiv-positiiviset voivat omalla toiminnallaan tahtoen tai tahtomattaan aiheuttaa hiv-positiivisten määrän lisääntymisen. Siten hiv-tartunnan saaneita kuuluu kontrolloida ja heidän suhteensa täytyy olla varautuneempi. Kontrollissävytteinen suhtautuminen marginaaliin kuuluvia henkilöitä kohtaan voidaan argumentoida johtuvan heidän sairaudestaan – aivan kuin sairaus ja sairautta kantava henkilö olisi mahdollista eriyttää toisistaan.

Omassa tutkielmassani näen puutteina konkreettisten esimerkkien puuttumisen siitä, kuinka lehdistössä olevat uutiset tai artikkelit hiv-positiivisista vaikuttavat toisten hiv-positiivisten arkielämään. Olisin voinut haastatella esimerkiksi joitakin hiv-positiivisia tai potilasjärjestön

edustajia mediajulkisuuden vaikutuksista. Lisäksi itseäni alkoi kiinnostaa, onko lehtitaloilla jokin tietty yhteinen linja uutisoinnissaan, jota kaikki toimittajat pyrkivät noudattamaan. Vaikuttaako irtonumeromyynnillä elävien iltapäivälehtien toimittajien kirjoitustapaan se, kuinka sensaatiohakuinen artikkeli on? Eli pyritäänkö artikkeleista kirjoittamaan mahdollisimman paljon huomiota herättäviä. Jos resurssini olisivat riittäneet laajempaan lehtiaineistoon, olisin voinut verrata maakuntalehtien uutisointia hiv-positiivisista Helsingin Sanomien artikkeleihin eroja ja yhtäläisyyksiä niistä löytääkseni. Lisäksi olisin voinut kartoittaa median suhtautumista yleensäkin tartuntatauteihin ja niiden kantajiin – onko suhtautumisella eroa eri tautien välillä? Jonkin tyyppistä historiakatsausta hiv-positiivisista kertovien artikkelien suhteen olisin voinut myös suorittaa. Lähinnä tarkoitan sitä, kuinka sanomalehtien kuvaus hiv-positiivisista on muuttunut parinkymmenen vuoden aikana ja onko heidän näkyvyys sanomalehdissä muuttunut? Hiv-infektion liittyvän stigman muuttumista olisi myös ollut mielenkiintoista seurata – onko hiv-tartunnan rangaistusleima vähentynyt vuosien saatossa? Asiantuntijoiden lausuntojen muutosta sanomalehdissä olisi myös mielenkiintoista tutkia – ovatko hiviä koskevissa artikkeleissa käytetyt asiantuntijat vaihtuneet ja onko hiv-positiivisia kohtaan kontrollitoimenpiteiden vaatimukset muuttuneet?

Mielestäni tulevaisuudessa olisi syytä sosiaalitieteellisen tutkimuksen alueella keskittyä enemmän pohtimaan yhteiskunnan rakenteiden vaikutusta hiv-positiivisten elämään. Nykyisinhän sosiaalitieteessä on keskitytty usein juuri hiv-positiivisen yksilön tutkimiseen. Tarkoitan esimerkiksi median ja asiantuntijoiden antaman informaation vaikutuksia hiv-tartunnan saaneiden elämään. Kuinka median antama kuva hiv-tartunnan saaneista vaikuttaa suoraan hiv-positiivisen arkipäivän elämään? Olisi myös syytä tarkastella sitä, onko aids-valistus Suomessa kriisiytynyt kansainvälistymisen ja hiv-infektion lääkehoidon tehostumisen myötä? Kuinka hiv-valistuksesta saadut mielikuvat vaikuttavat hiv-diagnoosin saaneen elämään? Omaksuuko hiv-tartunnan saanut roolin, joka hänelle on tarjolla esimerkiksi mediassa? Hiv-tartunnan kantaman stigman vaikutusta voisi myös jatkossa tutkia. On mahdollista, että nuori hiv-tartunnan saanut kokee stigman erilaisena kuin vanhempi, jo hyvin pitkän aikaa tartuntaa kantanut veteraani. Erityisen mielenkiintoisena jatkotutkimusmahdollisuutena koen sen, kuinka hiv-positiiviset Suomessa kokivat niin sanotun Rovaniemen hiv-tartuttajan tapauksen ja miten he kokivat sen vaikuttaneen heidän elämäänsä. Mielenkiintoista olisi myös tutkia, kuinka poliittiset suuntaukset yhteiskunnassa (esimerkiksi oikeistolaistuminen) vaikuttaa yhteiskunnan suhtautumiseen hiv-positiivisiin? Aletaanko oikeistolaistuvassa ja laman kourissa kamppailevassa yhteiskunnassa hiv-tartunnan saaneet nähdä ylimääräisenä menoeränä, jota halutaan kontrolloida entistäkin

tiukemmin? Joka tapauksessa hiv-tartunnan saaneiden määrä maassamme lisääntyy joka vuosi ja heillä on usein edessään normaali elämänkaari. Hiv-infektio ei enää johda vääjäämättömästi työkyvyttömyyteen, joten olisikin syytä edesauttaa tutkimuksella sitä, etteivät negatiiviset asenteet eristäisi ja tekisi työkyvyttömäksi hiv-positiivisia henkilöitä.

## Lähteet

Apo, Satu (1998): Suomalaisuuden stigmatisoinnin traditio. Teoksessa Alasuutari Pertti ja Ruuska Petri (toim): Elävänä Euroopassa: muuttuva suomalainen identiteetti. Tampere: Vastapaino , 83-128.

Eskola, Antti, Jylhä, Marja ja Weckroth Klaus (1987): AIDS:in logiikasta. Teoksessa: Aids asiallisesti. Toim. Stålström Olli. Helsinki: Gaudeamus, 147- 159.

Fairclough, Norman (1997): Miten media puhuu. Tampere: Vastapaino.

Foucault, Michel (1980): Tarkkailla ja rangaista. Keuruu: Otava.

Goffman, Erving (1963): Stigma : notes on the management of spoiled identity. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall.

Grönfors, Martti (1987): Aids-ilmion sosiologiaa. Teoksessa: Aids asiallisesti. Toim. Stålström Olli. Helsinki: Gaudeamus, 163- 177.

Hautamäki, Marjo (1996): Hiv-tartunta ja ydinverkosto. Viisi esimerkki hiv-positiivisten henkilöiden sosiaalisista ydinverkostoista ja niiden muutoksista tartunnan myötä. Pro gradu-työ: Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos, sosiaalityö. Tampere: Tampereen yliopisto.

Hautamäki, Tiina (2002): Tuberkuloosin ja aidsin kulttuuriset merkitykset. Tampere: Tampere University Press.

Huotari, Kari (1999):Positiivista elämää. Hiv-tartunnan saaneiden selviytyminen arjessa. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 2/1999. Helsinki: Yliopistopaino.

Jokinen Arja, Juhila Kirsi, Suoninen Eero (1993): Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino.

Jokinen Arja, Juhila Kirsi, Suoninen Eero (1999): Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino.

Karhinen Sari (1997): Mustaa makiaa: Steven Thomas keskustelu suomalaisissa sanomalehdissä konstruktivistin näkökulmasta. Pro gradu-työ: Jyväskylän yliopisto, sosiologian laitos, sosiologia. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Koskimaa Tapio (1993): Kokemuksia hiv-positiivisuudesta ihmisen elämässä. Pro gradu-työ: Tampereen yliopisto, hoitotieteen laitos, hoitotiede. Tampere: Tampereen yliopisto.

Perelman, Chaim (1996): Retoriikan valtakunta. Tampere: Vastapaino.

Peräkylä, Anssi (1995): Aids counselling: institutional interaction and clinical practice. Cambridge : Cambridge University Press.

Rintala, Esa (2006): Mikä hiv on? Teoksessa Kari Tuhkanen (toim.): Käsikirja hiv-positiivisille. Helsinki: Positiiviset ry, 7-11.

Rintala, Esa (2006): Lääkehoito. Teoksessa Tuhkanen Kari (toim.): Käsikirja hiv-positiivisille. Helsinki: Positiiviset ry, 75-82.

Rintamäki, Katri (1999): Kenen on vastuu seksuaaliteitse tarttuneesta HIVistä? : asiantuntijoiden käymä vastuu-keskustelu Steven Thomasin tapauksesta Helsingin Sanomissa ja Iltalehdessä. Pro gradu -työ: Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos, sosiaalityö. Tampere : Tampereen yliopisto.

Ryynänen, Anu (2006): Oikeudelliset vastuukysymykset. Teoksessa Tuhkanen Kari (toim.): Käsikirja hiv-positiivisille. Helsinki: Positiiviset ry, 66-69.

Sontag Susan (1991): Sairaus vertauskuvana: aids ja sen vertauskuvat. Hämeenlinna : Karisto.

Stålström, Olli (1988): Aids-ilmiö moraalisenä paniikkina. Suomen ja Australian vertailua. Pro gradu -työ: Helsingin yliopisto, sosiologian laitos, sosiologia. Helsinki: Helsingin yliopisto.

## Liite 1

### Tutkielmassa käytetty lehtiaineisto

#### Helsingin Sanomat

##### 2007

5.2.2007. Ss. B1. Rajamäki Tiina: Ennätys Suomen hiv-tartunnoissa heijastaa Euroopan tilannetta. (artikkeli).

5.2.2007. Ss. B1. Kovanen, Inka: En enää ajattele kuolevani tähän. (artikkeli).

5.9.2007. Ss. A 10. Pasula Niina: Hiv:tä tartuttaneella miehellä ehkä uhreja eri puolilla Suomea. (artikkeli).

28.9.2007. Ss. A 6. Pasula Niina: Hiviä levittänyt mies ahdistaa kaupunkilaisten mieliä Rovaniemellä. (artikkeli).

6.10.2007. Ss. A 6. Pasula Niina: Poliisi julkisti rovaniemeläisen hiv-miehen kuvan. (artikkeli).

9.10.2007. Ss. A 6. Backman Nils-Eric: Hivin tartuttamisesta epäillylle miehelle löytyi kuvan avulla neljä uhria lisää. (artikkeli).

13.11.2007. Ss. B 2. Kovanen, Inka: Kumppanin etsiminen on vaikeinta. (artikkeli).

##### 2008

1.6.2008. Ss. A 2. Pääkirjoitus: Hivin torjunta vaatii asenteenmuutosta.(artikkeli).

#### Iltasanomat

##### 2007

2.4.2007. Ss. 10-11. Putkonen Liina: Naisturisteja uhkaa hiv-vaara. (artikkeli).

27.9.2007. Ss. 8. Laukka Minna: Hiv-tartuttaja on perheenisä. (artikkeli).

29.9.2007. Ss. 11. Mäkinen Rami: Hiv-tutkinta laajenee yhä. (artikkeli).

6.10.2007. Ss. 11. Laukka Minna: Hiv-mies haluaa uhrin hoitoon. (artikkeli).

20.10.2007. Ss. 54-57. Laukka Minna: Hiv-miehen uhrin tuska. (artikkeli).

26.10.2007. Ss. 8. Laukka Minna: Viisi naista kateissa. (artikkeli).

##### 2008

2.4.2008. Ss. 26- 27. Laukka Minna: Tartutti tahallaan? (artikkeli).

